

INSTITUTUL DE ISTORIE  
"A. D. XENOPOL"  
BIBLIOTECA  
Nr. 8361

# Xenopoliana

*Buletinul Fundației Academiei "A. D. XENOPOL" din Iași*

În acest număr:

## DISCURS ISTORIC ȘI INTEGRARE

Semnează:

*Liviu ANTONESCI, Leonid BOICU, Vasile DOCEA,  
Mihai Dinu GHEORGHIU, Valeriu GHERGHEL,  
Ștefan S. GOROVEI, Florea IONCIOAIA,  
Lucian LEUȘTEAN, Lucian NASTASĂ, Andrei PIPPIDI,  
Alexandru Florin PLATON, Dumitru ȘANDRU,  
Pompilia TEODOR, Alexandru ZUB*

Restituiri:

*A.D. XENOPOL, Teoria și filosofia istoriei*

BIBLIOTECA  
Colecția 8-187

I, 1993, 1 - 4

# *Xenopoliana*

*Buletinul Fundației Academice "A.D.Xenopol"*

*I, 1993, 1 - 4*

*LA APARIȚIA ACESTUI NUMĂR*

*AU CONTRIBUIT :*

**Gabriel Bădărău, Florin Cântec, Vasile Docea,  
Florea Ioncioaia, Lucian Leuștean,  
Lucian Nastasă, Alexandru Florin Platon, Cătălin Turliuc  
și  
Al. Zub (coordonator)**

*TEHNOREDACTARE COMPUTERIZATĂ :*

**Liviu Lupu**

**Adresa redacției :**

***Strada Lascăr Catargi 15, 6600 – Iași, ROMÂNIA  
Tel. 098 - 146961***

**Acest număr a apărut cu sprijinul**

**FUNDAȚIEI SOROS PENTRU O SOCIETATE DESCHISĂ**

\* \* \*

2318

## ARGUMENT

8347 Lovatze

Gândit acum trei ani, odată cu ideea unei fundații care să sprijine programele Institutului de Istorie "A.D.Xenopol", acest *Buletin* iese abia acum, în plină criză. E un fapt prin el însuși semnificativ, căci rezultă din datele unei societăți ce se vrea înnoită, revitalizată, pusă în rând cu lumea apuseană, mai prosperă și mai stabilă, în timp ce numeroși factori de inerție îi întârzie mersul, plafonându-i chiar aspirațiile. Evenimentele din decembrie '89, oricum le-am defini (revoluție, lovitură de stat sau și una și alta), au produs o explozie socială pe măsura presiunilor coercitive ale sistemului comunist, astfel că întârzierea noilor structuri, dictate de noi exigențe, nu trebuie să mire pe nimeni. Era în fond o naivitate să se creadă că a doua zi după abolirea unei dictaturi, sub incidența străzii și cu atâtea jertfe umane, se vor putea constitui noi structuri, viabile, în acord cu ideile ce domină azi lumea liberă.

Istoricul e probabil destul de bine plasat pentru a recunoaște "drepturile timpului" în asemenea procese, care nu s-au vădit simple nici în țările cu mai lungă experiență democratică. Toată zona dominației comuniste e marcată, în grade și forme diverse, de aceeași patologie de sistem, cu rezultate ce necesită (se și fac deja) studii comparatiste. Accentul pus pe specific va pierde momentan din importanță, pentru a lăsa să se vadă mai întâi ce e produs comun al sistemului și a înlesni o terapeutică pentru zona controlată, după ultima conflagrație mondială, de sovietici. Abia mai târziu se va putea ajunge la studii care să distingă particularități, "accidente", nuanțe locale etc.

Dacă un istoric e chemat întotdeauna să sprijine eforturile societății de a se redefini, cu atât mai mult el trebuie să o facă într-un asemenea moment, când vechiul sistem nu mai există *tale quale*, iar un altul nu s-a cristalizat. Confuzia domnește peste tot, solidarități pe noi temeuri se constituie anevoie. În același timp, vechile solidarități, create sub regimul comunist, ca produs al unei strategii de putere, s-au reconstituit și pus la lucru, astfel că există impresia unei **restaurații** mai peste tot în fostul "lagăr socialist". Nu e o simplă impresie. Categoriile privilegiate sub vechiul regim au găsit pretutindeni mijloace de a se impune, adaptându-și limbajul și folosindu-se de avantajele economice pentru a domina și în noile circumstanțe.

Timpul prezent invită la reflecție, ca ipostază a duratei, plină de resurse, susceptibilă de interpretări multiple, o ipostază pe care n-o putem oricum evita, însă a cărei înțelegere poate diminua sentimentul de absurd ce stăpânește fie și numai o parte a societății. Nici o epocă nu reclamă atâtea efort ordonator ca aceea stând sub semnul tranziției. Este mai ales cazul lumii est-europene, în această etapă de căutări febrile,

incertitudini, spaime, violențe, când totul e mai instabil decât reclamă natura însăși a lucrurilor.

Lumea percepe momentul de față ca desfășurându-se sub o zodie care face prezentul dificil, viitorul nesigur, iar trecutul un domeniu de reflecție anxioasă, mereu reînnoită și mereu decepționată. Fiindcă istoria nu mai poate oferi azi acele narațiuni "definitive", care să insufle siguranță, armonie, reconfort, ci dezvăluie din contra o nesfârșită succesiune de tensiuni și conflicte, criza fiind o stare "normală" a lumii. Ajunși însă la această concluzie, putem asimila mai lesne aporiile existenței, caracterul schimbător și dramatic al istoriei – ca discurs – nu ne mai apasă insuportabil. Când Unamuno evoca, la început de secol, sentimentul agonie al existenței, el ne pregătea în fond pentru acest final de ciclu, care se vădește încă mai dramatic decât l-au intuit spiritele cele mai puțin optimiste. Istoria a ajuns între timp un domeniu de reflecție inepuizabil, în care "adevărurile" sunt mai mobile, construcțiile multiple și în continuă renovare, un domeniu ce provoacă la regândire și reconstrucție continuă a trecutului .

S-ar putea conchide că e nevoie să investim mai mult în competiția cu noi înșine decât în confruntarea cu alteritatea. E un gând ce ne apropie de Vasile Pârvan, desigur, căci îndeamnă, ca și marele nostru istoric, la o continuă depășire de sine. Dar el ne evocă nu mai puțin acea "artă a autodepășirii", preconizată acum de un Pierre Chaunu, alături de cei care mai împărtășesc azi ideea unui primat spiritual ca soluție de transgresiune a crizei. Nu e vorba numai de sensul comun al crizei, atât de frecvent în ultimile secole, ci deopotrivă de condiția omului în ansamblu. Nimic nu se înțelege în istorie fără o viziune globală, care să îmbrățișeze destinul speciei. *Istoriologia* pe care o voia Nicolae Iorga, încredințat că aceasta nu se va impune tocmai lesne, e deplin actuală. Ea poate fi instructivă însă numai pentru cei pregătiți a-i absorbi mesajele, a se acomoda la dinamica discursului pe care îl emite în strâns raport cu realitatea curentă.

Un "pariu" se recunoaște întotdeauna la originea acelui discurs, nu neapărat unul politic. Politicul însă a mers mereu împreună cu discursul istoric, l-a intersectat, înrăurit, distorsionat, falsificat mai ales sub dictatura comunistă, ceea ce reclamă acum, în plină criză a ideologiilor, precauții speciale de metodă în efortul de recuperare a demnității istoriografice. Aspectul cognitiv e dublat de unul deontologic. Mai ales cel din urmă pune acum breasla în dificultate. Căci a fost deprinsă cu scheme de gândire susceptibile a simplifica totul până la schematism, iar acum trebuie să admită o regândire sistematică a materiei. Vechi reflexe ideologice îi tulbură încă discursul. Aspirația spre normalitate se vădește și în acest domeniu contrazisă de mai vechile habititudini, a căror eliminare necesită o severă autoeducație, un examen de sine la toate nivelele.

O revistă trimestrială care să înlesnească acest examen, pe temeiul dezbaterilor ce au loc astăzi oriunde în lume, nu poate fi decât utilă. Ea va găzdui texte de cultură istorică, în ideea de a familiariza pe cei interesați cu preocupările de azi ale istoriografiei. Momentul e fecund, sub acest unghi, un pluralism benefic stimulează inițiative demne de toată atenția. Corpul de cercetare, profesorii, iubitorii de istorie ar putea găsi în asemenea texte un sprijin serios pentru propriile reflecții asupra domeniului. Se vor adăuga, în alt compartiment, dări de seamă, analize critice, știri de interes istoriografic. Partea ultimă va oferi date despre activitatea Fundației Academice "A.D.Xenopol" și despre Xenopol însuși, al cărui nume se recunoaște în chiar titlul acestui buletin.

*Xenopoliana* poate deveni astfel și un omagiu durabil la adresa marelui nostru istoric, reprezentativ pentru domeniul în discuție, atât prin opera filosofică (*La théorie de l'histoire*, 1908), cât și prin marea sinteză asupra trecutului (*Istoria românilor din Dacia traiană*, 1888-1893), ambele socotite ca valori perene ale patrimoniului nostru național. Dacă la începutul acestui secol s-a putut spune despre Xenopol că e grec sau francez, azi originea lui se cunoaște, însă opera circulă prea puțin, mai alers în mediile savante din afara țării. *Xenopoliana* ar putea fi și un mijloc de a readuce în actualitate o mare figură, a cărei teorie a "seriilor istorice", viu discutată în primii ani ai secolului, continuă să prezinte interes și acum, chiar dacă numele autorului nu mai e citat decât rareori. "De douăzeci de ani istoria e serială", spunea Pierre Chaunu, în 1970, punând la lucru acea sintagmă, din altă perspectivă, preocupat cum era de conjuncturi, sisteme de civilizație, elemente structurale etc. Un motiv în plus să se facă loc, în coloanele acestui *Buletin*, unor analize care să pună în valoare contribuțiile istoricului român în diverse domenii și chiar elemente de biografie.

A.D.Xenopol e o punte firească între noi și lume. Desigur, nu putem rămâne azi la soluțiile propuse de el, acum un secol, însă acele soluții, fie că e vorba de teoria istoriei, de *praxis* ori de conexiunile ei cu alte discipline, continuă să ne stimuleze către noi căutări. De aceea *Xenopoliana* nu implică nici ostentație recuperatoare, nici prezumție protocronistă, ci numai un fel de a lega mesajul unei opere de problemele istoriografiei actuale și de năzuințele unui institut ce poartă numele istoricului înscris pe frontispiciu.

Ne rămâne să sperăm că deschiderea teoretică propusă de Xenopol e numai un punct de pornire, un stimulent pentru alte deschideri, pentru analize menite a înlesni o cât mai bună sincronizare a căutărilor noastre cu cele propuse de alți istorici, în diverse spații culturale din lumea contemporană.

*Al. Zub*

## DISCURS ISTORIC ȘI INTEGRARE

Tema aleasă pentru întâiul număr din *Xenopoliana*, ca element de minimă convergență, e chiar discursul istoric la ora actuală. Mai exact: ce se întâmplă acum în spațiul unei istoriografii care a fost îndelung blocată în elanurile și eforturile ei, ruptă de comunitatea de breaslă a lumii libere și constrânsă la distorsiuni, abdicări, conduite retardate ? Chestiunea e prea complexă pentru a găsi aici, în câteva pagini, răspunsuri convenabile, dar ea se cere pusă în discuție. Anchete, interviuri, "mese rotunde", articole de presă ne-au avertizat deja asupra unor probleme relative la statutul istoricului în etapa tranziției spre un regim democratic. El trebuie discutat și aici, mai ales aici, într-o revistă a cărei menire e să producă atitudini, analize, căutări pe linia unei mai bune adecvații la discursul contemporan. O serie de analize întreprinse recent în *The American Historical Review* (1992, 4) arată că distorsiunile, blocajele, timiditățile ce se pun pe seama istoriografiei noastre se pot observa peste tot în țările fostului "lagăr comunist". Analogia nu consolează, dar ea ne poate îndemna la un examen mai senin și mai adânc, ceea ce presupune voință de a revizui propriul discurs și efort analitic de durată. Unele sugestii și observații se propun în paginile acestui număr. Să sperăm că ele vor antrena alte luări de poziție, spre folosul unei istoriografii ce se vrea în mod legitim parte din efortul românesc de integrare. Nu e greu de sesizat că problemele ei sunt chiar problemele societății noastre, discursul istoric fiind consubstanțial în raport cu istoria ca proces, ca devenire cronotopică. Patologia socială se recunoaște în discursul respectiv, fără a constitui o scuză. Dificultățile integrării în lumea liberă, după o lungă perioadă izolaționistă, autarhică, sunt în mare aceleași pentru societatea noastră și pentru istoriografie. Asanarea ambelor registre nu poate fi decât sincronă. Dar istoricul nu trebuie să-și dorească a fi cu un pas înaintea comunității în care trăiește ? Retrospectiva și prospectiva merg împreună, ca în concepția lui Pierre Chaunu, care nu e totuși o noutate absolută, din moment ce Kogălniceanu știa să deducă acum un secol și jumătate viitorul, ca într-o regulă de trei simple, din analiza trecutului și a prezentului. Dacă retrospectivitatea rămâne indispensabilă pentru identitatea oricui, iar prezentul "clipa cea repede ce ni s-a dat", prospectivitatea e un fel de a ne acomoda cu necunoscutul și de a ne programa interesele. Ceasul de față e dominat, mai ales în zona estică a continentului, de problema "integrării europene", percepută îndeobște ca o integrare geopolitică. Însă fenomenul e mai complex și presupune totodată o integrare în timp, adică restituții de valori ale trecutului, asimilări de experiențe diferite, care vin dintr-un trecut verosimil și se proiectează, prin noi, pe ecranul unui viitor probabil. Cine altul decât istoricul poate da seama de această subtilă dialectică a integrării cronotopice ?

Al.Z.

# Istoriografie românească și sincronism european

Liviu ANTONESCU

## "INCHIDEREA" ȘI "DESCHIDERILE" ISTORIOGRAFIEI

Evenimentele revoluționare de la sfârșitul anilor '80 au prins istoriografia românească, laolaltă cu celelalte discipline socio-umane, într-un moment de cumpănă. Întreg discursul istoriografic a fost nevoit să oscileze între doi poli stabiliți pe considerente extraștiințifice. Pe de o parte, "închiderea" în perioade și domenii intens specializate, strict circumscrise, pentru a se sustrage presiunilor ideologice. Pe de altă parte, acceptarea ca disciplina istoriei să se subordoneze acestor presiuni, ceea ce a determinat diluarea acesteia într-o slujitoare a ideologiei oficiale. Istoricii au optat și pentru o alternativă și pentru cealaltă, ei s-au situat și la diverse nivele intermediare ale axei determinate de cei doi poli. În opinia mea, e treaba istoricilor să-și verifice conturile în această privință, cum e treaba sociologilor, antropologilor, pedagogilor, filosofilor etc. să facă același lucru în propriile lor domenii de cercetare. Oricum, acest bilanț trebuie făcut dacă dorim renașterea și relansarea acestor discipline științifice. E chiar de crezut că disciplina ce va reuși cea dintâi să întreprindă această analiză a propriului său trecut ar putea deveni disciplina-pilot a renașterii cercetării în științele despre om, societate și istorie. Oricum, istoria este disciplina cea mai familiarizată cu trecutul, ea este și antrenată în verificarea periodică a propriului discurs fie sub presiunea acumulării de noi fapte, fie sub impactul schimbărilor de paradigmă, fie datorită influenței asocierii altor discipline. Câteodată, a fost vorba de discipline cu demers convergent, în momentul de față, însă, suntem în epoca ordinarilor, iar acestea deja au pătruns în cercetarea istoriografică.

Este, totuși, important de remarcat că, în ciuda tuturor intruziunilor extraștiințifice, un număr important de istorici au reușit să păstreze demnitatea disciplinei lor și au acoperit – cel puțin – ariile temporale sau domeniile mai puțin supuse presiunilor politice și meschinilor îndrumări ideologice. În ce privește istoria veche a României, medievistica, începuturile modernității, în editarea documentelor și construcția instrumentelor de lucru au fost redactate și editate nu puține opuri de anvergură, de o probitate științifică fără reproș. Chiar și în ceea ce privește modernitatea propriu-zisă și anumite zone din istoria contemporană s-au înregistrat succese greu de contestat. La fel, în domeniul istoriei culturale și al zonelor de contact cu alte discipline socio-umane, cum ar fi sociologia, psihologia socială, antropologia, studiul mentalităților și al imaginarelor sociale. Nu mi-ar ajunge spațiul articolului de față nici măcar pentru o simplă listă a lucrărilor importante editate de istoriografia românească pe parcursul acestor ultimi 50 de ani.

Important este, însă, un alt lucru – așezându-se că presiunile politice și ideologice ale statului-partid au dispărut și că, prin urmare, acum, istoriografia are posibilitatea de a se întreba liberă asupra propriilor sale potențialități și limite, asupra locului său într-un alt context al științelor despre om. E vorba de un context – și de un discurs – determinat în primul rând de exigențele pur epistemologice ale refacerii "hărții socio-umanului". Or, din acest punct de vedere, pare a fi vorba mai ales de un **efort de integrare disciplinară** (și disciplinată?), deci de elaborarea unui discurs tot mai deschis diferitelor "colaborări" și "interdisciplinarități" – fie acestea metodologice, fie teoretice sau de "viziune". Nu trebuie uitat că o nouă perspectivă filosofică asupra acestei zone existențiale care este omul stă să se nască. O filosofie ce mută accentele de pe **identitate pe diferență**, de pe **determinismul rigid de factură marxistă sau marxizantă pe libertate** și pe jocul infinitelor potențialități. Viziunea istoricistă îngustă va fi cu siguranță părăsită. Să ne amintim că deja Max Scheller observase că "trecutul este întotdeauna debitorul nostru, el conține posibilitățile nerealizate în realitate" și că, prin urmare, fiecare epocă istorică a oferit întotdeauna un ansamblu de posibilități, iar cursul evenimentelor a rezultat întotdeauna din alegerea unora și respingerea, eliminarea altora<sup>1</sup>. Constatarea lui Scheller este un bun avertisment nu doar pentru istorici, ci și pentru cei ce-și imaginează că actualul curs al tranziției spre democrație și capitalism s-ar efectua în virtutea unei logici mecanice, că el n-ar presupune alegeri și o construcție socio-istorică. Viitorul și trecutul sunt la fel de imprevizibile !

## Pluralismul metodelor și integrare metodologică

Paleta metodologică oferită științelor istorice în momentul de față este practic nelimitată. În fapt, abordările socio-istorice, cele privind "durata lungă", mentalitățile și imaginarele sociale sunt practic de-abia într-un stadiu incipient la noi.



În schimb, în străinătate s-a acumulat un vast material metodologic care, probabil, chiar are nevoie de un nou "obiect de studiu" pentru a-și verifica relevanța. Nu mă îndoiesc că istoricii români vor supune probei această ofertă metodologică – și nu doar metodologică. De altfel, în afara istoricilor consacrați – precum regretatul David Prodan în istoria socială, Al.Zub în istoria culturală și în "istoria istoriei", Al.Duțu în studiul mentalităților etc. –, am sesizat asemenea preocupări la unii cercetători mai tineri, unii sosiți în istorie din alte discipline umaniste – filologie, sociologie, filosofie ș.a.m.d. Aș remarca tentativele de complementaritate efectuate între istoria culturală și sociologia culturii de Mihai Dinu Gheorghiu, care-și continuă la Paris cercetările începute în țară. Studiul imaginărilor sociale (utopia, de pildă), tipologia omului european în Europa de sud-est par să fie alte zone explorate fructuos, prin metodologii moderne, de tineri precum Sorin Antohi sau Victor Neumann. De altfel, am impresia că **noul pact** sau **noua alianță** ce pare a se fi stabilit între științele omului – și chiar între acestea și științele zise "exacte" – în ultimele decenii iradiază fertil și în cercetarea românească. În același cadru, fără nici o intenție de exhaustivitate, aș aminti studiile de mitanaliză și istoria religiilor ale lui Dan Petrescu sau "antropologia sălbatecă" frecventată de Luca Pițu. La o teză despre "istoria milei" lucrează Valeriu Gherghel, care vine spre istoria mentalităților dinspre filosofie.

În opinia mea, emanciparea din viața publică de după decembrie 1989 a deschis un vast câmp de cercetare nu doar pentru sociologie sau politologie, dar și pentru o metodă care, în alte părți, a făcut o carieră strălucită – este vorba de celebra **istorie orală** elaborată de cercetătorii anglo-saxoni<sup>2</sup>. Cum istoria noastră strict contemporană are numeroase pete albe și cum, pe de altă parte, încă există o mulțime de martori ai ultimei jumătăți de veac, cu toate atrocitățile și ororile acesteia, e chiar de mirare că cele dintâi cercetări fundamentate pe "istoria orală" încă nu au apărut.

De asemenea, pentru analiza comunismului românesc și a universului concentraționar, deosebit de utile se pot dovedi și studiile de tip documentar, eventual prin apelul la o altă metodă care a făcut carieră în sociologie – însă și în istorie – e vorba de **analiza de conținut**<sup>3</sup>. În momentul de față, rafturi întregi de bibliotecă adăpostesc o întreagă literatură "de mărturie și mărturisire", iar regimul arhivelor – deși departe încă de a fi perfect – este, oricum, mai "liberal" decât înainte de 1989. Mi se pare evident că o istorie a României moderne și, mai ales, contemporane, nu va putea ocoli aceste surse de informare și aceste metodologii. De altfel, este imperios necesar ca o asemenea istorie să fie scrisă. Singura acceptabilă, celebra ultimă parte a *Istoriei românilor* de Vlad Georgescu e deja depășită. Și, oricum, ea se oprea cu mult înainte de prăbușirea oficială a comunismului românesc, a comunismului est-european.

## Reabilitarea istoriei factuale

De altfel, am senzația ciudată că ne aflăm în fața unui paradox, cel puțin în fața unui paradox aparent. Pe de o parte, istoriografia românească are nevoie de o deschidere promptă și absolută către noile metodologii și spre colaborările interdisciplinare. Pe de altă parte, există un imens domeniu ce trebuie – mai întâi? – defrișat de **istoria factuală**. Istoria modernă a României cuprinde o mulțime de pete albe și de chestiuni neclarificate, mai ales datorită presiunilor la care politicul a supus disciplina istoriei în ultimii cincizeci de ani. Iar în ceea ce privește istoria epocii comuniste, nu există practic nici măcar o singură abordare serioasă, dacă facem excepție pentru ediția românească a cărții lui Vlad Georgescu, deja amintită. În momentul de față, nici măcar reperele cronologice nu mai sunt sigure. Nu mai vorbesc de calitatea explicațiilor date pentru o mulțime de **fapte**, începând de la abdicarea lui Cuza, continuând cu răscoala din 1907, mișcarea legionară, actul de la 23 August 1944, abdicarea forțată a Regelui Mihai I, și sfârșind cu cei aproape cincizeci de ani de "istorie comunistă a țării". Nici nu mai vorbesc de alte probleme la fel de "delicate", cum ar fi, de pildă, rolul **francmasoneriei** și al altor **societăți secrete** în istoria modernă a României. Și e interesant de amintit că aspecte similare au fost rezolvate de istoriografiile din țările vecine încă din timpul regimurilor comuniste. Istoricii din Polonia, Ungaria și fosta Jugoslavie nu mai au, de pildă, astfel de chestiuni<sup>4</sup>.

Mă întreb, chiar, de câte generații de istorici va fi nevoie fie și numai pentru re-facerea în spiritul adevărului istoric a acestei perioade ce nu are decât ceva mai mult de o sută de ani! Și mă refer, mai întâi, la simpla re-facere sub aspect pur documentar și factual, însoțită de o explicație sumară și provizorie care să scape de obsesiile și iluziile determinismului de tip marxist. Fără a mai vorbi, deci, de necesarele nuanțe cu care ar trebui să intervină abordările beneficiind de metodologi mai rafinate și eventual cumulative.

Între uriașele pagube științifice provocate de comunism, trebuie înregistrată cu siguranță și această tentativă de aneantizare a unei discipline care, între altele, înmagazinează de fapt **memoria** unui popor. Din fericire – și datorită istoricilor care au înțeles să-și păstreze demnitatea – această aneantizare nu a reușit să meargă până la capăt. Câteva decenii mai mult și, probabil, regimul comunist ar fi reușit să obțină un întreg popor de macurți. Împotriva acestei tentative de macurtizare, istoria va avea de luptat și de acum încolo. Și va trebui să lupte cu propriile sale mijloace, care sunt epistemice, și cu icoana adevărului în față. Istoricii nu au nici obligații, nici alte "însărcinări". Pur și simplu, ei trebuie să-și facă datoria de istorici.

- 1 Bronislaw Baczko, *Lumières et Utopie. Problèmes de recherche*, în "Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", XXII, 1971, 2, pp.355-356. A se vedea și P.Chanu, *De l'histoire à la prospective*, Paris, 1975.
- 2 O bună introducere în *oral history* este cuprinsă în studiile semnate de Ed.Bull, T.C.Barker, F.Glatz, M.Villanuova și D.Willems în "Comité International de Sciences Historiques. XV<sup>e</sup> Congrès International des Sciences Historiques", Ed.Academiei, București, 1980.
- 3 B.Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, The Free Press, 1952 și, mai ales, Ole R.Holsti, *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Addison-Wesley Publishing Company, 1969. Pentru analiza computațională în analiza de conținut, a se vedea Philip J Stone (ed.), *The General Inquirer: A Computer Approach to Content Analysis*, Cambridge, The M.I.T.Press, 1966.
- 4 De pildă, numai între 1981 și 1983, în fosta Jugoslavie au apărut cinci cărți privind rolul francmasoneriei între 1840-1918 în respectiva zonă geopolitică.

## ACEASTĂ NEBUNIE, ISTORIA

1. Eseul jurnalistic, gen Jacques Lesourne și Bernard Lecomte<sup>1</sup>, atent doar la faptul politic, se înscrie, firește, într-o istorie a timpului scurt, măcinată de "rupturi" (p.11-15). Ispita dintotdeauna a istoriografului a fost însă înlocuirea acestui "fragmentarism" istoric cu structuri mai profunde, care să restituie timpului continuitatea. Marea întrebare ce survine acum privește legitimitatea acestui demers. Pentru că s-ar putea ca "reconstruirea" timpului sfărâmat să nu fie decât o confecție a scriptorului, a celui care "face istoria", până la urmă.

2. Este drept că "ruptura" (definiția rupturii la Lesourne și Lecomte: o sfâșiere a evoluției temporale, ce face imposibilă folosirea unui același model – explicativ ? – pentru "înainte" și "după"<sup>2</sup>) nu se caracterizează negreșit în termeni evenimențiali, ținând, în fapt, de structuri mult mai complexe, precum acelea a căror analiză a încercat-o Michel Foucault într-o pagină clasică. Istoria a funcționat un lung răstimp ca "transmitere a Cuvântului și Modelului", tentând o anticipare a viitorului sau aducând o promisiune a recuperării nostalgice (restaurare a unui timp revoluționar, eră paradisiacă, "vârstă de aur" etc.). Însă fractura unității, precum cea de la începutul secolului trecut, provenită dintr-o nouă epistemă, a adus o viziune inedită în ceea ce privește istoria; a fost descoperită o istoricitate proprie naturii, alta caracteristică limbajului, muncii etc. În plus, epistema însăși, ca "mediu" sau "câmp" al tuturor acestor istoricități, constituie o ruptură la nivelul mentalului colectiv, împărțind istoria într-o serie de cicluri temporale, despărțite, bineînțeles, de ceea ce un Nikolai Kondratiev a numit "inter-cicluri". Concluzia lui Foucault urmează în chip firesc: istoria nu poate fi decât una a discontinuităților<sup>3</sup>. Dar asupra acestei credințe se mai poate glosa.

3. Revenind la problema "rupturilor" istorice, ridicată de autorii amintiți la început, se cuvine să înțelegem că acestea – dacă nu țin de o percepție prea strâmtă cumva – vizează de fapt lenta erodare a mentalităților, care definesc timpul lung braudelian<sup>4</sup>. Am impresia că numai schimbarea mentalității dă legitimitate rupturii. Problema poate fi pusă, bineînțeles, și altfel: nu doar evenimentul poate provoca o ruptură ci și mentalitatea, oricât de paradoxal ar putea cădea o astfel de afirmație.

Un exemplu în acest sens ne e oferit de lectura unui loc dintr-un studiu mai larg aparținând lui Hans-Georg Gadamer: "Culturile și perioadele istorice se disting cu claritate una față de alta prin atitudinile lor față de timp"<sup>5</sup>. Chiar noțiunea de "istorie" pare a fi urmarea unei astfel de mutații, survenită odată cu noua concepție despre un timp linear, ce se va împlini într-un *eschaton*<sup>6</sup> previzibil, introdusă de creștinism. Dincolo de rezonanțele teologice (o astfel de viziune implică "ideea sfârșitului timpurilor, a unei stări finale de pace și fericire veșnice"), ar fi de reținut că o anumită atitudine față de timp poate distinge o secvență istorică de alta, stăpânită de o percepție cu totul diferită, cum ar fi reprezentarea elină a unui timp ciclic (pentru a ne restrânge numai la spațiul european). Revenind la reflecțiile lui Gadamer, aș mai adăuga un fapt: odată cu apariția unei noi percepții temporale, în speță cea creștină, s-au ivit problemele, strâns legate între ele, privitoare la sensul (sau lipsa de sens) ale istoriei și, natural, la un posibil sfârșit al său. Aceste teme, asupra gravității cărora e inutil să mai insistăm, au provocat discuții îndelungate, implicând reasezări semnificative ale istoriografiei. Cu titlu de exemplu, aș menționa disputele legate de ceea ce s-a numit, de la Hegel înapoi, "sfârșit al Istoriei". Aș observa numai, că acest faimos concept (de inspirație nu neapărat teologală) contrazice vădit istoriografia "discontinuității" și, mai ales, pe cea care acordă credit "gratuității" și, la limită, lipsei de sens a gesturilor și acțiunilor umane. În acest sens, întrebarea cu privire la semnificația istoriei s-ar putea reduce la una ceva mai prozaică: întrucât este omul o făptură rațională? Sau, într-o formulare vag echivalentă, cum se poate sustrage acesta jocului neprevizibil al hazardurilor?

4. Actorii (sau pacienții?) istoriei par cel mai adesea derezonabili. Astfel, într-o carte "scandaloasă"<sup>7</sup>, încercând a descrie mecanismele "evergetismului", un Paul Veyne a consemnat o sumă de gesturi greu explicabile prin tiparele comune: «În antichitate mecenatul "înlocuiește" impozitul. Pentru a-și menține prestigiul, oamenii nu pregetau să se ruineze. [...] Pe parcursul istoriei romane oamenii erau gata la orice pentru a dobândi prestigiu. Dar dorințele oamenilor nu pun în joc numai interesele lor materiale: mulți sunt gata să-și sacrifice chiar viața, pentru motive abstracte, numai să se pună în evidență»<sup>8</sup>. Acest episod e doar unul dintre multele pe care le-am putea evoca. Insul uman nu acționează niciodată împins de un motiv foarte limpede și rațional. Dimpotrivă. Recentele comportamente de tribalism la nivelul unor comunități ce fuseseră până nu demult ținute sub un strâns control ideologic și, mai ales, polițienesc (cele din fosta U.R.S.S. ori din Jugoslavia) par a desfide orice explicație "canonică" și-și așteaptă încă istoriograful cu veleități hermeneutice și prospective. Alături de determinismele clasice, privilegiate până nu demult, ar trebui adăugate cele de ordin simbolic, fantasmatic, ori teologic, mai suple și, oricum, mai apropiate de simili-adevăr. Însuși fundamentalismul comunist îmi pare a nu-și fi aflat încă "rezolvarea", cu condiția să nu-l categorisim drept o **satanocrație**, ceea ce ne-ar trimite spre o "teologie a istoriei"

*sui generis*. Sigur, istoriograful nu mai poate ignora, după "experiențele" secolului ce stă să se încheie, "cauzalitatea diabolică", comentata într-un celebru eseu de către Léon Poliakov. Îmi pare limpede că suma tuturor non-sensurilor consumate de-a lungul timpului nu poate da un sens istoriei, care rămâne, din nefericire, mereu "inventivă" și nu pare deloc a fi "traducerea în fapt a unei ordini prestabilite", cu excepția lui Paul Veyne. De aici și până la pesimista concluzie a neputinței de a prevedea un sens al istoriei nu mai este decât un pas. Pas care nu a așteptat prea mult să fie făcut. Cei drept, istoriografii au refuzat cel mai adesea să facă figură de prooroci ori de ghicitori în cafea. Însă dorința de a înțelege și, firește, de a face și pe ceilalți să înțeleagă "trecutul" nu i-a părăsit niciodată<sup>9</sup>. Este, cu toate acestea, trecutul și altceva decât un șir de rupturi, de imponderabile, de acte a căror vacuitate să nu mai fie atât de vădită, este el și altceva decât o "istorie a nebuniei omenești", cu vorba atât de cunoscută? Rămâne de văzut.

5. Chestiunea "trecutului" este, evident, una a "trecuturilor" mai mult sau mai puțin "posibile". Istoriografia e un domeniu în care abordarea logică a trecutului (ceea ce s-a întâmplat s-a întâmplat în chip necesar) se apropie de dificila tratare logică a "viitorilor contingenți", ivită odată cu Aristotel (*Despre interpretare*, IX). Așa cum viitorii contingenți se sustrag principiului terțului exclus, ca și altor canoane clasice ale gândirii, trecuturile avute în vedere de istoric par a fi și ele supuse contingenței, astfel încât dificultatea de a alege este maximă. Retrăgându-se din fața opțiunii în cazul viitorilor posibili, acesta e confruntat cu greutăți la fel de mari. Viitorul de nestăpânit pare a se fi refugiat și în trecut. Dacă istoriograful are tot dreptul să dea înapoi în fața ispitei de a tâlcui viitorul, nu la fel este cazul în ceea ce privește trecutul. Căci acesta este chiar "obiectul" său de studiu. Și totuși alegerea trecuturilor semnificative pentru mersul ulterior al istoriei este o operație care, pentru a apăsa oarecum, seamănă cu aceea a discernerii viitorilor. Mai mult, dacă în privința celor din urmă eventualul eșec este, într-un fel, scuzabil, viitorul nefiind încă scris, trecutul este sau pare desemnat în trăsături rezolute. Că lucrurile nu stau deloc astfel s-a observat mai demult<sup>10</sup>. Istoriograful poate opta pentru un trecut nesemnificativ ori pentru unul a cărui semnificație a fost de două ori alterată. Documentul "minte" adesea – chiar dacă autorul său nu și-a propus asta –, iar scriptorul care-l "deshumează" pentru a-l ticlui, subiectiv fiind, îi poate deturna sensul încă o dată. E o fatalitate probabil. Și atunci ne putem întreba cât din puritatea faptului "originar" se regăsește în paginile narațiunii istorice ... De aceea, aș îndrăzni să afirm că trecutul este la fel de greu "prezizibil" ca și viitorul. Negând că ar intenționa să fie un profet mincinos, până la urmă istoricul este pândit tot de profeție, una oarecum în răspăr de această dată: va prooroci trecutul.

6. Lăsând deoparte aceste aporii, să ne întoarcem la cartea redactată de către Lesourne și Lecomte. Tentativa acestora scoate la lumină un fapt suficient de banal,

anume acela că o abordare a evenimentului (foarte) recent nu se poate sustrage presiunilor ideologizante și nu mai puțin celor politologice. "Ruptura" pe care încercă s-o analizeze, agonia și, poate, moartea comunismului, încă nu s-a consumat. Simpla cronologie nu spune mare lucru. Anul 1989 ar putea însemna atât sfârșitul "satanocrației", dar și un nou 27 iulie 1214, data vestitei bătălii de la Bouvines, importantă numai prin prilejul oferit unui Georges Duby de a medita asupra dificultăților meseriei de istoric<sup>11</sup>. Dacă 1989 nu va fi un nou Bouvines, asta rămâne de văzut. Evenimentele care au entuziasmat "lumea liberă" sunt în curs, iar pentru a marca realmente o ruptură, mă văd nevoit să repet, trebuie să anunțe nașterea unei noi "episteme" (în sensul cel mai larg al cuvântului). Deocamdată acest lucru nu a avut loc. De aceea îmi pare perfect îndreptățită prudența autorilor. Sfârșit al Istoriei ? Nicidecum, avertizează Lesourne și Lecomte (p.23). "Pogorârea paradisului pe pământ", plinirea timpurilor țin încă de dorințele noastre, care nu trebuie confundate cu mobilurile ce ne animă. Dacă istoriografia care transcrie și, cel mai adesea, rescrie trecutul nu trebuie ascultată, cum ne prevenea Hegel, cu atât mai mult încercările de a divulga viitorii posibili.

1 Jacques Lesourne & Bernard Lecomte, *L'Après-communisme*, Editions Robert Laffont, Paris, 1990.

2 Ibidem, p.13.

3 Michel Foucault, *Les Mots et les Choses*, Gallimard, 1966, pp.378-379.

4 Fernand Braudel, *Histoire et sciences sociales: la longue durée*, în "Annales", Paris, octombrie 1958, pp.725-731; idem, *Ecrits sur l'histoire*, Flammarion, Paris, 1969, pp.41-43.

5 Hans-Georg Gadamer, *L'Expérience intérieure du temps et l'échec de la réflexion dans la pensée occidentale*, în *Le Temps et les Philosophies*, Payot-Unesco, 1978, p.41.

6 Jean Ladrière, *Vie sociale et destinée*, Duculot, pp.80-81.

7 Paul Veyne, *Le Pain et le Cirque*, Seuil, 1976.

8 Paul Veyné, "Nu există raționalitate în istorie. Nu întâlnim decât inventivitatea", interviu reluat în *Convorbiri cu Le Monde*, trad. rom., Humanitas, București, 1992, 161.

9 Lucien Febvre, *Combats pour l'histoire*, Armand Colin, 1953, p.87: "Car l'historien n'a qu'un but. Savoir ? Ce n'est qu'un début. Juger, non. Prévoir, moins encore. Comprendre et faire comprendre, oui".

10 Al.Zub, *Între empirie și meditație*, în *Biruit-au gândul*, Iași, 1983, p.337; idem, *Timp și regresivitate în abordarea trecutului*, în *Cunoaștere de sine și integrare*, Iași, 1986, p.56.

11 Georges Duby, *Le Dimanche de Bouvines*, Gallimard, 1973, pp.12-14.

## ISTORIA CA DISCURS RESTAURATOR

Dacă există momente când lumea se pasionează mai mult pentru recuperarea trecutului, exercitând presiuni asupra comunității istoriografice, nu e mai puțin adevărat că discursul istoric este, ca modalitate cognitivă, supus și el la un continuu proces de înnoire. Nimic mai fragil, nimic mai contestabil decât acest discurs, cu toată ambiția imemorială a speciei noastre de a-și cunoaște genealogia, aventurile, devenirea.

Discursul pe care omul îl produce asupra istoriei sale e înșesat de mituri și legende<sup>1</sup>, redus la fragmentarism și aproximații, dator de aceea să se refacă mereu, ca în povestea aceluia personaj din mitologie pe care zeii l-au condamnat să nu-și ducă niciodată povara la țintă, ci să repete mereu imposibila, trudnica lui ascensiune. Vina lui era de a fi divulgat răpirea Aiginei de către Zeus și de aceea a fost pedepsit să împingă mereu o stâncă la deal, fără a izbuti să atingă vreodată coama și fiind silit să repete gestul mereu. Într-o altă versiune (cu un corespondent și în lumea chineză), Sisif e pedepsit de zei fiindcă a pus moartea în lanțuri, năzuind așadar să-și asigure veșnicia<sup>2</sup>. În ambele situații, e vorba de nesocotirea voinței divine, cu privire la regimul cunoașterii în primul caz, la condiția de muritor în al doilea. S-ar spune că omului i s-au impus *ab initio* limite sub unghi cognitiv, ca și în ce privește durata vieții. Încercarea de a le depăși prin inteligență și abilitate a fost percepută ca o tentativă de a restructura legile universului, ceea ce a atras după sine grozava pedeapsă, echivalând cu o condamnare la eșec perpetuu.

O analogie între acest personaj simbolic și situația istoricului nu e fără sens, cu toate că tocmai mitul în cauză l-a făcut pe Albert Camus să scrie un celebru eseu despre absurd. Numai că la el absurdul e un punct de plecare, nu o concluzie, filosoful căutând în fond ordinea și armonia. "Nu descoperi absurdul fără a fi ispitit să scrii un manual despre fericire", observă Camus, preocupat să facă din explorarea posibilului, după un mai vechi îndemn, chiar scopul vieții, dincolo de obsesia veșniciei<sup>3</sup>. Ideile ce revin în eseul camusian, ca și în mitul citat, sunt cunoașterea și durata. Perspectiva e peratologică, aceeași ca în cartea *Genezei*, unde cuplul edenic se lasă ispitit de pomul cunoașterii și ar râvni apoi la cel al vieții



(eterne), dacă heruvimi cu sabia de foc nu le-ar tăia drumul<sup>4</sup>. Ființa umană nu trebuie să știe mai mult decât i s-a prescris, nici să trăiască peste limitele îngăduite. Ambele episoade evocă însă clipa când omul devine conștient de sine, iar memoria începe a-l situa în durată. El iese din "inerție", din linearitatea biologicului pentru a intra în istorie. Schimbarea continuă devine destinul său, drama lui fără leac. Pândit la fiecare pas de haos, el caută ordinea cu obstinație și nu o poate găsi decât provizoriu, punând la lucru datele strânse de-a lungul timpului.

Individ și specie, ontogenie și filogenie se arată solidare în această voință de a se situa cât mai armonios în ordinea devenirii, care înseamnă memorie, sistematizare, sinteză continuă. Ne raportăm de obicei la memoria individuală, mai ușor de sesizat, dar există și una colectivă, la a cărei definire participă azi diverse științe. Ambele sunt purtătoare de imagini ce contribuie la cunoașterea trecutului, înlesnind căutarea de sensuri, direcții, sisteme de acomodare. Se vorbește acum de "omul neuronal" pentru a se sugera complexitatea lui extraordinară, însă și pentru a se putea spune că isprăvile de care e capabil (în bine și în rău) presupun acumulări impresionante de experiențe, informații, sinteze dinamice, creație permanentă. Acum două milenii și mai bine, Cicero se întreba, cu o neliniște care e și a noastră, ce ar putea fi omul dacă memoria faptelor sale nu s-ar uni cu veacurile dinainte. Fără experiența anterioară, el ar fi condamnat la infantilism<sup>5</sup>. A recupera experiențele trecutului e așadar o regulă de conduită, pe seama căreia omul își asigură cunoașterea de sine și prin aceasta o mai bună inserție în lume.

Situarea perspectivică e o exigență pentru individ, ca și pentru orice comunitate umană, diacronia înlesnind acel raport spațio-temporal de care avem întotdeauna nevoie. În influența neistovită a timpului, locul nostru e desigur aici și acum, determinarea cronotopică a fiecăruia, individ sau popor, fiind inerentă. Dacă însă, ontologic, nu dispunem decât de clipa prezentă, la alcătuirea noastră participă și celelalte dimensiuni ale duratei. Trecutul ne pune la îndemână experiențe indispensabile, viitorul ne "organizează" aspirațiile, proiectele. Suntem un produs complicat și în continuă elaborare al duratei întregi, asupra căreia numai istoriografia poate oferi – apelând și la alte discipline – imagini coerente, explicații, interpretări. Omul e o "ființă istorică", sintagmă pe care Lucian Blaga a folosit-o spre a-și încheia sistemul de gândire cu o metafizică a istoriei<sup>6</sup>. Orice reflecție asupra acestui domeniu, în vremea noastră, trebuie să pornească de la faptul că ne aflăm sub zodia lui *hic et nunc*, dar că avem șansa unei expansiuni spre trecut și spre viitor prin eforturi cognitive.

Istoriografia mai veche punea accent pe trecut, după cum era și firesc într-o viziune ce separa net ipostazele duratei. Trecutul era socotit ca apanaj al istoricului, asociat adesea cu prezentul pentru a îndruma, ca într-o "regulă de trei", spre definirea

viitorului. La jumătatea secolului XIX, Kogălniceanu știa să observe această dinamică, alături de procesul extensiv al cunoașterii, scriind: "Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ne arate împărățiile trecute înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serbările întâmplare de la începutul lumii; ea scoate din morminte pe strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate nărvurile lor. Ea, dar, ne leagă cu vecia, puind în comunicație semințiile trecute cu noi și iarăși pre noi cu semințiile viitoare"<sup>7</sup>. E un pasaj esențial, nu numai pentru viziunea romantică a timpului, dar și pentru a defini o concepție care în zilele noastre câștigă teren. Ea presupune un dinamism al duratei, ceea ce înseamnă o atitudine activă a omului în raport cu istoria.

Se poate spune că în secolul XIX a fost un "șoc al trecutului", atunci când arhivele deveneau o sursă nepuizabilă de informații, iar pozitivismul stimula încrederea în ele, întocmai cum nu demult se vorbea de un "șoc al viitorului" (Alvin Toffler). De fapt, șocul se produce din toate direcțiile, oricând, prezentul fiind la rândul său un izvor "seismic" pentru fiecare generație. Actualitatea nu e mai puțin șocantă. Accentul pus multă vreme pe istorism și mai cu seamă urmările acestuia în plan geopolitic și moral păreau să discrediteze definitiv istoriografia. Totuși, ea a găsit destule resurse pentru a-și reînnoi discursul, propunând noi modalități de abordare, noi metode, noi interpretări, multiplicând aria tematică și stimulând un pluralism benefic sub unghi cognitiv. Mai conștientă de limitele și determinațiile inerente, istoriografia și-a extins spectrul de preocupări, metodele de analiză și reconstrucție, luând din nou în stăpânire un "teritoriu" amenințat, dacă nu și pierdut.

De un secol, științele sociale au pătruns pe rând în "câmpul operatoriu" al acestei "istorii imperialiste" pe care Paul Lacombe, Henri Berr, Lucien Febvre, Marc Bloch, între alții, au știut să o ilustreze. Noile serii de istorici formați la "școala *Analelor*" au extins și mai mult acest spectru, până la ambiguitățile impuse de etnopsihologie, studiul mentalului colectiv, imagologie etc. Pentru unii, discursul istoric a devenit o antropologie culturală, pentru alții o sociografie, o "știință descriptivă a sociabilității concrete sub unghi temporal", cum ne previne Emile Callot într-o carte despre "ambiguitățile și antinomiile istoriei"<sup>8</sup>, care a putut stârni entuziasmul lui Fernand Braudel tocmai fiindcă deschidea larg discursul istoric spre un pluralism al interpretării și al metodelor. Vechea istorie economică fu depășită în direcția unei "istorii seriale", cea politică cedă în bună măsură socialului, pe când istoria antropologică beneficia de sugestiile venite dinspre etnologie, istoria intelectuală ș.a. "Așteptând pe eșichierul său, orice istoric își va căuta locul: pe o dală neagră sau pe una albă sau pe linia ce le separă... Din parte-mi, observa Braudel, fiecare poziție istorică mi s-a părut întotdeauna acceptabilă, numai să nu excludă nici o altă poziție pe care istoricul se poate plasa. Orice filosofie a istoriei

mi s-a părut discutabilă. Toate își au adevărul, utilitatea lor. A fi istoric e a dori să le practici pe toate sau cel puțin să le traversezi pe cale de raționament"<sup>9</sup>.

O asemenea perspectivă intimidează și pe cei mai îndrăzneți dintre istorici. Ea reclamă o imensă disponibilitate cognitivă și impune precauții asupra cărora N.Iorga ne avertiza încă acum un secol, el însuși fiind adeptul unei istorii globale, construită și reconstruită mereu, conform cu materialul existent și cu subiectivismul fiecăruia, o istorie pe care o numea, cu un termen azi folosit și de alții<sup>10</sup>, **istoriologie umană**. Pentru omul modern, istoria e întotdeauna reconstrucție, fiindcă el se întemeiază pe eforturi mai vechi, pe o critică reînnoită (și ea beneficiară a unor achiziții graduale), pe căutări de formule narrative. După Iorga, această istoriologie trebuie să devină o "construcție dinamică", personală, pornind de la sensul atribuit existenței umane, vieții în ansamblu, considerată ca bun suprem. Rezultă "o tragedie", cu acte, corifei, intervenții ale corului, menite să comenteze, să judece. Rolul acesta de comentator îi aparține chiar istoricului, care nu se poate îndepărta de real fără pedeapsa desuetudinii<sup>11</sup>. El pornește din prezent, pentru a explora segmente cronotopice și a se înapoia cu profitul unei mai bune cunoașteri a omului și a soartei acestuia în timp. Înnoirea continuă a discursului său e o regulă inevitabilă. Căci se schimbă mereu informația, se multiplică metodele, se primelesc viziunile. Sensibilitatea cercetătorului suferă modificări în timp, de la o generație la alta și uneori în decursul unei vieți. N.Iorga insista, tocmai de aceea, ca istoricul să rămână mereu deschis față de nevoia înnoirii, cu atât mai imperativă cu cât el tinde să producă un discurs mai amplu, o "reconstrucție totală", adică o "reintegrare a vieții trecute"<sup>12</sup>, în felul cum vorbise și Michelet ("résurrection de la vie intégrale")<sup>13</sup>, însă cu alte metode și alte exigențe narrative.

Ideea de integralitate, globalism, paradigmă holistică a câștigat de altfel teren în ansamblul cunoașterii<sup>14</sup>. Istoria, ca discurs diacronic asupra omului, profită de ea, asigurându-și astfel o respirație mai amplă și un impact social mai puternic. Ea nu mai evită prezentul, ca domeniu antamat de sociologi, antropologi, politologi etc., ci se ocupă de acesta tot mai insistent. Există deja, la Paris, un "institut de istorie a timpului prezent"<sup>15</sup>, iar preocuparea de a scrie istoria în cheia actualității ("l'histoire au présent")<sup>16</sup> nu mai surprinde pe nimeni.

Faptul de a porni mereu de la prezent îl obligă pe istoric să facă apel mai activ la alte discipline umaniste, să-și rescrie mereu discursul, în raport nu numai cu noile achiziții din acele domenii, dar și cu modificările produse în propria sensibilitate, în "orizontul de așteptare" al societății, în utilajul mental etc. Totul invită la a regândi și problematiza într-un domeniu cu frontiere labile și permeabile<sup>17</sup>. Un istoric de seamă, François Furet, analiza problematica unui fenomen extrem de complex sub titlul *Penser la Révolution française* (1978), punând accentul pe "a

gândi", ca o condiție de transcendere a clișeele instalate în vasta literatură existentă. În același spirit a convocat un grup de specialiști pentru a regândi "moștenirea" acelei revoluții<sup>18</sup>. Demitologizarea ei, șocantă, cu ocazia bicentenarului, e în curs și constituie deja o direcție însemnată de studii<sup>19</sup>.

Atâtea mari teme care păreau adânc studiate, dacă nu exhaustiv, sunt supuse acum revizuirii. Îndoiala e cuvântul de ordine al istoriografiei, căci prin ea se face un pas către adevăr. "Cel ce nu se îndoiește de nimic nu descoperă nimic; cine nu descoperă nimic e orb și rămâne orb", sesiza la timpul său încă Diderot, căutând a stimula spiritul critic, necesara căutare a adevărului<sup>20</sup>. O revistă destul de recentă, condusă de Pierre Guillaume, se intitulează de altfel, nu fără ostentație, *Annales d' histoire revisionniste*, revizionismul fiind aici un mod de a repune în cauză chestiuni dintre cele mai actuale: ultima conflagrație, holocaustul etc. Se urmărește, anume, o punere de acord a narațiunii istorice cu faptele verificabile, revizuind exactitatea lor, supunându-le unui examen critic mai viguros<sup>21</sup>. Adoptând ca subtitlu sintagma "istorie și societate", această publicație dezvăluie și o strategie a revizuirii. *Refaire l' histoire*, titlu sub care Jean Lugaron se ocupă de ultima conflagrație mondială, ține de un program<sup>22</sup> și constituie poate o replică la sinteza colectivă *Faire de l' histoire* (1974), scoasă de Jacques Le Goff și Pierre Nora pentru a defini noile probleme ce pun în cauză istoria însăși, noile abordări ce îmbogățesc și modifică sectoarele tradiționale, noile obiecte ce se ivesc în câmpul epistemologic al istoriei. Istoria istoriei, chiar, a ajuns un domeniu de cercetare aparte, merit a defini conștiința de sine a breslei, devenirea ei în timp și spațiu<sup>23</sup>. Această devenire interesează și societatea, după cum ne previne insistent Pierre Chaunu, care vede în istoria istoriei și un revelator al gândirii colective<sup>24</sup>.

Momentul actual se distinge în istoriografie prin modul mai acut, mai vehement de acceptare sau refuz, aproape totul fiind repus în chestiune, de la condiția istoriei și statutul cercetării până la limitele cunoașterii în acest domeniu și retorica narațiunii istorice<sup>25</sup>. După ce a pledat stăruitor pentru istoria istoriei, ca expresie a conștiinței de sine a lumii în timp, a breslei istorice îndeosebi<sup>26</sup>, o ego-istorie se află în curs de cristalizare (M. Agulhon, P. Chaunu, G. Duby, R. Girardet, J. Le Goff, M. Perrot, R. Renaud, P. Nora ș.a.), slujitorii lui Clio căutând a se cerceta pe ei înșiși *en historien*<sup>27</sup>. Ea a și trezit reacții diverse, care indică un interes considerabil pentru aventura intelectuală a istoricilor<sup>28</sup>, interes mai vechi, firește, decât culegerea de studii menționate<sup>29</sup>. De data asta, memoria individuală, bine strunită și disciplinată, se unește cu memoria colectivă spre a da seama de condiția omului, de problematica, vicisitudinile, urgențele lui.

Istoria-discurs se definește tot mai mult ca un instrument de analiză a prezentului, profesioniștii săi ("gardiens de la mémoire") fiind chemați, după opinia lui Pierre

Chaunu, să sprijine luarea de decizii corecte, funcția lor fiind totodată maieutică și de perspectivă<sup>30</sup>. Nu altfel gândeau, la noi, Kogălniceanu, Xenopol, Iorga, Brătianu, solidari cu toții, de-a lungul unui secol, cu programul construcției și reconstrucției noastre de stat. Spre deosebire însă de "optimismul amnezic" al celor care vedeau în istorie un simplu depozit, indiferent la zbaterele clipei de față, istoricii contemporani mai de seamă fac din ea o sursă de informație activă și redresare socială. O redresare gândită ca posibilă tocmai pentru că istoria comportă și un mesaj metafizic<sup>31</sup>.

Se vorbește de o retroistorie, însă aceasta nu e străină de actualitate, nici de propensiunea inerentă a omului spre ceea ce va fi<sup>32</sup>. Retroistoria și perspectiva se complinesc, căci țin de economia creației umane în ansamblu, care înseamnă descoperirea de noi raporturi indiferent de momentul și locul unde se plasează acestea<sup>33</sup>. E un demers sintetic, globalizant, din care se poate trage un profit considerabil, cu condiția respectării aceluși pluralism istoriografic fără de care nu se poate închipui o bună cunoaștere a domeniului în cauză, nici protecția acestuia contra imixtiunilor viciante. Știința și conștiința nu pot merge decât împreună, dacă se dorește o înnobilitate a ființei umane. Există în istorie tăceri la fel de elocvente ca și discursul cel mai bine condus, după cum există și contra-istorii ce se opun de regulă istoriei oficiale respective, extinzând pe cât posibil sfera adevărului<sup>34</sup>.

Istoria se scrie și se rescrie mereu. E un mod de existență, o atitudine în fața timpului, o luptă continuă cu asprimitatea soartei. Se scrie neîncetat nu numai spre a completa informațiile și a elimina erori, ci pentru că fiecare generație, fiecare istoric are viziunea sa despre timp, societate, evenimente. Restaurarea istoriei e un proces continuu și de neocolit. Căci discursul istoric e consubstanțial în raport cu istoria ca fenomenologie și de aceea, practic, indisociabile. Ele merg împreună, se completează și se înrăuiesc mutual. Dacă istoria înseamnă prin definiție schimbare, discursul asupra ei nu poate fi decât schimbător, transparent, perfectibil. Planurile se întretaie mereu, finalitatea lor e convergentă<sup>35</sup>. Nevoia de ordine, resimțită mereu în planul existenței sociale, e cu atât mai caracteristică pentru istoriografie. În fond, aceasta din urmă e un discurs restaurator ce însoțește mereu istoria, căutând a-i defini sensurile, procesualitatea, cazuistica, devenirea cronotopică. Absența lui e haos, cădere în absurd și trivial.

Istoricul e chemat să repete acțiunea personajului din mitologie care încerca să-și ducă povara pe culme, fără să poată atinge însă culmea. Important e că o face, mereu și mereu, nu pentru a releva absurdul, ci existența unei culmi spre care umanitatea trebuie să tindă mereu. De aceea, un scriitor sensibil la mesajul istoriografiei, Hermann Hesse, spunea că "a te îndeletnici cu istoria înseamnă a te lăsa în seama haosului și a-ți păstra totuși credința în ordine și sens". O atare

misiune nu e doar serioasă, ci "probabil tragică"<sup>36</sup>. O prețuire mai înaltă a istoriografiei, ca străduință continuă de restaurare a sensului, nu știu să existe. E destul pentru a-i motiva căutările de azi<sup>37</sup>.

- 1 Cf. Moses I. Finley, *Mythes, mémoire et histoire*, Paris, 1981; Al.Zub, *Istorie și finalitate*, București, 1991, p.36-58.
- 2 Victor Kernbach, *Dicționar de mitologie*, București, 1983, p.644-645.
- 3 Albert Camus, *Mitul lui Sisif*, București, 1969, p.VIII, 3, 130.
- 4 *Biblia*. Facerea, 2-7, 22 - 24.
- 5 Cicero, *Orat*, 34.
- 6 Lucian Blaga, *Ființa istorică*, Cluj-Napoca, 1977.
- 7 M.Kogălniceanu, *Opere*, I, București, 1946, p.637.
- 8 Emile Callot, *Ambiguités et antinomies de l' histoire et de sa philosophie*, Paris, 1962.
- 9 *Ibidem*, p.7-8.
- 10 Claudio Sanchez-Albornoz, *Essays sobre historiologia. Historia y libertad*, Madrid, 1974.
- 11 N.Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1944, p.344.
- 12 *Ibidem*, p.99-123.
- 13 Cf. Stephen A.Kippur, *Jules Michelet. A study of mind and sensibility*, Albany, 1981.
- 14 Cf. Mateo J.Magariños de Mello, *Visión global del siglo XXI*, în *Arbor*, CXXIX, 508, april 1988, p.9-62; Ioan Biriș, *Totalitate, sistem, holon*, Timișoara, 1992.
- 15 Cf. *Bulletin de l' Institut d' histoire du temps présent*, Paris, no.47, mars 1992.
- 16 Régis Hanrion, *L' histoire au présent*, Paris, 1980.
- 17 J. Le Goff, *La nouvelle histoire*, Paris, 1988, p.15.
- 18 Fr.Furet (éd.), *L' Héritage de la Révolution française*, Paris, 1988.
- 19 Abel Poitrineau, *Les mythologies révolutionnaires. L' utopie et la mort*, Paris, 1987.
- 20 Apud Georges Felloux, *Diderot avant Marx*, în *Cahiers Diderotiens*, no.1, 1978.
- 21 *Annales d' histoire revisionniste*, Paris, 1, 1987, p.14.
- 22 Jean Lugaron, *Refaire l' histoire*, în *Annales d' histoire revisionniste*, no.3, 1987, p.49-61.
- 23 Olivier Carbonell, *L' apport de l' histoire de l' historiographie*, în vol. *Certitudes et incertitudes de l' histoire*, éd. par Gilbert Gadoffre, Paris, 1987, p.205-210.
- 24 P.Chaunu, *L' histoire sérielle, bilan et perspective*, în *Revue historique*, 1970, 2, p.301.

- 25 Stanford M.Lyman, *The acceptance, rejection and reconstruction*, în vol. *Structure, consciousness and history*, ed. by R.H.Brown and St.M.Lyman, Cambridge etc., 1978, p.53-105.
- 26 Olivier Carbonell, *L'Historiographie*, Paris, 1980.
- 27 Pierre Nora (éd.), *Essais d'égo-histoire*, Paris, 1987..
- 28 Vezi grupajul *Aurur de l'égo-histoire*, în *Le Débat*, 1988, no.49, p.122-140.
- 29 Cf. Alain Besançon, *Histoire et expérience du moi*, Paris, 1971.
- 30 P.Chaunu, *Quelle image de la condition humaine donne aujourd'hui l'histoire ?*, în *Revue des Travaux de l' ASMP*, 132, 1979, 1, p.419-420.
- 31 *Ibidem*, p.421-424.
- 32 Idem, *Rétrohistoire. Racines et jalons. Portraits et galerie*, Paris, 1985.
- 33 J.-B. Duroselle, *La connaissance actuelle du passé*, în *Revue des Sciences Morales et Politiques*, 1939, 1984, 1, p.10.
- 34 Marc Ferro, *L'histoire sous surveillance. Science et conscience de l'histoire*, Paris, 1985.
- 35 Robert A. Kann, *The problem of restoration. A study in comparative history*, Berkely and Los Angeles, 1968.
- 36 Hermann Hesse, *Jocul cu măргеle de sticlă*, Bucureşti, 1969, p.160.
- 37 Cf. Pietro Rossi, *La teoria della storiografia oggi*, Milano, 1983; Nicola Tranfaglia (ed.), *Il mondo contemporaneo*, X, *Gli strumenti della ricerca*, t.2, Firenze, 1983; Jean-Marie Domenach, *Enquête sur les idées contemporaines*, Paris, 1981, p.33-43.

Andrei PIPPIDI

## MITURILE TRECUTULUI – RĂSPÂNTIA PREZENTULUI\*

La 22 noiembrie 1940, în ajunul aderării României la Axă, cancelarul Reichului îl primea pe generalul Antonescu. În cursul acelei convorbiri, generalul a prezentat programul noului regim revoluționar din România, declarând că "între ziua de ieri și cea de azi se ridică un zid impenetrabil" și acuzându-i pe cei care guvernaseră fără până la 6 septembrie 1940 că fuseseră susținuți din umbră de sovietici și evrei. Afirmații care nu țineau seama de alianța care exista încă între Germania și URSS și care ar fi putut fi ușor contrazise, date fiind, pe de-o parte, legile rasiale de la începutul anului 1938 și din vara 1940, pe de alta, anexarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică în ultimele zile din iunie 1940. Pledoaria lui Antonescu urmărea desigur să câștige favoarea Führerului pentru a recupera teritoriile pierdute (în primul rând Ardealul de Nord, obținut de Ungaria la 30 august).

### Argumentele lui Antonescu

Cu această intenție, conducatorul român a recurs la o serie de argumente istorice, de felul celor următoare: "România are cel mai glorios trecut dintre toate popoarele care trăiesc în regiunea Dunării și a Balcanilor. Este cea mai veche națiune din această zonă și își găsește originea în vremea dinainte de Hristos când un imperiu întemeiat de romani se întindea peste Dunăre, Carpați și Nistru". Statul român este "un caz unic în istorie, deoarece o limbă și o administrație create ca rezultat al unei stăpîniri romane de 200 de ani au rămas mai mult sau mai puțin neschimbate până în ziua de astăzi. În cei 1800 de ani următori, și-a menținut limba, obiceiurile și același tip rasial... Românii au fost cel dintâi popor care a ieșit din Evul Mediu cu o organizare politică. Vreme de cinci secole, ei au luptat împotriva rușilor și le-au oprit înaintarea la Dunăre". Rezistența contra tătarilor, pe Nistru, a durat și ea vreo trei-patru veacuri. Concluzia discursului era ca România își datorează hotarele



numai dovezilor de vitejie pe care le-a dat de 2000 de ani și că e gata să mai lupte încă 2000 de ani.

Ar mai fi poate de adăugat că acest discurs era foarte caracteristic pentru personalitatea lui Ion Antonescu. În 1919, fiind ofițer de stat major, viitorul dictator publicase o compilație istorică, cu titlul *Români, originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, pentru a demonstra arbitrul echilibrului european, întruniți în Conferința de la Versailles, că granițele legitime ale României sunt acelea la care ea "aspiră neîntrerupt de mai bine de zece secole".

## Cele două etape ale naționalismului

Citită astăzi, când românii trăiesc ora exercițiilor de introspecție, lecția de istorie pentru Hitler este de o fascinantă actualitate: într-o jumătate de veac, n-a îmbătrânit câtuși de puțin. Aceleași idei le-am cunoscut, aproape fără nici o deosebire, în manualele școlare ale altei generații și le putem chiar acum regăsi în paginile unor publicații din București. Mai mult, cartea lui Antonescu din 1919 a fost reeditată. Nostalgicii celor două dictaturi formează în prezent o redutabilă coaliție.

În experiența oamenilor de vârsta mea, mitologia naționalistă a parcurs două etape: regimul comunist i-a dogmatizat excesele, pentru a-și apăra popularitatea, iar acum, recent, ea a fost reactivată. Pentru anii 1971-1977, istoricii au la dispoziție cartea neuitatului nostru prieten Vlad Georgescu, scrisă în secret până în ziua când descoperirea ei a dus la arestarea autorului. Asupra aceleiași perioade, ca și asupra deceniului următor, s-a aplecat un coleg de la Chișinău, Anatol Petrencu, a cărui cercetare este un model de severă probitate. Trebuie menționat de asemenea un studiu al profesorului Berr, de la München, cu privire la dependența reciprocă dintre știința istorică și politică în România de la 1945 la 1980.

Acest trecut mai determină încă viața multora dintre noi, care credem și azi ceea ce am crezut până în 1989, fie că suntem pentru sau contra dogmei. Dar situația s-a complicat: mai sunt alții ale căror repere s-au spulberat, pur și simplu, și intervin cei mai tineri care, dacă nu s-au hotărât încă să se expatrieze, caută noi direcții de orientare sau cer explicații.

Întrebările sunt cele mai vechi: cine sunt românii? au ei o misiune istorică? a cui este această țară? Tot vechi sunt și răspunsurile, deocamdată. Miturile istorice fac parte integrantă din cultura noastră politică, de altfel și din aceea a tuturor vecinilor noștri. De exemplu, identitatea națională ucrainiană a fost modelată de un celebru fals patriotic, apărut în 1846, *Istoriya Rusov*. Întrucât ne privește, locul de naștere al idealului nostru național modern este Transilvania, unde polemicile

purtate de iluminiștii din Școala ardeleană au avut un ecou care nu s-a stins nici astăzi. În Moldova, în 1856, se publica un misterios fragment de cronică, tratând istoria românilor de-a lungul unui mileniu, de la 274 la 1290. Erudiția cercetătorilor români a divulgat repede caracterul apocrif al textului și l-a evacuat din memoria urmașilor. Totuși, continuitatea a rămas o temă istorică la care s-a revenit constant, în căutarea unei probe incontestabile.

De altminteri, când ne referim la "mituri" în istorie, avem în vedere atât fapte flagrant neadevărate, cât și acele răspunsuri canonice la marile întrebări, ipoteze pentru demonstrația cărora s-a cheltuit un prisos de emoție întrucâtva impurificatoare.

### **O iluzie de siguranță pe seama unor țapi ispășitori**

Vorbind de naționalism, trebuie precizat că el implică o atitudine pozitivă față de trecut și de tradiții care favorizează dezvoltarea unui simț al responsabilității pentru toți membrii comunității. Un asemenea tip de puternică identificare pare necesar în prima fază a societăților civile născânde. În România, procesul de formare a societății civile a fost întrerupt de experiențele de extremă dreaptă și de extremă stângă care au instituit, pentru o jumătate de secol, statul totalitar. Astăzi, o elită politică și militară pe care noua putere s-a grăbit s-o înjghebeze din rămășițele vechii birocrății de partid – ceea ce include și o parte a intelectualității – se orientează către statism. Majoritatea intelectualității, îndeosebi în centrele urbane mari, regă-sindu-și cu întârziere funcția de opoziție, s-a angajat activ în edificarea societății civile. Și una și cealaltă din aceste tendințe se asociază eventual cu naționalismul, a cărui capacitate de a înmănușia forțele sociale nu poate fi subestimată. Dar naționalismul a putut altădată să zădărnicească eforturile de a construi o societate civilă, fiindcă oferă anxietății publice, care are nevoie să știe hotarele păzite și ordinea apărută, o iluzie de siguranță pe seama unor țapi ispășitori. Încrederea în superioritatea unei culturi sau a unui grup etnic asupra altora este percepută dinafară ca bravadă insultătoare și anulează, în interior, răspunderea individuală. Naționalismul se fixează uneori asupra acelor morți simbolici cărora le atribuie rolul de a personifica prin drama lor personală in justiția îndurată de o națiune întreagă. Este o formă de resentiment care dă naștere unor acuzații de trădare îndreptate în toate direcțiile: de exemplu, cultul postum fabricat pentru Antonescu și, întrucâtva, spontan popular pentru Ceaușescu, ca expresie a frustrărilor unor învinși de ieri și de astăzi. Prin urmare, natura ambiguă a naționalismului impune o analiză complexă și o poziție de compromis, mai degrabă decât reacția de respingere, explicabilă, a celor care-l tratează ca pe o aberație nefastă. Cu atât mai mult, în împrejurările actuale, în care națiunile, în fosta Uniune Sovietică și în statele satelite, modelate artificial după arhetipul moscovit, sunt în

situația de a-și redefini identitatea, moștenirea culturală și relațiile cu vecinii. Care variantă a naționalismului va prevala în fiecare din aceste țări, dintre cele două – cea antidemocratică sau cea compatibilă cu democrația – este o problemă care depinde de câțiva factori ca ponderea și tipul de cultură al minorităților naționale, caracterul clasei politice locale, direcția și viteza transformărilor instituționale, competitivitatea partidelor și aptitudinea economiei de a-și schimba structurile și de a-și accelera ritmul.

## Nepotriviți pentru rolul de "clasă de avangardă"

Reexaminarea miturilor trecutului nu este necesară numai pentru aprecierea șanselor naționalismului, ci și pentru a distinge între importanța reală a grupurilor sociale și prestigiul pe care li l-au conferit idealizările succesive, diferite ca vârstă și orientare. Lumea rurală a României de astăzi nu mai este ceea ce vedea prințesa Martha Bibescu, plimbându-se printre contemporani ai lui Aeneas: "Sunt mai vechi decât noi, cu mii de ani. Nu sunt sub noi, ci în altă parte și foarte departe, în străfundul vremurilor". Dar, în prezent ca și în trecut, țărănimea a rămas "oligarhică, endogamă și gerontocratică", în ciuda tonelor de minciuni turnate de propaganda comunistă pentru a cimenta o imagine mediatică a vieții noi la sate. Cel mult, s-a erodat morala tradițională, religioasă, a unei clase. Ideea că satul ar fi "tipul rezumativ, sinteza neamului, microcosmul națiunii" s-a consolidat după primul război mondial. Atunci când forța electorală a țărănimii s-a relevat brusc, la introducerea sufragiului universal, și când, din cauza înaltului nivel de urbanizare a minorităților naționale din noile provincii, proporția românilor în totalul de populație urbană a scăzut de la 74% la 59%. Al treilea motiv pentru identificarea țărănimii cu ethnos-ul ar putea fi originea rurală a intelectualității de după război care simțea nevoia unui statut simbolic.

Muncitorii români nu au avut nici coeziunea, nici educația politică din Polonia sau Cehia, au fost de fapt o masă superficial profesionalizată de rebuturi ale satelor, asupra cărora s-au înduioșat scriitorii populiști de la începutul secolului, epoca în care industrializarea favoriza încă imigrația, importul de mână de lucru din străinătate. Ce sunt ei acum, nimeni n-a încercat vreodată să știe, deoarece, în timp ce numărul lor a crescut considerabil datorită programului de modernizare lansat de regim în 1948, profilul lor de clasă a dat ocazia unei deșănțate fantezii să se răspândească în literatura și presa comunistă. În ciuda unei masive îndoctrinări politice, ei s-au dovedit total nepotriviți pentru rolul de "clasă de avangardă" și refractari chiar la participarea, extrem de limitată și de formală, pe care o presupuneau "autoconducerea și autogestiunea" (sloganuri oficiale de la sfârșitul anilor '80).

## Însușiri (incomode) ale statutului intelectualității

Cât privește intelectualitatea, cronic dispusă să împingă celelalte două clase într-o tăcere îndepărtată și într-un statut de juvenilitate ingenuă, ea are, prin originile sale, asemănătoare cu ale "inteligenței" rusești, tendința de a servi despotismul centralizator al statului. Totuși, reacționând ori de câte ori, din cauza priorităților impuse de dezvoltarea economică, era dată la o parte din centrul scenei, această intelectualitate a pretins să distribuie ea rolurile, în funcție de modelul de societate pe care îl propunea, și s-a străduit să transforme autoritatea ei morală în putere politică. Ea a fost activă în construirea discursului național atât în perioada 1840-1940, cât și de la 1965 la 1989. Promovarea socială a intelectualității este un fenomen databil între cele două războaie, când bugetul pentru educația superioară a crescut de la 10% la 16,2%, iar proporția studenților față de restul populației în anii '30 a atins cifra de 2,2%, un raport mai favorabil decât oriunde în Europa vremii. Aversul monedei îl reprezenta atunci crearea unui surplus care a alimentat mișcarea subversivă de extremă dreaptă. Pactizarea cu regimul comunist, văzută de sus, adică fără notabilele ei excepții, poate fi explicată prin aceeași dependență economică și morală de bugetul statului pe care, încă din 1913, Trotsky a recunoscut-o ca o trăsătură caracteristică a României și a tuturor țărilor "în curs de dezvoltare".

## Identitatea istorică a românilor (cu o sobră măsură)

Dacă, deci, ne apropiem de miturile care au construit identitatea istorică a românilor, prilej pentru o evaluare a trecutului, cu sobră măsură, și a viitorului, cu luciditate, vom constata că toate tind să opună independența națională dominației străine, ca și cum românii s-ar fi definit întotdeauna prin raportul lor cu marile puteri. În primul rând, e vorba de **problema originilor**, unde accentul a fost pus alternativ pe genealogie, latină sau dacică, și pe familia culturală, bizantină. Dintre aceste interpretări, prima este cea mai veche, din secolul al XVII-lea, fiind și cea mai răspândită. ea canonizează istoria românilor ca pe o lungă luptă întru apărarea limbii și identității latine față de cuceritorii succesivi. Acest atașament care, prin opoziția față de realitățile înconjurătoare, poate părea secesionism local, nu e decât revendicarea privilegiului de a aparține centrului lumii. Ideea că dacii au constituit factorul de bază în geneza românilor a fost cultivată dintr-o înclinație romantică spre inocența primordială și spre vitalitatea "barbară", apoi exagerată de autohtoniști cu intenția de a imprima luptei pentru independență un caracter ereditar pe cea mai lungă durată posibilă. Un rezultat neașteptat al acestor prejudecăți transformate în dogmă oficială a fost că, vizitându-l pe prietenul său Ceaușescu,

răposatul președinte al Mozambicului, Samora Machel, a comparat opresiunea colonială îndurată de propriul său popor cu tirania romană care i-a înrobii pe daci: într-adevăr, emfaza cu care erau evocate secolele II-III ar fi fost potrivită numai în cazul unei eliberări recente. Avocații Bizanțului, în schimb, au căutat în ortodoxie formula specifică a sufletului românesc. Nu e de prisos a adăuga că a fost și este încă, uneori, expresia unei neîncrederi în Occident și în valorile lui, inclusiv în democrație. Din perspectiva unei combinații de elemente ale variantelor dacică și bizantină, se afirmă insolent, împotriva evidenței științifice, că dacii ar fi fost monoteiști, ca și cum acești strămoși fabuloși ar fi intuit creștinismul cu un veac înainte de Hristos. O astfel de concepție pseudoistorică se asociază cu o propagandă furibundă în favoarea restaurării vechiului regim, într-o formă mult mai agresiv naționalistă decât în timpul vieții lui Ceaușescu.

### **Când trecutul rămâne o construcție estetică cu un anume scop**

Se înțelege că miturile naționale se dezvoltă mai cu seamă pe terenul incertitudinilor. Prin urmare, decurgând din discuția în jurul originilor și căutând să-i consolideze concluzia, a apărut doctrina **continuității**. Tradiția prezenței neîntrerupte a populației daco-romane la nord de Dunăre în răstimpul celor zece veacuri obscure și-a făcut drum prin umaniștii bizantini și occidentali și n-a trezit nici o reacție de contestare decât la sfârșitul Secolului Luminilor, în contextul disputelor cu privire la prioritatea românilor sau a maghiarilor în Transilvania. După intervenția savantului austriac Robert Rössler, o sută de ani mai târziu, controversa a devenit obsedantă pentru naționalismele viscerale care se înfruntau în această regiune. Reciproca intoleranță, căreia stalinismul i-a impus vremelnice o surdina, a renăscut de când "istorizarea" vieții publice în România lui Ceaușescu a introdus ritualuri și monumente noi, jignitoare pentru susceptibilitatea învinșilor. Câtă vreme istoriografia își alege după plac materialele, trecutul rămâne o construcție estetică, destinată unui scop patriotic. Nu știu dacă publicarea *Scurtei istorii a Transilvaniei* la Budapesta în 1987 a folosit investigației Evului Mediu timpuriu în bazinul carpatic, dar sunt convins că ofensiva care i-a răspuns în presa de la București n-avea acest scop, nici mijloacele de a-l atinge. Analiza critică a acestor probleme are nevoie de date noi și de o mentalitate nouă. După ce am asistat la reconstituiri ale istoriei noastre, încrezătoare în puterile imaginației singure și disprețuind recursul la ceea ce au câștigat generațiile precedente de istorici români, despărțirea de ideile preconceptuate nu înseamnă a ceda primului entuziasm schismatic și iconoclast, ci asumarea unei jertfe. Căci n-avem voie să uităm recomandarea lui N.Iorga că "un adevăr corectat și întregit nu e mai slab, ci mai tare decât înainte de corectarea și întregirea sa".

## Avatarurile unui mit istoric

Numele lui Iorga se leagă de formarea celui de-al treilea mit istoric, al **unității** românilor. Spre deosebire însă de epigonii săi, el înlătura hotărât anacronismele în reprezentarea marilor idei-forță, arătând că acestea nu se întâlnesc înainte de epoca modernă. Însăși preocuparea pentru acest subiect de cercetare apare în anii de pregătire pentru războiul care avea să dubleze teritoriul și populația României. Era firesc ca după 1918 tema să fie reluată cu o evidentă intenție de a demonstra justificarea istorică a Unirii. În momentul când opera a douăzeci de ani a fost zădărnicită și mutilată, discursul asupra unității naționale a căpătat iarăși intensitate, îndeosebi prin exemplul lui Gheorghe Brătianu. Aceasta se întâmpla în același timp în care, în Franța înfrântă, alți istorici examinau temeiurile de stabilitate ale societății franceze, structura ei materială și conștiința sa colectivă. Un nou sistem politic va fi impus brutal de trupele sovietice, odată cu noile granițe, în afara cărora au rămas peste 50000 km<sup>2</sup> cu o populație de peste două milioane de români. Dacă imnul național din 1953 declara că "înfrățit fi-va veșnic al nostru popor / cu poporul sovietic eliberator", Basarabia și Bucovina de Nord nu puteau fi decât provincii ocupate de armata română în 1918 și 1941. La anexarea lor de către URSS în 1940 se făcea doar aluzie printr-o vagă formulă diplomatică. Încurajarea reacțiilor de frustrare ale românilor a făcut parte, din 1968, atât din strategia externă a lui Ceaușescu, orientată spre dobândirea autonomiei față de Kremlin, cât și din cea internă, pentru crearea unei diversiuni naționaliste ca supapă de siguranță. În 1975, când un anumit narcisism istoric abia începea, Ceaușescu a proclamat că "alcătuirea statului românesc național unitar" a fost "rodul luptei neobosite duse de cele mai înaintate forțe ale societății, de masele largi populare pentru unire, produsul legic al dezvoltării istorice, sociale și naționale a poporului român". Era semnul ca istoricii să se apuce de treabă, ceea ce s-a făcut cu atât mai ușor cu cât întreg materialul era adunat de predecesorii lor, criticați acum pentru moderația afirmațiilor lor, pe când odinioară fuseseră cenzurați pentru naționalism.

## Locuri comune ale mitologiei naționale

Aceste mituri tradiționale, deși reeditate și actualizate, împărtășesc un caracter defensiv. În gândirea politică românească revine adesea teoretizarea modestiei ostentative, expresie a atașamentului față de *status quo*. Dar alt loc comun al mitologiei naționale susține că întreaga noastră rezistență față de expansiunea otomană a avut numai sensul de a apăra creștinătatea, crușând astfel Occidentul de dezastre. O spun poeții, de la Eminescu la Goga. Declarații patetice în acest sens, nu sunt greu de găsit în corespondența domnilor Moldovei și Țării Românești, dar Papa, Veneția și Habsburgii le-au primit cu scepticism. De altfel, funcția de "antemurale" era în același timp revendicată și de poloni și de unguri.

O variantă a acestui mod de integrare în Europa o reprezintă formula: "lupta românilor din Regat și afară din Regat a fost, este și va fi, alături cu Occidentul cult, în contra aspirațiilor cotropitoare ale Răsăritului încă incult". Cuvintele îi aparțin unui prim ministru liberal în 1890. "O stâncă în marea slavă înconjurătoare", răspunde un ecou din 1941, în *Berliner Boersenzzeitung*, sub semnătura generalului Antonescu. De aici decurge că rarele sfidări belicoase au fost totdeauna provocate de amputări teritoriale, ca cele suferite din partea Rusiei în 1878 și 1940, și că ele exprimă paradoxal un tropism către Vest, determinat de absența Transilvaniei.

În aceste condiții, au fost capabili gânditorii români de un mesianism comparabil, de exemplu, cu al polonilor ? Un optimism profetic, ineputabil în proiecte, a însuflețit generația de la 1848. Când Emil Cioran se lamenta că românii riscă să rămână blocați într-un provincialism fără glorie, speculațiile sale frenetice asupra *Volkgeist*-ului constatau tocmai declinul febrei ideologice. Într-o carte fascinantă, ca talent literar și ca inadecvare la realitate, acest Drieu la Rochelle român a crezut că face procesul pasivității de tip bizantin, pe când, de fapt, lansa un apel elocvent pentru distrugerea democrației. Antiistorismul lui are o cutezanță oarbă: încredințat că societatea românească trebuie să facă un salt înainte, tânărul filosof admira exaltat experiența nazistă și pe cea sovietică, chemând din toate puterile acea "revolucion de las masas" care-i dădea lui Ortega y Gasset un fior de grație. A face din București noul Constantinopol era în 1937 ambiția naționalismului radical, care se definea prin opoziție cu cel tradițional, conservator.

### "Vina dominațiilor străine"

La prietenul lui Cioran, Mircea Eliade, ideea că "românii au trăit o mie de ani de subistorie" revine în mod mai subtil. În diverse locuri din opera sa stufoasă, atât literară cât și teoretică apare "teroarea istoriei", față de care românii ar fi căutat un refugiu în timpul mitic, în mentalitatea arhaică. Acest refuz al mișcării, acest "somm" milenar sugera chiar o explicație pentru pasivitatea cu care poporul suporta dictatura comunistă. Era un fel de a sustrage fenomenul istoric acelei condiții de eficiență ("Wirksamlichkeit") pe care o contestase și Lucian Blaga.

În ce-l privește pe autorul *Trilogiei culturii*, el era de mult convins că, din cauza loviturilor soartei, neamul românesc s-a retras în țărânia lui, boicotând istoria. Ajungem astfel la alte conflicte majore ale existenței noastre istorice: opoziția dintre sat și oraș, divorțul dintre fond și forme etc. Deci, ultimul mit istoric născut înainte de instaurarea regimului comunist justifică însăși ieșirea din cadrul istoriei. Ceea ce are el în comun cu cele precedente este că aruncă vina tot asupra dominațiilor străine: romani, turci, ruși – la care s-ar putea adăuga, ca subexploata-

tori locali, grecii și evreii. De ce ne-ar mai surprinde astăzi reacția așa de obișnuită: "România a fost neîncetat victima străinilor" ? Totul se petrece ca și cum românii ar oscila între două atitudini: mărturisirea unei pasivități care, când nu provoacă remușcări, devine imobilism programatic, sau o risipă de energie intelectuală pentru a transfigura trecutul, atribuindu-i o capacitate legendară de inițiativă.

## Eludarea tensiunii sociale

Aceeași neputință de a-și admite slăbiciunea, greșelile și eșecurile s-a menținut în timpul totalitarismului. Ruptura radicală cu epoca dinainte de război era impusă violent din afară, deci respinsă *in petto* de adepții unei viitoare "restaurații". Noi n-am observat că, în ultimii 40 de ani, strategia uitării și-a făcut efectul și n-am luat în serios apariția unor mituri istorice noi. Acestea ar fi invenția unui străvechi republicanism, toposul din perioada stalinistă potrivit căruia "feudalii" și-au trădat patria, pe când țărănimea a apărut-o singură împotriva cuceritorului otoman, și, în vremea dictaturii lui Ceaușescu, imaginea unei societăți monolitice – popor și magnați, strâns uniți în jurul conducătorului iubit, fie că acesta era un rege dac sau un prinț medieval. În interval, lupta de clasă fusese eliminată. Răscoalele țărănești care erau, prin anii '50, marile evenimente ale istoriei românești premoderne au dispărut încetul cu încetul, pentru a nu da ideea că, o tensiune socială s-ar putea rezolva brusc și brutal. De la un contraproiect de trecut s-a ajuns la o confiscare a miturilor tradiționale. Originile Partidului Comunist se confundau cu ale națiunii, deci intrarea în muzeul consacrat salvării acestui partid era stăjuită de figurile tutelare ale lui Traian și Decebal. Alt muzeu, cel militar, unde, în ultimul deceniu, a fost principalul atelier de falsificare istoriografică, sub supravegherea fratelui Comandantului Suprem, este înconjurat de efigii de voievozi, ecvestre și pedestre, cu un efect grotesc.

Întrebarea este ce se va întâmpla acum cu miturile mai vechi și mai noi. Demistificarea istoriei noastre este o întreprindere anevoioasă și delicată. Ea întâmpină rezistențe care s-au manifestat fără întârziere. Nu e vorba numai de idealizarea secolelor trecute, așa de ușor de simplificat, ci de relația personală, emoțională, a unor compatrioți ai noștri cu memoria lor și a părinților lor. Ce vom pune în locul structurilor ideale pe care se bazează cultura noastră politică ? Ce simplu ar fi să renunțăm odată la liturgia istorică, la nesfârșitul șir de comemorări, la mania de a înnobilă tot prin vechime ! Cu cât ar fi mai bine ca omul să fie mic sau mare pe măsura transpunerii în faptă a conștiinței menirii sale proprii. Iar poporul român va fi mare sau mic ca o sumă a activității și responsabilității fiecăruia dintre noi. Nu cred însă că se poate: prea adânc ni s-au sădit în minte și în suflet acei strămoși la ale căror silințe se adaugă munca noastră. Atunci, cel puțin, să nu mai căutam o



glorie deșartă în exagerarea meritelor lor, ci să dăm confruntării cu ei sensul întrebării neliniștite dacă ne-am făcut toată datoria.

Puterea comunistă a prejudiciat enorm istoriografia românească, prin suprimarea libertății de expresie și prin exilul impus multor istorici. Cum spunea Arnaldo Momigliano despre Italia fascistă, "siamo diventati tutti più stupidi". Se pune problema de a relua temele lăsate în suspensie, de a reînoda tradițiile istoriografice, de a transplanta exemplul unor școli istorice străine care au cunoscut crize similare. Aici va fi vorba, probabil, de Meinecke și de Gerhard Ritter. Ca și în Germania după nazism, cetățeanul obișnuit are tendința de a evita răspunderile și sentimentele de culpabilitate și de a-și șterge din conștiință istoria recentă. De aceea, va fi nevoie de o intensificare a cercetărilor asupra secolului pe care-l lăsăm în urmă.

### Secolul care doare și pe care se cuvine să-l cercetăm

Revitalizarea miturilor trecutului ne îngăduie să înțelegem că direcția activității noastre viitoare depinde încă de o decizie politică. Nu ne e indiferent care va fi înfățișarea puterii de mâine în România. Dacă vom găsi în ea oglindirea aspirațiilor care au îndreptățit sacrificiul din decembrie 1989, vom scrie o istorie fără resentimente pasionale și fără rutine ideologice. Dacă nu, atâta timp cât se va prelungi inerția vechilor structuri, ne vom simți datori să reabilităm un adevăr deformat, ciuntit sau interzis. Poate să fie un drum mai lung decât acela parcurs de osemintele lui Frederic al II-lea de la Hechingen la Potsdam. Trebuie să ne obișnuim cu gândul că "a te îndeletnici cu istoria presupune convingerea că năzuiești spre ceva imposibil și totuși necesar și de extremă importanță". Hermann Hesse, pe care l-am citat, adăuga: "A te îndeletnici cu istoria înseamnă a te lăsa în seama haosului și a-ți păstra totuși credința în ordine și sens. Este o misiune foarte serioasă ... și probabil una tragică".

\* *Textul acestui articol a fost preluat, cu permisiunea autorului, din revista "22", anul III, nr.8 (109), din 28 februarie – 5 martie 1992, p.6-7.*

# Desincronizarea: încercări de etiologie

Lucian LEUȘTEAN

## CONTEXT ISTORIOGRAFIC CENTRAL ȘI SUD-EST EUROPEAN

Din nefericire, celebra maximă a dreptului roman, *Sublata causa, tollitur effectus*, nu se adecvează la cazul comunismului. Parafrazând-o, am putea chiar afirma că nu a fost atât de greu de a suprima cauza, pe cât va fi de a-i elimina consecințele. Pentru a ne apropia de acest din urmă deziderat, se impune o conștientizare a stării de fapt a momentului prezent văzut ca un nou început. În condițiile prăbușirii comunismului în această parte a lumii și a obținerii libertății mult visate, domeniul istoriografic se află și el într-un moment de răscruce, care presupune, credem noi, necesitatea unui bilanț și a delimitării unor perspective de viitor. Scrierea istoriei, activitate ce a suferit una din cele mai mari infuzii ideologice în perioada comunistă, are acum posibilitatea de a fi "deconstruită", adică trebuie dărâmat vechiul "edificiu" conceput simplist, realizat greșit și cu o estetică dezagreabilă și, în același timp, trebuie ridicat unul nou, fără a se ezita însă în utilizarea unor elemente, uneori nu puține, care aparțin trecutului.

Aceasta este perspectiva din care am citit *The American Historical Review* din octombrie 1992, care consacră o parte considerabilă din cuprinsul său unui grupaj de studii referitoare la istoriografia țărilor Europei răsăritene. Istoriografiile din Polonia, Cehia și Slovacia, Ungaria, România, fosta Iugoslavie și Bulgaria prezintă unele caracteristici comune, ținând de anumite similitudini geo-politice și istorice, dar, în același timp, au și foarte multe elemente distincte. Din acest punct de vedere, al reliefării acestor asemănări și deosebiri, încercarea revistei americane reprezintă un câștig cert. Din nefericire, pe de o parte, dar poate justificat, pe de altă parte, cele șase texte prezintă structuri și modalități de abordare uneori prea diferite. Dacă cele referitoare la Polonia, "Cehoslovacia" și Ungaria sunt comparabile, în toate trei realizându-se câte un succint excurs prin istoria istoriografiei din țara respectivă, iar apoi se analizează evoluțiile în aria istoriografiei după revenirea la

democrație și, în final, sunt prezentate proiecțiile pentru viitor, în schimb, celelalte trei studii sunt concepțional construite altfel. Articolul despre istoriografia iugoslavă trebuia, în mod inevitabil, să se concentreze pe problema lipsei de unitate dintre diversele puncte de vedere emise de istoricii de naționalități și religii deosebite. Cu alte cuvinte, se propune o abordare prezenteistă a istoriei scrise în fostul stat iugoslav.

Textul lui Keith Hitchins privitor la România este o prezentare sobră și serioasă a celor două tipuri de concepții care vizau modernizarea societății românești: europeniste și tradiționaliste, dar referirile stricte la istoriografie se remarcă prin raritatea lor, doar citarea unor autori în subsolul paginilor aducându-ne aminte de tema studiului. De altfel, trebuie remarcat faptul că singura istoriografie din cele șase care nu este analizată din interior, de un istoric născut în țara respectivă, este cea română. Apare evident, și pe această cale, că emigrația română nu a dat în domeniul istoriografic acele nume de rezonanță care să confere garanția unei recunoașteri științifice internaționale. În sfârșit, studiul despre istoria din Bulgaria se dorește mai mult o constatare a neputinței de a dezvolta o istoriografie viguroasă, exprimându-se numai unele speranțe de viitor în acest domeniu.

Nu ținem neapărat să ne plasăm în poziție de victime, dar concluzia implicită a acestui grupaj de studii este că, și în aria istoriografiei, se constată o distincție clară între Polonia, Ungaria, Cehia și Slovacia, pe de o parte, și celelalte țări est-europene, pe de alta. Aceasta nu înseamnă că gruparea a doua ar fi una omogenă, ci că ea s-a format doar prin însumarea acelor țări ale căror istoriografii n-au ajuns încă în faza adultă.

\*

Istoricul polonez Piotr S. Wandycz este autorul lucrării despre istoriografia poloneză. El oferă o scurtă prezentare a istoriei acesteia începând cu primii săi reprezentanți moderni. Până la reapariția Poloniei pe harta Europei după primul război mondial, scrierile istorice poloneze au accentuat în mod tradițional natura lor didactică și datorită lor față de națiune. Cu toată influența filozofiei și metodologiei istoriei, iluministă, romantică, idealistă, pozitivistă sau marxistă, istoricii polonezi nu puteau eluda faptul brut al dezmembrării țării din secolul al XIII-lea<sup>1</sup>.

Renașterea Poloniei după 1918 a determinat o modificare substanțială de abordare: împărțirea țării între germani și ruși a încetat să mai fie "sfârșitul" istoriei, iar sarcina primordială a istoricilor a devenit explicarea "vitalității fără precedent a națiunii", după cum se exprima istoricul Michal Bobrzynski<sup>2</sup>. Polonia independentă a creat acele condiții necesare pentru dezvoltarea învățaturii istorice:

universități, institute de cercetare, publicarea izvoarelor, inițierea lucrărilor de referință, contacte internaționale etc.

După 1939 a început experiența traumatizantă a polonezilor, fapt repercutat și asupra istoriografiei. Problema neputinței de a conserva independența și a responsabilității pentru dezastru a reapărut și în scrierile istorice. Dezbaterile pe astfel de teme și pluralitatea părerilor din perioada de tranziție 1945-1957 aveau să fie întrerupte brusc de noii lideri comuniști care doreau să plaseze istoria în "centrul procesului de impunere și legitimare a conducerii comuniste". Istoriografia interbelică a fost blamată ca "o aprobare ideologică a liniilor politice nebunești și criminale ale fascismului polonez"<sup>3</sup>. Istoria a fost rescrisă în totalitate în conformitate cu directivele de la Moscova. Spre exemplu, tema perpetuă a istoriografiei poloneze, dezmembrarea statului din secolul al XVIII-lea, a fost "rezolvată" la Kremlin, în sensul că ar fi fost opera Franței, nu a Rusiei<sup>4</sup>. Sovietizarea istoriografiei, inclusiv instituțional, ca de altfel a întregii vieți culturale poloneze, a determinat reacții diferite din partea istoricilor. Au existat "sovietizanți ardenti", dar și unii care au încercat să prevină denaturările și să-și protejeze colegii aflați în pericol. Cea mai numeroasă categorie a fost însă cea a istoricilor care s-au retras în domenii "sigure" precum arheologia, istoria antică și medievală sau istoria artei<sup>5</sup>.

Un rol deosebit a fost deținut în perioada stalinistă de către activitatea istoricilor polonezi din exil. Au existat trei centre în care aceștia s-au grupat: Institutul Sikorski din Londra, Institutul Pilsudski și Institutul Polonez de Arte și Științe din New York și Institutul istoric de la Roma. Contribuția istoricilor din emigrație la "corectarea imaginii distorsionate propagate de istoriografia marxistă de acasă"<sup>6</sup>, la publicarea de izvoare și la realizarea unor studii monografice de istorie diplomatică și comparativă a fost una de înaltă ținută.

După venirea la putere, ca urmare a revoltei poloneze din octombrie 1956, a "comunismului național" Wladyslaw Gomulka, s-au produs unele modificări și în aria studiilor istorice. Deși cadrul instituțional a rămas intact, iar manualele și lucrările de popularizare trebuiau să-și continue opera de îndoctrinare, totuși cercetarea istorică a profitat de o revenire parțială la o axiologie științifică. De această relaxare, datorată noului curent revizionist din domeniul politic<sup>7</sup>, nu a putut beneficia istoria poloneză a sfârșitului secolului al XIX-lea și a secolului al XX-lea, care a rămas subiect de constrângeri și falsificări.

Legătura strânsă dintre istorie și politică s-a materializat în Polonia anilor 60 prin două tendințe: sărbătorirea a 1000 de ani de istorie a statului polonez (idee la care au subscris toți istoricii, cu toate că unii doreau să sublinieze moștenirea occidentală și catolicismul, iar alții își propuneau să prezinte evoluția statalității până la

momentul ei culminant – statul comunist) și inițiativa ierarhilor bisericii poloneze de a demara o reconciliere germano-polonă<sup>8</sup>.

În anii '70, după înlocuirea lui Gomulka, care venise la putere ca erou național și plecase urât de toată lumea, cu Edward Gierek și în contextul mai larg al apropiierilor Est-Vest, au început să dispară diferite subiecte interzise, iar istoria interbelică a intrat într-un proces progresiv de recuperare. După emergența "Solidarității" în viața politică a Poloniei, toate zăgăzurile au fost doborâte, inclusiv "ortodoxia" istorică. Etapa care a urmat, cea a represiunilor, nu a făcut decât ca noile scrieri apărute să intre într-un sistem de circulație clandestină.

Căderea comunismului a determinat o resurrecție a studiilor istorice poloneze, iar sarcina cea mai presantă era abordarea subiectelor "fierbinți" legate în special de relațiile sovieto-polone (invazia sovietică din 1939, deportările de masă, masacrul de la Katyn, atitudinea Moscovei față de revolta Varșoviei din 1944, Octombrie 1956, "Solidaritatea"). După consumarea entuziasmului noului început, istoriografia poloneză a intrat și ea în faza dificultăților economice generate de economia de piață nou apărută. Realitățile socio-economice ale perioadei de tranziție ar putea declanșa o resuscitare a viziunilor "pesimiste" asupra trecutului<sup>10</sup>. Cu toate acestea, Piotr S.Wandycz este optimist pentru viitorul istoriografiei poloneze și își încheie pledoaria cu această concluzie: "istoriografia poloneză, ca și Polonia însăși, s-a reîntors în Europa; într-un sens mai adânc, ea nu o părăsise niciodată"<sup>11</sup>.

\*

Evoluția scrisului istoric în Cehoslovacia este prezentată în paginile revistei americane de către istoricul Jiri Koralka. Ideea ordonatoare la care acesta apelează este cea a concepției naționale în abordarea istoriei. Dacă această idee era inevitabilă în secolul al XIX-lea, în condițiile proceselor de formare a națiunilor de-a lungul întregii Europe<sup>12</sup>, astăzi ea poate avea conotații periculoase datorită incompatibilității câtorva naționalisme din zona est-europeană.

Primii istorici cehi care au reușit "să se delimiteze de cele mai multe din miturile naționale și legende"<sup>13</sup> au fost, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului nostru, cei care activau în cadrul Universității din Praga: Jaroslav Goll, Josef Pekar, Josef Susta și discipolii lor. Aceștia au fost adesea criticați ca pro-habsburgi și pentru că nu s-au implicat în eforturile națiunii cehice pentru o independență deplină. Cu toate acestea, în întreaga perioadă interbelică, în istoriografia cehă a dominat o concepție conservatoare, poate cu excepția istoriei contemporane unde exista o influență a ideologiei oficiale a statului cehoslovac.

În timpul celui de-al doilea război mondial, în condițiile dezmembrării Cehoslovaciei, se constată o revitalizare a vechii concepții romantice a istoriei cehe, care a avut un impact deosebit asupra marelui public. Încercările unor cercetători cehi de după război de a reintroduce o abordare critică și echilibrată a istoriei au eșuat datorită valului naționalist antigerman și prorus care s-a dovedit mai puternic. Comuniștii au preluat în folos propriu accentele naționaliste pe care le-au combinat cu teoria luptei de clasă. Artizanul acestei ideologii oficiale a istoriografiei cehe din anii '50 a fost Zdenek Nejedly, un muzicolog și primul președinte al comunistei Academii de Științe a Cehoslovaciei<sup>14</sup>.

Proiectarea situației actuale, a dezmembrării Cehoslovaciei, asupra istoriei istoriografiei l-a condus pe Jiri Koralka la abordarea istoriografiei slovace numai din perspectiva diferențelor față de cea din Cehia și a condițiilor deosebite de cele de la Praga de care au beneficiat istoricii slovaci în timpul celui de-al doilea război mondial și, apoi, în întreaga perioadă comunistă.

"Dezgheșul" din întregul bloc sovietic din anii '60 a acționat și în Cehoslovacia și a determinat schimbări importante și în istoriografia cehă. Deschiderea spre lume a acesteia a fost facilitată de atmosfera reformistă existentă în întreaga societate cehoslovacă. Realizările unor istorici ca Frantisek Grauss și Miroslav Hroch s-au situat pe un palier valoric greu de prevăzut cu numai câțiva ani înainte. Această evoluție a istoriografiei ce se îndrepta chiar spre contestarea abordărilor marxiste a fost curmată la un an după intervenția militară a URSS și a aliașilor săi din august 1968<sup>15</sup>. Epurarea care a urmat a fost foarte dură, în special la Praga, fapt ce a determinat o migrare a istoricilor spre centre care se aflau mai puțin în atenția oficialităților: Tabór, Uhersky Brod, Usti nad Labem, Plzen și Brno<sup>16</sup>.

În perioada de așa-zisă normalizare comunistă din Cehoslovacia din anii '70 și '80, cercetarea istorică cehă a fost împărțită în trei mari grupuri sau tendințe: istoriografia oficială, tabăra dizidentă și "zona de mijloc"<sup>17</sup>. Dacă primul și ultimul dintre aceste grupuri erau niște prezențe constante în peisajul istoriografic din țările comuniste, în schimb activitatea laborioasă, în condiții deosebit de grele, a istoriografiei cehe independente a reprezentat un fapt relativ inedit. Ea s-a concretizat în cele 26 de volume dactilografiate și fotocopyate ale revistei *Historické Studie* (Studii istorice) din anii 1978-1985 și în volumele speciale ale lui *Knznice Historických* (Biblioteca de studii istorice) după 1985. Aceste publicații de tip "samizdat" au avut o răspândire destul de cuprinzătoare, iar după 1989, părți din ele au fost tipărite sub formă de cărți. Temele abordate erau preponderent politice: problema ceho-germană, evaluări istorice ale sistemului politic cehoslovac și a politicii externe din perioada interbelică, rezistența cehă necomunistă și altele.

Calmul relativ din perioada de tranziție post-comunistă din Cehia și Slovacia s-a repercutat și asupra istoriografiei din cele două țări. Deși mijloacele financiare au început, și aici, să fie limitate, totuși activitatea de cercetare a istoriei este una în expansiune, iar interesul public pentru istorie este ridicat. Noile metode de cercetare nu s-au impus încă, dar influența lor printre istoricii din grupul dizident și din cel al fostei "zone de mijloc" este tot mai accentuată<sup>18</sup>.

\*

István Deák, cel care prezintă istoriografia din Ungaria, își începe studiul cu o afirmație tonifiantă pentru profesiunea de istoric: la acea dată, primul ministru, ministrul de externe, ministrul apărării, președintele parlamentului și destul de mulți deputați ai noii Ungarii democratice erau istorici<sup>19</sup>. Acest fapt exemplifică o vocație activistă a istoricului care în Ungaria și-a găsit o concretizare deosebită.

Vicisitudinile istoriei maghiare au influențat în mod pregnant scrisul istoric din această țară. Prăbușirea statului maghiar după bătălia de la Mohacs din 1526 și, mai ales, evenimentele din 1848-1849 din Ungaria au constituit subiecte predilecte pentru istorici. A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost pentru istoriografia maghiară cadrul temporal al unei confruntări între pozitivisti și romantici. Finalul de secol a consfințit o victorie a școlii romantice "caracterizată de o insistență maniacală asupra măreției maghiare și de ostilitatea față de Austria și Habsburgi"<sup>20</sup>.

La începutul secolului XX inovația a pătruns în istoriografia maghiară sub două forme: istoria radicală și *Geistesgeschichte* sau istoria ideilor<sup>21</sup>. Istoria radicală era promovată de o grupare de stânga ce se concentra asupra problemelor etnice și sociale și era împotriva politicii imperialiste și șovine a guvernului. Ervin Szabó și Oszkár Jaszi erau cei mai cunoscuți reprezentanți ai acestei orientări. Dar perioada interbelică avea să fie marcată, în aria istoriografiei, de opera și activitatea unui tânăr istoric, mai degrabă conservator: Gyula Szerkfű. Principala sa lucrare, *Trei generații: istoria unei epoci în declin*, apărută în 1920, analizează deteriorarea vieții culturale și politice a Ungariei între 1825 și 1918. Cauza principală consta, în concepția lui Szerkfű, în promovarea valorilor liberale. Remediu era văzut în fondarea unui nou stat și a unei noi societăți fundamentate pe superioritatea valorilor spirituale ale maghiarilor. Această ideologie și-a găsit un fervent admirator în contele Kunó Klebelsberg, ministru al educației, care s-a apucat, în anii '20, să transforme Ungaria într-o putere culturală în Europa centrală și de sud-est. Rezultatele aveau să fie excepționale și, multe dintre ele, se păstrează până astăzi (institutele maghiare fondate în străinătate, periodice în limbi de circulație internațională, publicarea unor vaste colecții de izvoare ș.a.)<sup>22</sup>.

Comunismul a adus în istoriografia maghiară întregul său cortegiu de orori: universitățile au devenit doar școli de profesori, Academia s-a sovietizat, s-au instituit planuri cincinale pentru institutele de istorie, materialismul istoric era singura abordare metodologică admisă și multe altele. Revolta maghiară din 1956 a marcat finalul unei scurte perioade de "dezgheș" ce avea să devină efectiv abia la începutul anilor '60. Această "relaxare" politică, cu acordul liderilor de partid, a avut importante repercusiuni asupra istoriografiei. Treptat, s-a produs o re-vigorare a cercetării istorice de ținută.

O caracteristică definitorie a istoriografiei maghiare a fost și este dată de activitatea unei emigrații extrem de unite și de puternice. O întregă pleiadă de mari istorici au apărut în cadrul acestei diaspore culturale: Oscar Jaszi, Stephen Borsody, György Ránki, Jörg S.Hoensch, Andrew C.Janos, John Komlos ș.a. De asemenea, colaborarea dintre istoricii unguri și cei occidentali a fost una prolifică și, mai ales, eficientă. Această conlucrare a fost potențată de existența unor institute maghiare în străinătate și a unor puternice catedre de studii ungare (spre exemplu, centrul de la Bloomington, Indiana)<sup>23</sup>.

Spre deosebire de situația din celelalte țări est-europene, în Ungaria edificiul marxist-leninist a fost demolat înainte de eșecul exterior al comunismului. Anii '80 au fost pentru istoriografia maghiară niște ani relativ liberi de constrângeri dogmatice. Materialismul istoric a fost înlocuit de metodologiile Școlii Analelor, de psihoistorie, istorie socială sau chiar a sexelor<sup>24</sup>.

După 1989, libertatea a devenit totală, dar ea a adus probleme financiare, o scădere a interesului pentru istorie și a permis afirmarea unor extremismisme și în scrierea istoriei. Naționalismul pare din nou în ofensivă, iar el se află în conflict cu cele din țările vecine în care trăiesc trei milioane de unguri.

\*

Studiul lui Keith Hitchins despre istoriografia română este axat, în fapt, pe urmărirea conflictului, vechi de mai bine de un secol, dintre cele două căi principale de evoluție a României: cea pluralistă, democratică, occidentală, europeană și cea tradiționalistă, răsăriteană, ortodoxă, "românească". Hitchins prezintă succint concepțiile lui Titu Maiorescu și ale junimiștilor, ale lui Nicolae Iorga și ale sămănătoriștilor, ale lui Constantin Stere și ale poporaniștilor, precum și ortodoxismul lui Nichifor Crainic, trăirismul lui Nae Ionescu și țărănismul lui Virgil Madgearu, pe de o parte, iar pe de alta, pe cele ale lui C.Dobrogeanu-Gherea, Eugen Lovinescu, Ștefan Zeletin și Mihail Manoilescu<sup>25</sup>. Concluzia istoricului american este că România nu a reușit să rezolve în anii interbelici dilema căii de modernizare



și că, în noile condiții ale etapei de tranziție post-comunistă, ea se confruntă din nou cu această problemă. Ideea celei de-a treia alternative, afirmată de către țărâniști în perioada dintre cele două războaie mondiale și susținută astăzi de noul naționalism românesc<sup>26</sup>, nu poate fi decât o iluzie, o variantă cosmetizată a autoritarismului colectivizat răsăritean.

Istoriografia românească a fost, în concepția lui Keith Hitchins, puternic influențată de aceasta controversă fundamentală a culturii române. În perioada comunistă, scrisul istoric românesc a trecut prin trei stadii: unul de "mobilizare", încheiat prin 1960 și caracterizat de o aderare "mai mult sau mai puțin strictă" la dogmele marxism-leninismului, unul de "relaxare" corespunzător perioadei de relativă liberalizare (1960-1971) și, în sfârșit, unul de colaborare activă cu regimul pentru promovarea naționalismului și a cultului personalității lui Ceaușescu<sup>27</sup>. Deși, în mod formal, o asemenea schematizare ar putea fi operațională, ea este totuși prea generalizatoare pentru a oferi o imagine nuanțată asupra istoriografiei românești. Studiul istoricului american nu reprezintă, din aceasta perspectivă, decât un paleativ temporar la o necesară abordare sistematică a multitudinii de probleme ale domeniului.

\*

În final, vom încerca să oferim câteva opinii despre momentul actual al evoluției istoriografiei românești. Aceasta este marcată, aidoma întregii culturi române, de o criză ce se manifestă sub multiple aspecte. Unul este de natură economică, ține de precaritatea mijloacelor materiale și de intrarea produselor culturale într-un sistem concurențial. Al doilea aspect este de natură morală și are în vedere pe istoricii înșiși, se referă la capacitatea lor de a se delimita de o mare parte din activitatea lor din trecut și de a elimina "zgura" acumulată în cei 45 de ani de comunism. A treia componentă a crizei istoriografiei românești este una instituțională, care privește necesitatea schimbării cadrului organizatoric oferit științei istorice. Credem că acest aspect are cele mai mari șanse de a fi rezolvat pe termen scurt. Al patrulea element al crizei trebuie căutat în domeniul receptării scrierilor de istorie. De măsura în care se va putea realiza o comunicare între operele istorice de valoare și stratul mediu al publicului va depinde viitorul istoriografiei românești. În sfârșit, poate cel mai important aspect este cel legat de necesitatea depășirii unor mentalități. Acestea derivă din neputința istoriografiei din România de a ieși dintr-o zonă periferică, de a gândi și a concretiza marile proiecte ale operelor istorice fundamentale, de a-și regăsi vocația sintezei integratoare<sup>28</sup>. În acest sens, istoriografiile din Polonia, Cehia și, mai ales, Ungaria ne-ar putea oferi modele demne de luat în considerare.

- 1 Piotr S.Wandycz, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Poland*, în "The American Historical Review", vol.97, no 4, October 1992, p.1012.
- 2 *Ibidem*, p.1017.
- 3 *Ibidem*, p.1019.
- 4 Walter Laqueur, *Europe since Hitler*, Penguin Books, 1972, p.349.
- 5 Piotr S.Wandycz, *op. cit.*, p.1020.
- 6 *Ibidem*.
- 7 Adam Michnik, *Un nou evoluționism*, în "Sfera politicii", nr.2 / 93, p.23-25.
- 8 Piotr S.Wandycz, *op. cit.*, p.1021.
- 9 *Ibidem*, p.1023.
- 10 *Ibidem*.
- 11 *Ibidem*, p.1024.
- 12 Jiří Koralka, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Czechoslovakia*, în "The American Historical Review", vol.97, no 4, October 1992, p.1026.
- 13 *Ibidem*, p.1027.
- 14 *Ibidem*, p.1028.
- 15 *Ibidem*, p.1030.
- 16 *Ibidem*, p.1034.
- 17 *Ibidem*, p.1031.
- 18 *Ibidem*, p.1039.
- 19 István Deák, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Hungary*, în "The American Historical Review", vol.97, no 4, October 1992, p.1041.
- 20 *Ibidem*, p.1047.
- 21 *Ibidem*, p.1048.
- 22 *Ibidem*, p.1050-1051.
- 23 *Ibidem*, p.1057.
- 24 *Ibidem*, p.1059.
- 25 Keith Hitchins, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Romania*, în "The American Historical Review", vol.97, no 4, October 1992, p.1071-1079.
- 26 *Ibidem*, p.1083.
- 27 *Ibidem*, p.1081.
- 28 Un articol care ar putea deveni programatic pentru cultura română: Adrian Marino, *Criza de structură*, în "România literară", nr.15 / 22-28 aprilie 1993, p.4-5.

Alexandru Florin PLATON

## DESPRE DESINCRONIZAREA DISCURSULUI ISTORIOGRAFIC

După relativa stagnare de la finele deceniului trecut, viața intelectuală din România pare să revină astăzi la o formă de manifestare mai dinamică. Este deocamdată greu să aflăm în ea prea multe indicii de coerență. Evenimentele din ultimii trei ani, asociate dificultăților unei ample reconvertiri de sistem, ca și, pe de altă parte, excesul de vitalitate propriu energiilor mult timp zăgăzuite, încă blochează mișcarea noastră culturală în faza în care nu substanța discursului primează, cât – adesea – vehemența tonului.

Cu toate acestea, în aparenta dezordine înconjurătoare, anumite linii încep deja să se întrevadă. Este vorba de o tot mai vădită încercare de a regândi ierarhiile în cultură, de reexaminarea cu ochi critic a valorilor consacrate și, în general, de un efort din ce în ce mai lucid de analiză a trecutului, cu scopul de a-i descifra sensurile și determinările reale.

În prim-planul acestui efort se situează, ca de obicei, scriitorii. Fie că reflexul lor de adaptare la nou a fost mai rapid, fie că, prin natura profesiei sunt mai spontani decât alții, ei au fost primii în a se angaja sistematic în dificila tentativă de retrospecție analitică și de identificare a adevărului. Au mai făcut-o – ne reamintim – și la finele anilor '70, când au luat în discuție – în formele și cu precauțiile dictate de împrejurări – excesele regimului comunist și unele aspecte ale politicii antonesciene. Istoricii nu i-au urmat atunci, pe loc. Ca și astăzi, de altfel. Și atunci ca și acum, tăcerea lor a fost aproape deplină, aidoma refuzului de a privi înapoi, spre un interstițiu în a cărui configurație există și partea lor de responsabilitate. Ce rol a jucat disciplina istorică în evoluția societății românești contemporane? Cât de afectată a fost ea de prefacerile din ultimul sfert de secol? Ce au de făcut slujitorii ei în continuare? Sunt întrebări care așteaptă, încă, un răspuns.

Rândurile care urmează nu au pretenția să-l ofere. De altfel, ele nici nu ar putea-o face, de vreme ce, o asemenea tentativă, pe lângă faptul că presupune o anumită distanțare față de conjunctură, reclamă și o bună cunoaștere a fenomenului istoriografic actual, pe care autorul nu o poate pretinde.

Ceea ce intenționează cuvintele de mai jos este prezentarea unui simplu punct de vedere. Fatalmente subiectiv, și, ca atare, supus erorii, el conține mai degrabă impresii decât certitudini; se bazează mai curând pe observații decât pe judecăți bine cumpănite; argumentele sale provin mai mult din percepții decât din reflecții organizate. Pe scurt, el este eminentemente "impresionist" și nu are altă ambiție decât aceea (minimă) de a sistematiza câteva opinii personale. Să mai spunem, după toate acestea, că ne asumăm integral eventuala precaritate ?

O viitoare retrospectivă, fie ea și sumară, a istoriografiei românești din ultimul pătrar de veac va consemna, probabil, indiferent de conjunctură, destule realizări notabile. În primul rând, este indiscutabil că, din 1965 încoace, au apărut nenumărate studii, monografii și sinteze, care au corectat, stilizat și lărgit neconținut perspectiva asupra trecutului, simultan cu o oarecare îmbunătățire a utilajului conceptual și metodologic întrebuițat. După adâncă depersonalizare și deturmarea de sens din deceniile postbelice, istoria și-a regăsit, astfel, identitatea pierdută, odată cu șansa de a evolua pe coordonate mai firești. Începând tot de atunci, s-a trecut la inventarierea și publicarea sistematică a izvoarelor, vechi instituții de specialitate au fost reactivitate, rețeaua muzeistică a început să prindă contur, cercetările arheologice, delăsate o perioadă, s-au intensificat din nou, au reapărut o mulțime de publicații de profil, centrale și locale, iar învățământul istoric și-a recâștigat statutul pierdut în școală și Universitate. Lucrul în echipă a înregistrat, la rândul-i, progrese notabile, grație atât legăturilor personale, cât și consfătuirilor și colocviilor periodice. Spre deosebire de anii anteriori (1947-1964), când frontierele fuseseră complet închise, iar colaborările cu străinătatea practic stopate, de la jumătatea deceniului 7 înainte, istoricii români au ieșit mai lesne peste hotare și, cu toate că celor mai mulți li s-a refuzat, în continuare, posibilitatea unui stagiu mai lung de pregătire acolo, s-au câștigat, totuși, contacte prețioase cu mediile științifice internaționale, precum și o anumită familiaritate cu pulsul vieții intelectuale din Occident, deosebit de importantă pentru progresul de ansamblu al disciplinei istorice.

Sigur că nu tot ce s-a reușit în această perioadă sub raport cantitativ se echilibrează și sub unghiul calității. Texte de referință și contribuții serioase coabitează cu improvizatii veleitare și producții minore. Pe de altă parte, situarea istoriei în prim-planul discursului oficial nu a fost însoțită și de o libertate corespunzătoare de expresie. S-ar putea spune, chiar, că ceea ce s-a petrecut în această privință a fost exact contrariul: cu cât istoria era mai des invocată de regim, cu atât supreavegherea ei devenea mai riguroasă. Mai ales în ultimii zece ani și ceva, politizarea excesivă a disciplinei a limitat continuu direcțiile principale de cercetare, nu fără a restrânge, în același timp, și posibilitățile individuale de exprimare. Aidoma literaturii (îndeosebi a romanului), unde limbajul "esopic" a fost, în toți

acești ani, o regulă prestabilită, istoria a utilizat, la rândul-i, cu succes, lectura în cheie dublă, căci, dacă nimic nu bloca, cel puțin formal, devierea prelegerii rostire spre anumite subiecte "interzise" (procedeeul fiind chiar încurajat), în schimb tot ce era scris cădea sub incidența unui control riguros, niciuna din chestiunile "delicate" neputând fi altcum evocată decât cu acordul oficialității și – eventual – în mod aluziv.

În ciuda acestor neajunsuri, nu s-ar spune că rezultatele dobândite nu au fost, totuși, pozitive. Nici un martor obiectiv al acestor două decenii nu le-ar putea nega. Dar – întrebare capitală ! – se ridică ele la nivelul celor mai moderne exigențe ? Răspunsul este, după părerea noastră, negativ și aceasta din cel puțin trei motive. Mai întâi, din cauza rarității unor contacte directe cu străinătatea și a dificultăților – în mare parte artificiale – care le-au subminat pe cele totuși stabilite. Aprecierea pare, desigur, exagerată, când se știe ce amploare au luat, la finele anilor '60 și la începutul deceniului următor călătoriile de specializare științifică și cât de (relativ) numeroase au devenit, tot atunci, stagiile de pregătire în străinătate. Ar trebui văzut, firește, mai exact care a fost partea concretă de beneficiu extrasă de istorie din tot acest program (mai avantajos pentru științele tehnice) și, pe de alta parte, cât de substanțial a fost el, în realitate. Dar o privire fie și rapidă asupra lucrurilor nu poate trece peste faptul că perioada respectivă a fost și pentru istorie, în mare măsură, favorabilă.

Din nefericire, ea nu a durat. După cum se știe, de la jumătatea deceniului 8 înainte, "porțile" deschise anterior s-au închis rapid, una câte una, legăturile cu exteriorul care au mai supraviețuit fiind posibile grație mai mult bunăvoinței și înțelegerii (chiar răbdării!) partenerilor străini, decât străduințelor autohtone. Scurta perioadă de integrare europeană luase sfârșit, cu toate consecințele ce decurgeau de aici.

A fost, însă, o adevărată integrare ? A provocat ea simptome, fie și incipiente, de sincronizare culturală ? Prea puține și nu îndeajuns de consistente. Pe lângă inerentele deosebiri politice dintre oamenii care au intrat în contact – susceptibile de a hrăni mefiențe reciproce – să nu uităm că relativa liberalizare de la finele deceniului 7 din România venea după un lung interval de (aproape) completă izolare față de Europa, în care se acumulasera decalaje necesitând timp și, mai ales, continuitate în relații pentru a fi resorbite. Or, acest lucru nu era, în condițiile date, posibil. Nu era posibil, în primul rând, fiindcă devenise deja clar că durata deschiderii spre Occident avea să fie prea scurtă. Dar, în același timp, și pentru că această deschidere, febrilă și aparent subită cum era, nu a fost nicicând subîntinsă de vreun program capabil de a stabili obiective și imagina strategii de perspectivă. Ceea ce s-a făcut atunci – ca și acum – a fost în mare parte rodul unor eforturi strict individuale și al unor percepții personale despre urgența lucrurilor de întreprins și

nicidecum rezultatul unei voințe comune de a acționa. A mai lipsit, în plus, și atât de importantul climat ecumenic trebuitor unor astfel de legături, creat – ne amintim – în perioada interbelică prin libera circulație a oamenilor, a ideilor și valorilor. Cum am putea vorbi astăzi de sincronizare europeană în absența unui asemenea climat ?

Nu este, așadar, de mirare că în izolarea crescândă din ultimul deceniu și jumătate, comunitatea istoricilor români a rămas, în general, străină de dezbaterile conceptuale și metodologice din cultura europeană, de înnoirile epistemologice ale disciplinei istorice sau chiar de elementara posibilitate a unui acces permanent la informație. În afară de câteva încercări izolate, ecoul prefacerilor științifice din Occident nu a suscitât la noi nici o reflecție independentă, nici o dezbatere colectivă, nici un program comun de lucru sau vreo reacție așa-zicând "epigonică". Din același motiv, paradigma marxistă a cercetării a rămas mereu în vigoare, continuând a fi în mod formal respectată, chiar dacă finalismul ei intrinsec și preferința pentru categorii largi, nediferențiate, în analiza socială și politică i-au dezvăluit treptat inadecvarea în raport cu rigorile interdisciplinarității și cu tipurile mai subtile de investigație, specifice noilor domenii ale istoriei: *antropologia culturală*, *istoria mentalităților*, *istoria elitelor* etc.

Acesta este al doilea motiv pentru care nu a fost posibilă, până acum, o reală sincronizare europeană. Cel de-al treilea este o rezultantă a primelor două și provine din spectaculoasa reconvertire pe factorul național, operată de fostul regim la jumătatea deceniului 7. Cum era de așteptat, acest lucru a priit istoricilor, confrunțați cu un câmp larg de acțiune, ce le fusese până atunci interzis. Dar, oricât ar părea de ciudat, el nu a fost la fel de favorabil și istoriei, ca demers științific, subit afectată, acum, de două neajunsuri majore<sup>1</sup>.

Primul a fost de ordin epistemic. Puternica valorizare națională a istoriei s-a produs la noi pe un fond de așteptare, care a receptat-o printr-un impact deosebit. Ea nu a fost, însă, dublată, cum am văzut, și de o deschidere europeană comparabilă cu deceniile interbelice, capabilă să o așeze în unghiul cel mai potrivit, să o îmbogățească și, mai ales, să-i sublinieze adevăratele proporții în raport cu universalul. În absența acestei fertile dimensiuni, febrilitatea cercetărilor – constrânse a evolua într-un perimetru aproape închis – a hrănit până la saturație vectorul intern, supradimensionându-i neîncetat contururile. Astfel creată, "inflația" naționalului s-a cristalizat la nivel epistemic într-o adevărată paradigmă, prin care a început să fie citit întregul trecut. La celălalt nivel, al gândirii comune, ea a instalat un grav "sindrom de celebritate"<sup>2</sup>, ilustrat prin investirea patriei, a trecutului și a oamenilor ei cu dimensiuni aproape mitice. În acest mod, istoria a tins să devină cu precădere un fel de genealogie a națiunii, istoricii fiind prea ocupați să cearnă tot ce se abătea

de la regula progresivei împliniri a unității, pentru a-și mai da seama că această teleologie sfârșea, inevitabil, prin a justifica și prezentul comunist. Nu vrem să spunem că această perspectivă este nefondată. Există, dimpotrivă, multiple argumente – mai ales documentare – care o sprijină și o legitimează. Nu vrem să susținem nici că ce s-a scris până acum din acest unghi este lipsit de valoare. Din contra, credem că ar fi, poate, necesară aici o distincție mai netă între ceea ce a constituit, frecvent, polemică oficială, cerută de circumstanțele de moment și interpretările strict științifice ale trecutului, prea puțin politizate sau filtrate ideologic. Nu ar strica, eventual, nici o disociere între adevărații istorici, profesioniști ai breslei și cei doar improvizați, încurajați să se manifeste pe această "linie" de politica regimului de aplatizare a valorilor și de stimulare a diletantismului.

Nu perspectiva ca atare ni se pare, așadar, greșită. Criticabilă este, după părerea noastră, doar exagerarea ei, indiferent dacă acest lucru s-a întâmplat premeditat sau din rațiuni obiective, deduse din specificul evoluției noastre istorice. Cert este că, alimentând până la saturație obsesia omogenității și a uniformității, această exagerare (responsabilă, între altele, și pentru binecunoscutele accente protocroniste) a făcut ca istoriografia română să rateze până acum șansa unei adevărate deschideri și spre alte domenii ale trecutului, aflate mai mult decât "națiunea" sub semnul varietății, al diversității și al contradicțiilor fertile.

Totodată – și acesta este al doilea neajuns de care aminteam – unghiul preponderent național de investigație retrospectivă a împins istoria, lent și inexorabil, în sfera de captație a Puterii. Periodica agitație desfășurată de regim în jurul amenințării exercitate de revizionismul străin a încurajat sistematic deriva, dar și "strângerea rândurilor", în condițiile în care recursul la istorie era invocat, contextual, ca o chestiune de supraviețuire. "Mobilizată" continuu pentru a răspunde "atacurilor" din afară, istoriografiei românești nu i-a mai rămas răgazul de a reflecta la inevitabila sa desincronizare cu Europa și de a lua, eventual, măsurile contrare ce se impuneau.

Ce avem de făcut astăzi, pentru a remedia aceste carențe moștenite, reiese oarecum de la sine. Avem de refăcut un drum pe care l-am mai parcurs o dată și de recreat un spirit cu care am mai trăit cândva. Mai presus, însă, de orice, avem de reconstruit o societate compatibilă prin valori și temperament cu lumea civilizată, fiindcă nimic nu se va clinti din loc fără o treptată reformare morală și intelectuală. Deabia atunci, când acest proces va prinde contur, vom putea începe să așezăm între discursul istoriografic românesc și europenitate un semn de egalitate.

1 Pentru aceste considerații, v. și articolul nostru din "*Dacia Literară*", nr.1-2 / 1991 și 1-2 / 1992.

2 Termenul îi aparține lui Ion Bogdan Lefter (apud "*Dilema*", anul I, nr.14, p.4).

Florea IONCIOAIA

## DE LA "SPIRITUL PARTINIC"

### LA ISTORIA DE PARASTAS

Autor al câtorva volume de documente, apoi al unei apreciate analize privind ideile politice de la sfârșitul secolului XVIII, **Vlad Georgescu** era în martie 1977, când intra în conflict cu autoritățile comuniste din România, un specialist reputat al cărui proiect intelectual era deja bine afirmat. Cărțile sale din anii '80, apărute de data aceasta în exil – o sinteză de istorie a românilor, ca și una dedicată ideilor politice românești de la 1369 la 1868, aceasta din urmă în chiar anul prematurei sale dispariții (1988) –, îi confirmau o carieră intelectuală exemplară. În plus, pentru mulți români, numele său este legat de jurnalistica difuzată de postul de radio "Europa Liberă", al cărui director un timp a și fost.

Volumul *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români (1944-1977)*, apărut în 1991 la Editura Humanitas, sub îngrijirea regretatului Radu Popa, a fost tipărit pentru prima dată la cunoscuta *Ion Dumitru Verlag* din München, în 1981, având la bază un material scris, după câte se pare, înainte de emigrarea autorului în Occident, aceasta constituind chiar una din motivațiile primei sale încarcerări de către Securitate, în martie '77.

Citit astăzi, textul acestei cărți poate sugera cel puțin două lecturi. Mai întâi, este de semnalat în *Politică și istorie* un discurs profesional: o critică din interiorul disciplinei cu privire la servituțile istoriografiei românești sub comuniști. În al doilea rând, textul respectiv poate fi privit ca un discurs ideologic, de opoziție la regimul neo-stalinist al lui Ceaușescu, mai vizibilă aceasta cel puțin în ultima sa parte, când autorul încearcă să-și generalizeze considerațiile și să sugereze un **ce-i de făcut?**, care depășește cadrul unei simple dezbateri profesionale și care trebuie pus obligatoriu în relație cu întregul context ideologic al anului 1977.

Tema pe care Vlad Georgescu o urmărește aici – influența pe care a putut-o avea politica, în varianta sa practică în România de comuniști după război, asupra



istoriei, mai exact spus, asupra modului de a scrie istoria – nu e nouă și nici specifică doar unui regim comunist. Autorul începe de altminteri prin a observa natura dintotdeauna ambiguă și complicată a raporturilor dintre politică și istorie. Căci, pe de o parte, istoriografia își găsește o motivație și o finalitate în angajamentul politic, pe de alta, acest "concupinaj" adesea silit este amenințat mereu de efecte perverse. Deși istoricii au râvnit adesea să influențeze decizia politică, ei au reușit rareori s-o facă. În schimb – de unde și eterna dificultate, dacă nu imposibilitate, a scrisului istoric de a se contura ca un discurs critic independent – istoriografia a fost adesea obligată să urmeze îndeaproape inflexiunile politicii. Nu e greu de constatat, pe deasupra, că în această relație, ambele domenii ies mai devreme sau mai târziu în pierdere. Lăsându-se sedus de politică, discursul istoriografic își pierde din verosimilitate și autonomie ca discurs intelectual, sfârșind prin a fi asimilat pur și simplu discursului politic. În același timp, forțând istoria să se supună intereselor sale, politica renunță la o formă subtilă de control social și preia în contul său întreaga durată – consumată, actuală sau potențială – a unei comunități.

Sub comuniști, istoria a fost plasată de la început și fără prea multă vorbă în umbra documentului de partid. Trecutul își pierde semnificația sa de "rezervație științifică", pentru a deveni teritoriul imaginar în care se originează prezentul și mai ales viitorul, miza și reperul fundamental ale oricărei istorii de partid. O cauzalitate nesfârșită și infernală leagă tot acest proiect de final istoric de evenimentele considerate semnificative din trecut. Totul se va fi petrecut pentru că a fost necesar și obiectiv să se petreacă: revoluția engleză determină revoluția comunistă, care nu exprimă altceva decât maniera prin care Ideea, în cazul de față **lupta de clasă**, vrea să exprime Progresul în istorie. O melodramă a cărei retorică argumentativă de factură pur axiomatică pleca invariabil de la o schemă teleologică rudimentară: căderea în păcat, perseverența în rău și misia soteriologică a clasei muncitoare, semnele redempțiunii din prezent și viitorul glorios care pune capăt Istoriei și instaurează fericirea universală. Un scenariu istoric în care totul se petrece ca de la sine înțeles, în care nu e loc pentru enigmă sau efecte fără o cauză de natură ideologică

Uzând de experiența sa directă ca și de o solidă documentare, autorul reconstituie etapele și principalele forme pe care le-a îmbrăcat relația dintre politică și istorie de la venirea la putere a regimului comunist în România până în anul când lucrarea a fost încheiată, respectiv 1977. Cele șase capitole sunt precedate de o scurtă introducere teoretică și, în ediția de față, se încheie cu o postfață a celui care s-a ocupat de această reeditare, istoricul Radu Popa. Primele patru constituie eșafodajul documentar și, la o privire cât de superficială, mărturisesc un efort de investigație remarcabil. Titlurile lor, singure chiar, pot scuti cititorul de a merge mai departe: **I. "Frontul istoric" stabilește adevărul (1944-1960); II. Începutul rein-**

*terpretării adevărilor istorice abia reinterpretate (1960-1965); III. Relaxarea ideologică (1965-1971); IV. Culturicii și noile mituri (1971- 1977).*

Aceste capitole pot constitui chiar, pentru un cititor străin și detașat de aceste lucruri, o lectură de-a dreptul amuzantă. Într-o manieră cronologică ne este prezentată evoluția disciplinei istorice în raport cu agresiunea sistemului politic, mai concret, e vorba de toate reinterpretările succesive ale istoriei sub presiunea factorilor extra-științifici operate după venirea comuniștilor la putere. Strategia PCR de a-și subordona istoria și istoricii a fost destul de simplă și ea s-a repetat ori de câte ori regimul a cunoscut anumite schimbări. Ea începea prin diverse tentative de a-și apropia intelectualii de stânga sau cei "cu vederi progresiste" (eternii "tovarăși de drum"), continua printr-o epurare și prin instituirea unor orientări obligatorii și se încheia întotdeauna printr-o reorganizare administrativă a cercetării și a instituțiilor care produc discurs cultural.

Primul program de orientare jdanovistă, devenit pentru câțiva ani un text de bază în rescrierea de pe poziții "progresiste" a temporalității naționale, datează din 1947 și aparține lui Mihail Roller, cu ale sale neverosimile *Probleme de istorie*. La el aderă câțiva oportuniști, gen C.Daicoviciu, dar terenul va fi cucerit numai pe cale administrativă printr-o succesiune neîntreruptă de epurări universitare, prin marginalizarea, încarcerarea sau chiar asasinarea unora dintre istoricii cei mai valoroși, iar apoi prin desființarea vechilor structuri de organizare a vieții științifice (Institutele de cercetare, catedrele, revistele de specialitate etc.). Dacă până atunci, partidul inspirase doar programe orientative și încerca să-și racoleze prozești, începând din 1949, prin Leonte Răutu (titlul broșurii sale este cu adevărat remarcabil: *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului în științele sociale*), istoria este integrată "frontului ideologic" devenind o autentică "știință socială", cu responsabilități ("sarcini") politice și transformată într-un instrument al Partidului. Lipsită așadar de orice autonomie, rescrisă ori de câte ori interesele politice imediate o cereau, mai poate fi ea considerată o "știință" sau măcar ca fiind capabilă de a emite un discurs cultural credibil? Militantă istoria fusese și până atunci, dar anagajamentul său civic, chiar ieșit adesea din "marginile adevărului", nu era dirijat pe cale administrativă, nu servea atât de manifest un partid anume pentru a nu mai spune că el era oarecum justificat în ordinea lucrurilor, ca o armă într-o luptă colectivă profund legitimă.

Începând așadar cu acești ani, istoria este în fine "tratată științific", în spirit partinic, descoperindu-se brusc virtuțile proximității rusești ( vezi aici, faimoasele teze în legătură cu caracterul slav al limbii române și, în general, influența profund pozitivă a civilizației rusești asupra românilor etc.). Paralel, se produce o violentă denunțare a istoriografiei anterioare, "burgheze și imperialiste". Citatele din Stalin

sau din "clasici" inspirau orice încercare de explicație istorică. Vedetele noului teritoriu intelectual rezultat sunt istorici formați prin directivă de partid, tip V. Liveanu, N. Pietreanu, Gh. Țuțui etc., în timp ce, din vechile generații, mulți dispar aproape cu totul – unii abia semnând cu pseudonim –, rămân în arenă câțiva "pocăiți", dintre cei trecuți intempestiv de la verde la roșu, ca și o mână de profesioniști izolați.

Destalinizarea istoriografiei de după 1960 aduce cu sine reinterpretarea potrivit noii norme ideologice a ceea ce abia fusese interpretat. Se începe inevitabil printr-o reorganizare a instituțiilor prea compromise, derusificarea și rebotezarea lor, o nouă epurare – de data aceasta, fie a unor stalinști prea zeloși, fie a unor adversari interni – și o nouă tentativă de a-și găsi noi "tovarăși de drum". Dar lucrul cel mai important, pe lângă derusificarea istoriei și a istoriografiei, îl constituie acceptarea trecutului necomunist. Aceasta a făcut posibilă revenirea – chiar parțială și condiționată – pe scena științifică a unor mari istorici formați în perioada interbelică (M. Berza, C.C. Giurescu, I. Nistor, D.M. Pippidi), permisiunea de a-i cita pozitiv sau chiar de a-i edita pe unii istorici anteriori, ca și liberalizarea oarecum a contactelor cu lumea științifică europeană. Până atunci o grilă de lectură obligatorie a faptului istoric, marxismul pare după 1960 mai mult un simplu cadru teoretic decât o normă obligatorie. Aceasta a permis o relativă nuanțare a explicației istorice, făcându-se posibilă reintegrarea în durată națională a unor momente istorice inexistente până atunci sau amintite ca exemplu de catastrofă (Marea Unire, Junimea). Epoca rămâne în primul rând prin tratatul de *Istorie a României*, operă contradictorie, din care n-au apărut decât patru volume (ultimul, care se ocupa de perioada contemporană, fiind topit), dar unică în istoriografia noastră ca tip de întreprindere intelectuală.

"Vârsta de aur" a raporturilor dintre politică și istorie sub comuniști, i se pare lui Vlad Georgescu a fi perioada de relaxare ideologică dintre 1965 și 1971. Aceasta datorită prelungirii liberalizării regimului, începută în ultimii ani ai lui Dej, și mai ales, datorită dezinteresului oficial față de istorie. Un dezinteres ce-i pare autorului inexplicabil, dar de care scrisul istoric a profitat. Este probabil că Ceaușescu era prins de o poză "tehnocratică", o viziune politică mai pragmatică prin care încerca să se diferențieze și să se sustragă astfel tutelei "batrânilor" rechini ai Partidului și celei sovietice deopotrivă. Este adevărat că Ceaușescu nu avea încă despre sine imaginea de mai apoi, identică aproape cu aceea a unui erou-civilizator. Pe atunci, secretarul general al Partidului nu era decât un funcționar superior de partid, mai tânăr și mai liberal decât colegii săi, de extracție modestă și orgolios de aceasta. Obsesiile voievodale nu-l încercau deocamdată.

Pe de alta, regimul avea nevoie, în beneficiul tendințelor sale autonomiste față de Moscova, de intelectuali, căci prin ei Ceaușescu putea difuza în Occident, de unde aștepta spijin financiar pentru proiectele sale economice, imaginea unui comunism tolerant și detașat de sovietici. Ca urmare, istoricii pot călători și întreține relații cu lumea științifică mondială mult mai facil, se pot ocupa liber de temele care-i interesau (chiar dacă nu și publica la fel), în timp ce dosarul și originea socială nu mai constituie aceeași barieră pentru accesul în facultățile de istorie pentru studenți ca și pentru cadrele didactice ca altădată.

Criza cehoslovacă îl pune pe Ceaușescu în postura să descopere alături de solitudine diferenței și riscurile ereziei în sistemul sovietic, valoarea sentimentului național și modul cum poate fi acesta folosit în legitimarea discursului ideologic. De acum încolo, dezinteresul se transformă rapid într-o adevărată febră "megalohistoriomanică". Decorul istoric, în forma sa mai ales folclorizantă, devine parte componentă a ceremonialului Puterii. Se aniversează mai orice și totul este împins către originile traco-getice. Adevărul încetează să mai reprezinte o miză în primul rând științifică, el redevine partinic. Ce se petrece după instituționalizarea faimoaselor "teze din iulie 1971" nu reprezintă doar o revenire la filonul stalinist. Avem în față o mutație de ordin ideologic, căci se reușește a se amesteca valori fundamentale distincte, cum ar fi naționalismul cu ideologia comunistă sau, la un alt nivel, cultul voievozilor cu principiul luptei de clasă, un anti-rusism tot mai puțin voalat cu o punere la îndoială – la nivelul discursului intelectual, vorbesc – a valorilor occidentale.

Pentru a patra oară de la instaurarea la putere a comuniștilor în România, istoria este iarăși reinterpretată și anexată textului de partid. Ea devine acum, datorită imageriei festive pe care o cultivă progresiv, până la completa golire de sens a oricărei aniversări, o istorie de parastas. Conform unei strategii deja repetată, Partidul trece la o nouă reorganizare a instituțiilor, cea mai importantă fiind trecerea cercetării istorice de sub tutela Academiei (în acel moment, încă o instituție onorabilă) sub cea a culturnicilor grupați într-o Academie de Științe Sociale și Politice, în fapt o pură instituție de partid. Aceasta aduce cu sine o ruptură în interiorul profesiei, care se manifestă printr-o luptă inegală între două direcții. Pe de o parte, încercarea de a continua o direcție normală, nepolitizantă, ce se afirmă în același timp ca un mod de rezistență intelectuală față de rigorile tot mai vehemente ale regimului, iar de cealaltă parte, o istoriografie care se transformă vizibil în simplă propagandă de partid: un menaj cu rezultate catastrofale atât pentru istoriografie cât și pentru partid. Vlad Georgescu se referă cu precădere la această din urmă tendință, care dacă n-a avut nici o valoare științifică a contaminat mult mai puternic spiritul public și a putut compromite istoriografia în totalitatea sa, așa cum nici epoca stalinista n-o făcuse. Căci, finalmente, între cele două

direcții, publicul nu poate percepe mari distanțe, separațiile nefiind întotdeauna foarte clare. E adevărat că presiunea discursului politic e mai abilă acum, dar pe de altă parte, spre deosebire de anii '50, inaderența la spiritul său era mai puțin gravă, istoricul avea o marjă de manevră mai mare.

Pe lângă toate, epoca e dominată de apariția unui nou model de culturnic, diferit de cel al anilor '50 prin faptul că nu se mulțumea să rămână un simplu funcționar de partid, mândru de ignoranța sa proletară neatinsă de virusii culturii burgheze, dar care se voia a fi un erudit, un spirit subțire ce prefera eseul, pentru a-și pune în valoare "enciclopedismul" ca și beția de cuvinte de care suferea în mod irecuperabil. Ei scriu de toate, ocupându-se cu o egală "competență", cum remarcă Vlad Georgescu, de mișcarea muncitorească și de cultura geto-dacică, de 1907 ca și de "mileniul întunecat". Fenomenul este însoțit, ca în anii '50, de o nouă serie de oportunități. Este inevitabil, mi se pare, ca unui cuplu ca Mușat și Ardeleanu să li se atașeze și un Ștefan Pascu, un Mihnea Gheorghiu, un Ion Pătroișiu sau Gh. Ioniță etc. să fie discutați împreună cu alți colaboraționiști notorii ca Florin Constantiniu sau Gheorghe Buzatu. Dacă primii fuseseră produși în serie la "Ștefan Gheorghiu", posesori ai unui doctorat înainte de a avea diploma de bacalaureat, în realitate niște etern diletanți (dar care, se uită adesea, hotărâu asupra întregii comunități istoriografice), ceilalți veneau cu un capital profesional solid. Se practica adesea jocul dublu și de aceea apele par azi mai greu de separat. Se întâmplă în aceste circumstanțe un fenomen care după 1989 s-a resimțit dramatic. Cercetătorii serioși, pentru a nu fi compromiși, se refugiau tot mai mult în teme și epoci care le asigurau un minimum de protecție intelectuală. Istoria contemporană rămânea de aceea aproape complet la dispoziția culturnicilor sau colaboraționismului. Intens mediatizați, culturnicii devin noul model al istoricului: partinic, bine "orientat", "patriot" cu simbrerie. Treptat, tot felul de texte vagi, pe teme indicate în documentele de partid, dospind de citate din Ceaușescu, inundă masiv piața.

Ultimele două capitole încearcă o punere în perspectivă a maladiilor istoriografiei române postbelice, a o privire sintetică și o schiță a unui program minimal pentru redresare. Vlad Georgescu observă că, veritabil mod de existență al clasei politice românești, "complexul istoric" a golit de sens multe din valorile noastre printr-o utilizare abuzivă. El atrage atenția că drumul pe care se merge, suntem în martie 1977, duce la sinucidere, atât pentru comuniști dar mai ales pentru țară. Ceea ce s-a și petrecut. Soluțiile sale însă nu sunt pe măsura analizei și nu ies din cadrele momentului cărui i-au fost destinate.

*Postfața* (scrisă în aprilie '90), aparținând istoricului Radu Popa, autor el însuși al unei analize asemănătoare (*Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio*, apărut în primele numere ale revistei "22"), se ocupă

tocmai de influența cărții în epocă dar și de posteritatea sa, în timpul de față. Radu Popa remarcă faptul că lucrarea a fost puțin cunoscută la momentul său și deci că nu a putut provoca prea mult câmpul istoriografic românesc al acelei perioade, însă și că maladia identificată de Vlad Georgescu continuă să facă victime: discursul istoriografiei oficiale de ieri se prelungește cu un succes surprinzător chiar și după prabușirea sistemului politic care la întreținut. Mai mult, el e astăzi un bun capital politic. Nimeni nu mai vorbește acum în termeni total negativi de actul colaborării cu regimul lui Ceaușescu. Cei considerați – și nu doar de autor – vinovați de falsificarea și manipularea actului istoriografic în beneficiul unui sistem fundamental opresiv (aceasta Radu Popa n-o putea prevedea în acel moment!) sunt din nou ce-au fost și încă mai mult decât atât. Este un semn că, din nefericire, deși "datată" fatalmente, cartea nu și-a consumat încă destinul.

# Teme istoriografice: reflecții și interpretări

Leonid BOICU

## DESPRE STUDIUL ISTORIEI RELAȚIILOR POLITICE INTERNAȚIONALE ALE ROMÂNIEI

Titlul articolului de față trimite la o temă uzată prin enunț și mai puțin prin studiu sistematic, încât socotim utilă orice incursiune în profunzimea ei. În consecință, nu ne propunem un bilanț, ci o încercare de a oferi un plus, fie și modest, de limpezire a apelor în care plutesc destul de mulți dintre cercetătorii istoriei diplomației pe cale astăzi de a fi în fapt ceea ce a fost întotdeauna, dar perceput confuz, parte a istoriei relațiilor internaționale.

Alunecarea noastră, din necesitate, spre didacticism n-am putut-o evita în cele ce urmează, poate și în speranța că va fi suportabilă. Așadar, cea dintâi constatare pe care o avansăm este că principiile, definirea și metodologia istoriei relațiilor internaționale ca un compartiment distinct și supraaglomerat al istoriografiei derivă din statutul acesteia din urmă. În al doilea rând, în pofida progreselor gândirii istoriografice, aproape că nu apare "nimic nou sub soare", școlile de astăzi patronate de Clio sporind doar, prin mijloacele superioare ale timpului prezent, zestrea temeinică și bogată a trecutului. Spre o istorie totală aspira N.Iorga, o cultiva în felul său Lucien Febvre, iar *Săptămânile sintezei* ale lui Henri Berr, spune Fernand Braudel, sunt precursorile "atâtor curente actuale"<sup>1</sup>. Astăzi se țintește la o aplatizare a revoluției franceze. Or, aruncând o privire în urmă, pentru Tocqueville și Taine regalitatea a avut un astfel de rol revoluționar, încât importanța revoluției și a imperiului a devenit minoră, de vreme ce n-au făcut decât să dea gir unei mai vechi direcții în istorie.

Noutatea conceptuală în studiul actual al istoriei relațiilor internaționale își are resorturile în gândirea istoriografică de la începutul acestui secol. Atunci s-a petrecut o veritabilă răzvrătire împotriva "istoriei tradiționale".

Progresele spectaculoase ale științei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea explică atenția cu totul deosebită pe care istoricii o acordă metodei. Cum foarte bine s-a spus, Bernheim, Langlois și Seignobos impun o adevărată legislație a muncii, profesionalizarea făcându-l pe istoric să se dedice aproape exclusiv aspectului tehnic. Pentru Fustel de Coulanges, mai presus de toate se situa "regalitatea documentului". Istoria este goliță de viață. În acele împrejurări, Henri Berr fondează, în 1900, "Revue de Synthèse historique" și tot el începe publicarea colecției "Évolution de l'humanité". Nouă ani mai târziu, Lucien Febvre și Marc Bloch înființează la Strasbourg "Școala Analelor". Henri Berr a criticat aspru istoria tradițională, invitând istoricii să caute umanitatea, să apeleze la științele înrudite, în vreme ce pentru Lucien Febvre - spunea Fernand Braudel - istoria n-a fost niciodată un joc al erudiției sterile, un fel de artă pentru artă, ci o descifrare a omului și a socialului pornind de la timp<sup>2</sup>.

Fernand Braudel nu vedea în istoria tradițională o istorie la dimensiunile omului, ci ale individului, un fel de istorie evenimentială à la Francois Simiand, adică o agitație de suprafață, o istorie cu oscilații scurte, rapide, nervoase, fără să nege însă individualul care trebuie depășit și angajat ca o reacție față de o istorie redusă arbitrar la eroul chintesențiat<sup>3</sup>. Evenimentul, notează Braudel, este exclusiv, capricios și înșelător, un "fum abuziv"; el umple conștiința contemporanilor, dar nu durează; de-abia i se vede flacăra; are durată scurtă a individului; "aș vrea să-l cantonez, să-l închid în durată scurtă"<sup>4</sup>.

Interesant pentru ceea ce urmărim în articolul de față este și observația lui Braudel că istoria tradițională sau evenimentială este o etichetă care se confundă cu istoria politică, dar cu unele inexactități deoarece istoria politică nu este funciar evenimentială, nici condamnată a fi; totuși, exceptând explicațiile de lungă durată, istoria ultimilor o sută de ani, aproape totdeauna politică, a lucrat în și pe scurt timp<sup>5</sup>.

Pe de altă parte **evenimentul** nu poate fi studiat în coordonate științifice riguroase, cercetătorii să plece de la și să rămână ancorați în **structură**, chiar în afara cronologiei, ceea ce - observă cineva - istoria devine un fel de sociologie și își pierde rațiunea de a fi.

Berr, Febvre și discipolii lor, cu deosebire "Școala Analelor", respingeau "istoria unilaterală", determinarea evoluției umanității de un singur factor, fie el economic, rasial, tehnic, demografic ori spiritualist difuz în viziunea lui Ranke. Materialul



istoriografic se cuvine regândit potrivit măsurii omului, trebuie răgăsită viața, căci unitatea istoriei este unitatea vieții.

Ruptura cu formele tradiționale ale istoriografiei din secolul al XIX-lea – afirma Braudel<sup>6</sup> – n-a fost însă o ruptură totală cu timpul scurt; ea a fost în beneficiul istoriei economico-sociale și în dauna celei politice; s-au produs mutații ale centrelor de interes, schimbări de metode; a apărut un nou mod de a scrie: recitativul istoric pe ciclu, care este însă pe cale de a fi depășit; numai că regula e încălcată de vreme ce nu se trece la timpul de lungă durată, ci se revine la cel scurt. Se pare – conchide istoricul mai sus menționat – că e ceva necesar și că, în termeni militari, aceasta înseamnă a "întări pozițiile câștigate".

După cum se vede, am urmărit într-o manieră simplificatoare un singur fir al prefacerilor în gândirea istoriografică, omițând deliberat alte curente foarte interesante (de pildă cel american al arilor culturale) dintr-un motiv simplu și precumpănitor: acel fir coincide până la o deplină asimilare a modificărilor care s-au produs în conceperea istoriei relațiilor internaționale ca materie de studiu.

Unele evenimente ori procese istorice au determinat veritabile salturi cantitative și uneori ideatice în studiul istoriei relațiilor internaționale, mai precis interstatale (epoca renașterii naționale, cele două războaie mondiale etc). Volumul literaturii care a rezultat este impresionant, dar un loc tot mai larg și-au aflat tendințele egocentriste, șovine. Treitschke, de pildă, era extaziat de "supremația" Prusiei în relațiile internaționale și nu se sfia să arunce fraze umilitoare la adresa altor țări.

Ceea ce a caracterizat faza tradițională a istoriei raporturilor internaționale a fost reducția ei la istoria diplomației în maniera, spre exemplu, a lui Albert Sorel și Emile Bourgeois, care puneau sub lupă politica și relațiile Curților și ale Cabinetelor, psihologia sau pur și simplu starea de spirit a protagoniștilor ca personalități. Răzvrătirea de la început de secol – despre care aminteam în rândurile de mai sus – a luat în obiectiv și această manieră "clasică", "tradițională" și preponderentă de a concepe și scrie istoria relațiilor internaționale. Pentru Lucien Febvre<sup>7</sup>, diplomația este un mijloc de acțiune între atâtea altele. Mai mult, el califică istoria diplomației chiar nefastă în măsura în care ea opera pe un câmp restrâns, mascând realitățile politice și sociale. El socotea că istoria relațiilor internaționale trebuie să-și extindă mult aria de cuprindere, înglobând nivelele geografic, economic, social, intelectual, cultural, psihologic, relațiile dintre state fiind doar un capitol al istoriei generale a relațiilor internaționale. Așadar, acestea din urmă trebuie să ia locul istoriei diplomației.

Urmașii săi, declarați sau nu, au făcut foarte mult în această privință și sub raportul concepției și sub cel al metodologiei și al concreteței. De pildă, J.- B. Duroselle și Pierre Renouvin. Acesta din urmă era convins că tradiționala istorie a diplomației era depășită pentru că acorda prioritate relațiilor dintre guverne, capriciilor și accidentelor care le însoțeau, atribuia personalităților un rol determinant, aruncându-l pe istoric în prizonieratul opticii cancelarilor. Or, accentul trebuie să cadă pe raporturile între popoare și nu pe cele între guverne, studiul să fie aplicat societăților umane sub aspect material și spiritual, "proiecția" să prindă mediul geografic, structurile economice și evoluția lor, caracteristicile civilizațiilor etc. Nimic să nu-i scape istoricului, nici, spre exemplu, ceea ce definea Frederico Chabod ca esențial în relațiile internaționale (sentimentele, pasiunile colective, tradițiile, imaginea unui popor despre celălalt etc.). Pierre Renouvin recomanda ca totul să fie luat în calcul, dar că se cuveneau descifrate cauzele fenomenelor, ceea ce presupune cunoașterea tuturor elementelor pe care el le împărțea în două categorii: forțele profunde și acțiunea omului de stat, cele dintâi (condițiile geografice, mișcările demografice, interesele economice și financiare, trăsăturile caracteristice ale mentalităților colective, marile curente sentimentale), alcătuind cadrul relațiilor între comunitățile umane, determinându-le, într-o largă măsură, sensul existenței. În acest context al elementelor de înrâurire se plasează acțiunea omului de stat, care, însă, are **posibilitatea să aleagă**, de unde și importanța sa comensurabilă numai în corelație cu factorii de influență ai aceluia context.

Așadar, istoria relațiilor internaționale nu poate fi redusă la istoria diplomației, pe care nimeni n-a excomunicat-o, dar pe care "a așezat-o la locul ei" ca parte dintr-un întreg, ca un segment foarte important al istoriei relațiilor internaționale. Există compartimente ale istoriei: istoria dreptului, istoria economiei, istoria științelor, istoria artei, istoria relațiilor internaționale etc. Fiecare – spune Heinrich Freyer – are ritm propriu, suflu propriu, măsură cronologică, dar nici unui singur compartiment nu-i este permis să se "umfle" la dimensiunile istoriei întregi.

Fiecare compartiment (sector, disciplină de studiu) și-a definit cu mai mult sau mai puțin succes individualitatea și regulile care o pun în mișcare și o fac credibilă. Actualmente, foarte mulți istorici înclină să accepte că istoria relațiilor internaționale nu este istoria lumii, ci studiul rețelei de intercomunicații și interacțiuni ale comunităților omenești, că noile curente ("istoria totală", "noua istorie") nu se confundă cu istoria relațiilor internaționale pentru că ele facilitează cercetarea pe structuri de lungă durată și ignoră obiectul primordial al istoriei relațiilor internaționale, adică cunoașterea interacțiunilor (Saul Friedländer și Miklos Molnar).

În ce măsură istoricii români s-au branșat<sup>10</sup> curentelor de idei universale în materie este o chestiune care depășește limitele notei noastre, dar câteva observații relative la istoria relațiilor internaționale ale României ne vom îngadui să le facem în rândurile de mai jos. Referindu-ne la epoca de după al doilea război mondial, vom constata de îndată că statutul istoricilor și al istoriografiei române a suferit o schimbare radicală și binecunoscută, în rău, s-a procedat treptat și foarte rapid la un fel de "etățizare", la o înregimentare partinică. Totodată, a fost operată o ruptură brutală și quasitotală cu Occidentul, încât studiul relațiilor internaționale în țara noastră, așezată la margine de continent, a devenit extrem de anevoios în lipsa unor raporturi strânse cu marile centre științifice și arhivistice, cu acele centre politice care au iradiat pașnic sau prin forță impulsurile transformărilor pe plan universal. Deschiderea după 1964, debilă și controlată până la grotesc, și remarcabilele eforturi de recuperare a surselor documentare n-au fost de natură să modifice structural o situație care a sfârșit cum se știe.

Nu am avut instituții de cercetare specializate în domeniul istoriei relațiilor internaționale (Asociația de drept internațional și relații internaționale funcționa cu alte rosturi). Suplineau în parte acest gol institutele de istorie, îndeosebi cel de studii sud-est europene. De-abia în 1967 se înființează un colectiv minuscul de istoria relațiilor internaționale pe lângă Institutul de istorie și arheologie "A.D.Xenopol" din Iași. Semnificativ este că *Bibliografia istorică a României* (șapte volume pentru perioada 1944-1989) are secțiuni consacrate științelor auxiliare, istoriei locale, istoriei bisericii, istoriei culturii și învățământului, istoriei universale, nu însă și istoriei relațiilor internaționale ale României.

Totuși, tradițiile istoriografiei române și eforturile unor cercetători au menținut treaz interesul pentru curentele înnoitoare de peste granițe. Se constată un racord cu deosebire în domeniul istoriei culturii chiar în anii cei mai duri ai dictaturii. Apar interesante studii privitoare la interdisciplinaritate, prezentări îngăduite să critice, dar care respiră un netăgăduit stîmul<sup>11</sup>. Izbutesc să vadă lumina tiparului izbutite sinteze (*Diplomația, Din începuturile diplomației românești moderne, România în relațiile internaționale 1699-1939*), micromonografii (*Pagini din trecutul diplomației românești, Figuri de diplomați etc.*), monografiile consacrate raporturilor cu vecinii (ruși, polonezi, bulgari, unguri, cehoslovaci). Relațiile bilaterale acoperă o zonă nebănuț de largă (Egiptul, Iranul, Georgia, Cipru, țările arabe, țările de pe continentul american etc.).

Firește, domină în istoriografia noastră raporturile cu marile Puteri, dar este de reținut atenția de care se bucură cele cu popoarele mici și mijlocii. Este o bună direcție, de vreme ce o istorie a relațiilor internaționale nu poate fi scrisă în respectul adevărului prin ignorarea entităților naționale mici, fie și numai pentru

că ele au fost de regulă victime ale marilor Puteri, au întărit sau slăbit prin propria jertfă forța acestora din urmă, au fost în permanență obiect al necurmatelor dispute și, mai presus de toate, au contribuit la sporul avuției materiale și spirituale a umanității, de unde și o temă obsesivă pentru mulți istorici: locul și rolul unui mic popor în istoria universală. N.Iorga a ilustrat în modul cel mai percutant și cuprinzător această direcție a cercetării la noi și nu pușini sunt cei care îl urmează.

Lăsând la o parte "materialele" comandate și chiar dirijate, istorici români de profesie în domeniul care face obiectul notei de față i-au citat pe "clasici" și, cum se spune, "și-au văzut de treabă". Sub raportul concepției și al metodologiei nu ar fi multe de spus. Imagologia, mentalitățile, interdisciplinaritatea și-au făcut loc în instrumentarul conceptual al cercetătorilor în domeniul istoriei relațiilor internaționale, dar dominant rămâne faptul că cei mai mulți dintre ei au rămas încă la un stadiu care-i apropie mai mult de "istoria tradițională" decât de cea "nouă", mai aproape de istoria diplomației decât de istoria relațiilor internaționale așa cum au văzut-o și au practicat-o înnoitorii, dintre care unii au fost amintiți de noi.

1 Fernand Braudel, *Écrits sur l'histoire*, Paris, 1969, p.94.

2 *Ibidem*, p.34-35.

3 *Ibidem*, p.12, 21.

4 *Ibidem*, p.43.

5 *Ibidem*, p.46.

6 *Ibidem*, p.47-48.

7 Lucien Febvre, *Combâts pour l'histoire*, Paris, 1953 (Nu este și anul scrierii cărții, care e o culegere din opera istoricului timp de decenii).

8 Pierre Renouvin, J.-B. Duroselle, *Introduction à l'histoire des relations internationales*, Paris, 1964 și cea foarte interesantă *Histoire des relations internationales*, în mai multe volume, publicată sub direcția lui Pierre Renouvin.

9 Vezi Fernand Braudel, *op.cit.*, p.118.

10 Vezi Al.Zub, *De la istoria critică la criticism*, București, 1985; *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, 1989.

11 Vezi Vasile Cristian, *Orientări franceze contemporane în studierea istoriei relațiilor internaționale*, în "Studii. Revistă de istorie", XXII, 1969, nr.6.

Pompiliu TEODOR

## TRANSILVANIA: SPRE UN NOU DISCURS ISTORIOGRAFIC

Este dincolo de orice îndoială că istoria Transilvaniei a revenit în ultimii ani în actualitate, în discuțiile politice, în opinia publică și, nu în ultimul rând, în discursul istoric. Organizarea la Cluj a unui *Centru de studii transilvane* ce amintește instituția de netăgăduit prestigiu întemeiată și condusă de Silviu Dragomir, publicarea unei reviste ce purta numele de "Revue de Transylvanie" (schimbat neinspirat în ultima vreme) și a unor istorii ale Transilvaniei, românești și maghiare, atestă indubitabil un interes istoriografic. Dar, poate, titlul cărții lui David Prodan, *Transilvania și iar Transilvania*, dimpreună cu reflexiile marelui istoric, mărturisesc mai bine decât orice o stare de spirit.

Stimulul acestor insistențe și reveniri nu este credem precumpănitor științific, dimpotrivă, în unele cazuri, este evident că rațiuni extraștiințifice, de ordin politic, influențează noul interes și, evident, discursul istoric în materie de istoria Transilvaniei. Prin trecutul și prezentul ei Transilvania își are un loc bine precizat în viața istorică românească, maghiară și săsească, în istoria Europei central-orientale ca entitate individualizată istoric. Pentru români Transilvania reprezintă leagănul mișcării naționale în secolul XVIII, pentru maghiari Transilvania în secolele XVII și XVIII este cadrul de dezvoltare a renașterii naționale, iar pentru sași este țara în care s-a structurat o comunitate istorică, lingvistică, culturală și constituțională.

Istorici ca Nicolae Iorga și Gh.I.Brătianu au evidențiat, prin cercetările lor, rolul pe care Transilvania îl deține în viața istorică românească și continuă să-l aibă până în zilele noastre. Or, din aceste împrejurări a rezultat o anume suprasolicitare a istoriei Transilvaniei în condițiile mobilităților politice internaționale postcomuniste. Dovadă, discursul politic actual care apelează la istorie pentru a găsi puncte de sprijin în vederea argumentării unor teze.

Un observator din afara sferei utilajului mental specific zonei noastre nu poate să nu remarce o recidivă a istorismului, apelul la dreptul istoric, la tezele istoriografice partizane din zodia revizionismului. Atunci când credem că ele sunt de domeniul trecutului, viziuni, concepții, clișee și obsesii romantice reapar cu aceleași tendințe, mărturisite sau nu. Ceea ce apropie aceste istorii ale Transilvaniei este, fără îndoială, concepția lor prevalent etnicistă, restrictivă cu **celălalt**, în așa măsură încât, citindu-le, cu anevoie descoperi că istoria provinciei intercarpatice a fost și rezultatul unei civilizații comune.

Desigur, Transilvania este, prin elementul ei majoritar, românească, prin prezentul ei demografic și de civilizație o realitate ce nu poate să fie pusă în discuție și care se exprimă astăzi în statul român actual. Istoriografia nu poate însă nesocoti că provincia intracarpatică prezintă realități etnice și confesionale care au avut un aport substanțial la o istorie ce a conferit o coloratură provinciei și o incontestabilă diversitate culturală. În același timp, trebuie să constatăm că imaginea trecutului este aceea pe care istoricul, prin reconstituirile sale o prezintă și nu întotdeauna **istoria realitate**. Pentru aceste motive socotim că problema pentru istoriografia actuală este de a examina discursul istoric și actualitatea lui în raport de mersul istoriografiei generale sau de sensibilitatea contemporană. Este, credem, și în cazul zonei noastre, a istoriei Transilvaniei, necesar să ne interogăm, acum după ce am traversat experiențele dogmatismului stalinist apatrid și a comunismului național, asupra a ceea ce este și mai cu seamă ce trebuie să fie un demers istoric despre un subiect controversat, deformat, unilateral tratat și încărcat de prejudecăți. Este straniu să constați că achiziții importante ale istoriografiilor în discuție sunt trecute cu vederea în avantajul unor prejudecăți și clișee interpretative.

În etapa actuală de dezvoltare a istoriografiei românești este observabilă în materie de discurs istoric prezența unui sistem de continuități și discontinuități. Căderea restricțiilor cenzurii ideologice a readus într-un crescendo continuu la suprafață multe din valorile istoriografiei interbelice, dar și o seamă din tezele istorice propagandistice. Evenimentele din 1989 au determinat însă și reparația unor probleme din dosarul istoric anterior regimului comunist, al unor nostalgii care tind să ocupe un loc central în înfruntările politice, cu influență asupra discursului istoric.

Așa se face că asistăm uneori la o *restitutio in integrum* a componentelor vechiului discurs istoric despre Transilvania. Istorici, indiferent de școala națională, se regăsesc pe meridiane comune ca sensibilitate istorică tradițională, supralicând adevărurile proprii. Istoria propusă este precumpănită evenimentială, situându-se la nivelul confruntărilor, lăsând în plan secund aspecte fundamentale aparținând structurilor de civilizație.

Cu ani în urmă, David Prodan s-a desolidarizat de o istorie spirituală, elitară, nobiliară, în avantajul istoriei muncii, a marilor mulțimi anonime. Or, într-o vreme în care istoria nouă investighează curente de civilizație, structuri sociale, curente de cultură și religioase, mentalități colective și solidarități sau imaginea celuilalt, istoriografia noastră este chemată să reînnoiască propriul discurs, să-i confere un nou conținut, la nivelul multiplicării faptelor istorice care nu se mai reduc numai la eveniment, la istoria confruntărilor. Pentru cine are posibilitatea și curajul unei autoexaminări, o istorie ca a noastră, în care cadrul de istorie europeană a constituit o permanență, nu este cu puțință să se neglijeze liniile de forță din istoria universală. Prețul ar fi inevitabila particularizare și ruperea din cadrul în care s-a dezvoltat istoria Transilvaniei.

În acest sens exemplul istoricilor universalști, Iorga și Brătianu, poate servi la reînnoirea discursului istoric printr-o viziune integratoare a istoriei naționale. Cercetarea istoriei Transilvaniei, în legătură cu structurile civilizației Europei centrale nu se poate dispensa de reconstituirea fondului sud-estic. Creștinismul sau istoria culturii medievale a Transilvaniei este de neînțeles dacă o privim izolat de marile curente occidentale care au străbătut istoria Europei centro-orientale. Limitarea istoriei spațiului intracarpatic la exclusivitatea raporturilor româno-maghiare, desprinderea lor din contextul mai larg al fenomenelor de istorie europeană înseamnă a răpi istoriei Transilvaniei necesare referințe. Îngustarea perspectivei, impusă de vechiul regim, reticența vizavi de istoria ecleziastică în cazul istoriei Transilvaniei au făcut ininteligibile probleme esențiale care au evoluat în funcție de raportul Ortodoxie, Catholicism, Reformă și Contrareformă. În cazul românilor din Transilvania cadrul instituțional ecleziastic este fundamental, atâta vreme cât era singurul admis în condițiile eliminării românilor din regimul de stări. De la evul mediu la epoca modernă, biserica și-a avut funcționalitatea ei în istoria provinciei intracarpatică, pentru toate confesiunile, dar mai cu seamă pentru români în condițiile în care clerul superior și-a asumat reprezentarea politică a națiunii. Pentru aceste rațiuni reînnoirea discursului impune ca linie de investigare majoră istoria ecleziastică și a religiei. Înțelegerea statutului constituțional al românilor, destinul nobilimii române și raporturile cu statele libere, de la sud și est de Carpați au fost întreținute pe filieră bisericească. Aspectele confesionale merită o reexaminare și în cazul românilor catolici și calvini care au desfășurat în cultura maghiară o remarcabilă activitate intelectuală. Pentru aceste rațiuni, reînnoirea discursului istoric impune renunțarea la clișeele de sorginte ateistă sau exclusivist confesionale care au stânjenit integrarea în spiritualitatea românească a unor personalități remarcabile.

Un nou discurs istoric solicită înlăturarea unor simplificări fără suport, spre exemplu polarizarea societății transilvănene, pe de o parte națiunile politice, pe de

alta iobăgimea română, procedură care a dus la o imagine deformată, a națiunilor istorice și neistorice. Or, cercetarea obiectivă a reconstituit un diferit tablou social transilvănean, prin relevarea unor autonomii românești populate de o nobilime românească, cu instituțiile sale proprii, participantă la întemeierea statului medieval de la sud și răsărit de Carpați. Astfel, în locul unor discuții despre probleme controversate, în istoria Transilvaniei s-au evidențiat raporturi istorice reale între români și regimul de stări, care pot să stabilească și caracterul voievodatului și principatului și locul românilor în societatea Transilvaniei. De aceea, în măsura în care are loc o multiplicare a faptelor istorice și evoluează sensibilitatea istorică, restituirea trecutului urmează să se facă prin cuprinderea complexității vieții istorice. Istoria Transilvaniei, ca de altminteri a întregului spațiu românesc, este o parte a istoriei europene, prin structurile civilizației sale și participarea provinciei la ritmurile continentale.

După decenii de tratare izolată a istoriei Transilvaniei, de viziune parochială, istoriografia prin direcții noi de investigare trebuie să dezvăluie acele fenomene care reprezintă partea Transilvaniei la istoria europeană. Reluând mai vechi tentative din istoriografia provinciei și acordând discursul istoric la concepțiile actuale din istoriografia universală, reconstituirea trecutului își poate asocia un nou conținut capabil să realizeze comunicarea.

Problema care rămâne deschisă și este susceptibilă de examinare este desigur aceea a adecvării discursului istoric la conceptele actuale, la problematica de astăzi și la metodologia istorică contemporană. Numai racordarea la marile teme și probleme, deschiderea unor noi domenii reprezintă o cale pentru receptarea fenomenului transilvănean în proprii lui termeni.

Afirmând acest lucru avem în vedere reconstituirea raporturilor dintre etniile și confesiunile Transilvaniei, raporturi care, pe lângă componenta confruntărilor, oferă un capitol al schimbului de valori, al comunicării și participării la aceeași civilizație. Dacă istoricii nu vor releva cu acurateță științifică instituțiile și structurile sociale, confesiunile și viața culturală a Transilvaniei, proiecțiile moderne vor stânjeni înțelegerea reală a unei istorii de mare complexitate. În acest sens este necesar un dialog al istoriografiei cu științele învecinate, așa după cum receptarea rezultatelor istoriografiei din afara culturii istorice românești se recomandă mai mult ca oricând. Din acest punct de vedere se cuvine să fie regândită istoria noastră națională, dar și reexamineate istoriografiile naționale care au ca subiect istoria Transilvaniei. Transilvania ca parte organică a istoriei românești, reprezintă un capitol de istorie europeană fără de care istoria spațiului românesc nu este cu putință. Același lucru este valabil și pentru istoriografia maghiară sau germană care nu odată a venit în funcție de epocile traversate cu contribuții ce merită întreaga



atenție. Tratarea concentrică a unor teme și fenomene, probleme încă neelucidate este posibilă numai prin schimbul de opinii, prin dialog istoric real și nu prin ignorare sau prin reactivarea prejudecăților. Publicarea unor volume de studii de către autori aparținând istoriografiilor naționale, pe probleme, nu neaparat controversate, dar desigur cardinale va anima un discurs istoric actual și va deschide drumul unei istorii a Transilvaniei scrisă ca operă de colaborare. Pentru aceste considerente o meditație asupra discursului istoric din perspectiva istoriei Transilvaniei este necesară și poate contribui la o renoație în dialogul prezent-trecut. Cazul istoriei Transilvaniei, datorită complexității sale, este în măsură să ofere temeiurile unei cercetări la nivelul aspirațiilor actuale ale istoriografiei universale.

## UN "ALT EV MEDIU" ROMÂNESC\*

Împrumut o parte din titlul sub care un ilustru medievalist francez a înmănunchiat mai multe texte ale sale, crezând că – deși tipărite de-a lungul a două decenii (1956-1976) – le-ar putea identifica "o unitate care poate că nu este decât o iluzie retrospectivă"<sup>1</sup>. Nu a fost, fără îndoială, doar "iluzia retrospectivă" care a creat unitatea evocată de Jacques Le Goff, ci însăși concepția și metoda acestuia, care i-au permis să regăsească "un Ev Mediu profund", nici eminentemente întunecat<sup>2</sup>, nici mistificat în "jocul derizoriu al unei legende strălucitoare", un Ev Mediu cognoscibil "în obiceiurile lui zilnice, în credințele, comportamentele, mentalitățile lui", în fine, "un Ev Mediu total care se elaborează la fel de bine pomind de la sursele literare, arheologice, artistice, juridice, sau numai de la documentele lăsate cândva în seama medievaliștilor «mari»"<sup>3</sup>. Unitatea dorită de istoricul francez s-a vădit, astfel, atunci când cele 18 studii ale sale au putut forma numai patru mari capitole (I. *Timp și muncă*; II. *Muncă și sisteme de valori*; III. *Cultura savantă și cultura populară*; IV. *Către o antropologie istorică*).

Este ceva care să împiedice pe specialiștii români să abordeze în același chip Evul Mediu românesc?!

Nimic – sau aproape nimic – din ceea ce constituie subiectul unor foarte moderne, foarte palpitate și foarte atrăgătoare cercetări de istorie medievală occidentală (franceză, îndeobște, pentru că la realizările din acest spațiu istoriografic ne-am obișnuit să ne raportăm) nu este străin, nu lipsește istoriei noastre. De la exemplificarea mentalităților – "istorie ambiguă", cum i s-a spus<sup>4</sup> și care acoperă, de fapt, întreaga arie a ceea ce poate trezi interesul unui istoric – până la segmentele ori aspectele cele mai aride, mai "terestre", totul (sau aproape totul) se poate regăsi și la noi, în câmpul, în vastul câmp, al "trecutului studiabil" (formula aparține lui N.Iorga). Cercetări de acest gen ar realiza nu numai o primenire a discursului istoric, dar și o integrare reală a istoriografiei românești în cea europeană, o sincronizare (din mers și, oricum, târzie, din păcate...) cu direcții și metode verificate, omologate, de a căror temeinicie și rodnicie nu se mai îndoiește nimeni.

Ce lipsește, atunci, pentru ca asemenea cercetări să se întreprindă și în domeniul istoriei românești ?

După părerea mea, **lipsește doar voința de a le începe**. Și această lipsă de voință, această "paralizie", pare să aibe două cauze majore. În primul rând, este o **comoditate intelectuală** – generală, de altminteri, și cu efecte blocante nu numai în acest domeniu – și care determină pe medievști să rămână la cercetările cu care s-au obișnuit și care le sunt, prin natura lucrurilor, mai la îndemână. Nepromovându-le ei înșiși pe celelalte, pe cele înnoitoare, e de la sine înțeles că nici nu oferă exemple, nici nu pot îndemna pe mai tinerii colegi de breaslă să pornească pe acel drum.

În al doilea rând, este o foarte stranie reticență, exprimată în întrebarea: există, oare, în tezaurul documentar românesc, **sursele potrivite** pentru astfel de cercetări? Și această reticență – derivată, în fond, din aceeași comoditate care separă pe istoric de "materia primă" a meseriei sale (izvoarele) – are aceleași efecte blocante. Totul conduce la o atitudine melancolic-interogativă, reducând un posibil program de lucru la o simplă discuție sterilă în jurul unei/unor metodologii. Or, un lucru mi se pare foarte limpede: sau **nu există sursele potrivite** pentru cercetări de acest gen, cu adevărat înnoitoare pentru cunoașterea și înțelegerea corectă a Evului Mediu și, atunci, a discuta despre metodologii e curată pierdere de vreme; sau **sursele potrivite există** și, atunci, discuțiile despre metodologii trebuie să rămână doar ca o prefațare a unui amplu program și, odată clarificate problemele teoretice, metodologice, să se pornească la lucru.

În ceea ce mă privește, am afirmat și alții<sup>5</sup> că tezaurul nostru documentar conține, în cantități suficiente, sursele necesare pentru astfel de cercetări, care să conducă la un "alt Ev Mediu" românesc și că atitudinea reticentă (necum cea comodă) nu e cu nimic justificată. Am afirmat, însă, în egală măsură, că impasul – dacă de un impas e vorba cu adevărat – nu poate fi depășit decât cu o singură condiție: **întoarcerea istoricului la uneltele sale**. Încerc să explic, foarte pe scurt, pe ce se întemeiază aceste afirmații și, în general, optimismul meu.

De un sfert de secol străbat și eu "**acest Ev Mediu românesc**" (mă simt atașat de titlul frumoasei cărți a lui Alexandru Alexianu, om de mare delicatețe și înțelegător fin al trecutului nostru). L-am străbătut dinspre început spre sfârșit și invers, câteodată luându-mi curajul de a-i trece puțin frontierele cronologice: de la întemeierea principatelor – și dincolo de ele, la realitățile care au premers-o – până la apusul Evului Mediu și dincolo de el, până în veacul trecut. M-am interesat de istoria politică, de cea socială și culturală, de marile familii și de patriciatul orașelor, de istoria bisericească și de cea a diplomației. Din toate aceste peregrinări, m-am

întors cu felurite observații. Pe de altă parte, am avut șansa să străbat și mai toate arhivele care, în țară, adăpostesc documente moldovenești. Si din aceste peregrinări m-am întors cu observații și constatări.

Toate la un loc sunt temeiul pentru ceea ce încerc să schițez acum.

\*

Încă din veacul XVII, cronicarii noștri se plâneau că izvoarele pe care le aveau la îndemână nu le îngăduiau să reconstituie cu precizie nici măcar "viața domnilor, cari au fost toată cârma [...], necum lucrurile denlăuntru"<sup>6</sup>. De atunci și până azi, efortul mai multor generații de istorici a făcut ca "viața domnilor" – adică istoria mare, politică, evenimentială – să fie ceva mai bine cunoscută; liniile principale ale evoluției neamului românesc în acest plan au fost identificate și istoricii lucrează acum pe un teren care are deja marcaje, stâlpi de hotar, borne indicatoare (dacă este permisă aceasta preluare de termeni din alte limbaje!). Pentru "lucrurile denlăuntru", însă, terenul e încă (aproape) virgin, hățișurile sunt dese și (aparent) impenetrabile, iar luminișurile par rarissime și ne semnificative.

Dorința vechilor cronicari va putea fi, în chip paradoxal, îndeplinită – chiar și în lipsa unui material documentar abundent – prin aceste cercetări pe direcții luminate în vremea mai nouă și care ne vor îngădui să ne cunoaștem și noi acel **Ev Mediu al nostru** – reiau cuvintele lui Jacques Le Goff – "în obiceiurile lui zilnice, în credințele, comportamentele, mentalitățile lui".

"Metodologia" (care pentru unii istorici din generațiile mai noi pare să constituie o mare – dacă nu chiar unică ! – atracție) e fixată de cercetările, de multă vreme clasice, ale măștrilor istoriografiei franceze în special (Duby, Le Goff, Arriès și încă alții). Ei au definit-o întemeiați pe un material documentar de o mare bogăție și o imensă (cvasi-nesfârșită !) varietate (care – trebuie spus și acest lucru ! – a și fost de natură să sugereze acest gen de radiografiari, de "lecturi în filigran"<sup>7</sup>), un material care, în aceste cantități și cu aceste calități, nu este și nu va fi niciodată la îndemâna istoricului român. Niciodată un medievalist, ocupându-se de viața satului nostru medieval, nu va beneficia de acea documentație pe care un Emmanuel Le Roy Ladurie și-a construit superba, pasionanta carte despre Montailou<sup>8</sup>. Materialul nostru documentar – subiect asupra căruia voi reveni cu alt prilej – e mult mai sărac și mai nediversificat, mai monoton. E o realitate și, fără nici o îndoială, una din acelea care pot să descurajeze. Dar acest material, așa cum este el, interogat – de pildă – prin filtrul propus de minuțioasa anchetă a lui Le Roy Ladurie, poate, totuși, să dea răspunsuri, din care unele, deși relative la alt timp și la alt spațiu, coincid, în chip aproape absolut, cu acelea obținute de istoricul

francez; altele, firește, vor marca deosebirea, impuse, condiționate, tocmai de raportarea la alt timp și la alt spațiu.

Cu alte cuvinte, reperatele fixate de cercetările străine trebuie folosite pentru "lectura" izvoarelor noastre, ca un chestionar la care cerem răspunsuri. Istoricilor care, în fața unor proiecte de acest gen, își manifestă reticența, trebuie să li se adreseze neconținut îndemnul de a cerceta izvoarele înainte de a formula întrebările și de a formula întrebări clare, în deplină cunoștință de cauză, atunci când încep înfruntarea (confruntarea) cu materialul documentar. Numai atunci se va putea vedea dacă (și în ce măsură) se poate vorbi despre "proiecte imposibile".

Ce înseamnă, practic, toate acestea ?!

Pornesc cu trei exemple, care mi se par dintre cele mai sugestive.

**Omul în fața morții** e o temă dintre cele mai pasionante și mai tulburătoare. Pentru a o studia, cu referire la un singur secol (XVIII) și doar pentru o singură zonă a Franței (Provența), Michel Vovelle<sup>9</sup> a analizat "quelques vingt milles testaments"<sup>10</sup>. "Vreo 20.000 de testamente" nu avem pentru întregul Ev Mediu românesc ! Dar metodologia stabilită de Vovelle poate să rămână valabilă și pentru spațiul nostru; pentru a o verifica și folosi, e nevoie doar de "materia primă" căreia să i se aplice aceasta metodologie ! Trebuie, deci, culese, din publicații și arhive, testamentele ori mențiunile despre ele, orânduite după criterii precise și apoi cercetate cu atenție și mai ales cu răbdare pentru a le auzi "glasul". Dându-ne alte răspunsuri, ele ne rezervă – o pot spune de pe acuma – multe (și uneori cu totul neașteptate) surprize.

Al doilea exemplu: Michel Mollat, cu cercetarea sa asupra săracilor Evului Mediu<sup>11</sup>. Înainte de a-și scrie cartea, s-au perindat 14 ani (1962-1976) de cercetări colective, vreo 90 de expuneri de seminarii, 220 de "memorii" (studii tipărite), câteva teze de doctorat alimentate de această temă, două volume de Studii asupra istoriei sărăciei (1974) etc. Dar sărăcia a fost sărăcie peste tot: analiza făcută de Michel Mollat pune în evidență aspecte pe care le putem regăsi și în sursele noastre; o cercetare amănunțită, însă, despre sărăcie și milă nu s-a făcut<sup>12</sup>, deși izvoare există, destul de generoase, începând chiar cu veacul XVII.

Ultimul exemplu privește alcătuirea orașului medieval. Prin natura lucrurilor, despre viața orașelor noastre în Evul Mediu știm destul de puține lucruri. Arhivele orașenești s-au distrus, "catastifele" (echivalentul registrelor cadastrale) au dispărut fără urmă, pentru absolut toate orașele noastre, iar ceea ce s-a păstrat oferă doar informații disparate și întâmplătoare, care cu greu se pot articula într-o imagine cât

de cât coerență, reflectând, însă, o **alăturare**, mai degrabă mecanică, de natură factologică, decât **îmbinarea** într-un sistem organic. Cercetarea vieții orășenești în țările care au avut șansa de a păstra neatinsse vechile arhive înlesnește, însă, accesul la acest sistem. Și nu trebuie să mire constatarea că în sistemul acela se vor regăsi elemente sau fenomene absolut identice, similare sau înrudite cu acele din istoria noastră. Afirmând aceasta, am în vedere două cărți (**două** din cele multe !), în care am aflat explicații valabile și pentru aspecte de viață orășenească din spațiul nostru: una despre orașul medieval ca sistem social și urban<sup>13</sup> și alta despre ... strada orașului medieval<sup>14</sup>. Alături de atâtea alte studii, dintre care unele privesc **direct** orașele noastre<sup>15</sup>, ele îndeamnă la reluarea, în chipul cel mai serios, a cercetării unei teme de mare anvergură și, în același timp, de cel mai mare interes pentru integrarea istoriografiei noastre în cea europeană: **Orașe, orășeni, viață orășenească în Evul Mediu românesc**.

Multe sunt temele care ar putea fi aduse în discuție, în legătură cu noua abordare, propusă doar, pentru "descoperirea" altui Ev Mediu românesc. Menționez doar două, care stau de mai multă vreme în atenția mea și asupra cărora sper să pot stăruii în viitor: **Stat, Biserică, credințe (secolele XIV-XVIII)** și **Structuri sociale, solidarități, elite (secolele XV-XVIII)**. Dar repertoriul tematic rămâne, practic, neatins: de la structuri economice la realități psiho-sociale, totul este de cercetat, pentru ca, eliminând decalajele, să ne sincronizăm istoriografia la timpul Europei.

Singura condiție – și fundamentală : toate aceste cercetări vor trebui întemeiate pe materialul **nostru** documentar, cules din arhive și publicații mai vechi sau mai noi, orânduit, analizat și citit prin filtrul / grila stabilit(ă) de lucrări care, în alte spații istoriografice, s-au clădit pe o documentație incomparabil mai amplă. Atunci ne vom putea plasa în istoriografia europeană cu nota noastră distinctă, specifică, marcând deopotrivă identitățile, similitudinile, deosebirile.

\* Urmez notele făcute pentru expunerea prezentată, sub acest titlu, în ședința din 28 noiembrie 1991 a Societății Academice a Istoricilor Tineri din Iași. Ulterior, a apărut volumul XI al seriei *Studii și materiale de istorie medie* (București, 1992), având ca subtitlu *Evul Mediu românesc. O nouă abordare*.

- 1 Jacques Le Goff, *Prefața la Pentru un alt Ev Mediu*, I, București, 1986, p.37. Ediția franceză: *Pour un autre Moyen Âge*, Paris, 1978.
- 2 V. și Régine Pernoud, *Pour en finir avec le Moyen Âge*, Paris, 1977 (și alte ediții).
- 3 Jacques Le Goff, *op.cit.*, p.41.

- 4 Cf. Jacques Le Goff, *Les mentalités: une histoire ambiguë*, în *Faire de l' histoire*, III. *Nouveaux objets*, Paris, 1986.
- 5 Cf. "Ateneu", an.20, nr.8 (165), august 1983, p.7; *Anuarul Institutului de istorie și arheologie "A.D.Xenopol"*, Iași, XXIII / 2, 1986, p.892-894; "Luceafărul", an.XXXI, nr.19 (1356) din 7 mai 1988, p.1-2 și nr.42 (1379) din 15 octombrie 1988, p.2.
- 6 Din vechea *Predoslovie* a lui Grigore Ureche, preluată de Simion Dascălul. Și Miron Costin se plânge că nu a aflat prea multe știri despre viața internă a Moldovei în cronicile străine, întrucât acestea "cele ce să lucrează în casa altuia de-ămăntul, adică lucruri de casă, n-au scris".
- 7 V. eseu din 1980 al lui Al.Zub, *Lectura istoriei în "filigran"*, reprodus în volumul *Biruit-au gândul*, Iași, 1983, p.291-296.
- 8 Emmanuel Le Roy Ladurie, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*, Paris, 1985. Versiunea românească, datorată Mariei Carpov, București, 1992, 2 vol.
- 9 Michel Vovelle, *Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIII<sup>e</sup> siècle. Les attitudes devant la mort d' après les clauses des testaments*, Paris, 1973.
- 10 Cf. Dominique Julia, *Histoire religieuse*, în *Faire de l' histoire*, II. *Nouvelles approches*, Paris, 1986, p.208.
- 11 Michel Mollat, *Les pauvres au Moyen Âge*, Paris, 1978.
- 12 Ne-o promite teza de doctorat pe care o pregătește dl.Valeriu Gherghel.
- 13 Yves Barel, *La ville médiévale. Système social. Système urbain*, Grenoble, 1975.
- 14 Jean-Pierre Leguay, *La rue au Moyen Âge*, Rennes, 1984.
- 15 Ca acelea aparținând istoricului german Hugo Weczerka. A daug și lucrarea, pregătită pentru doctorat dar rămasă neîncheiată, a cercetătoarei germane Renate Möhlenkamp (1948-1986), *Die Entstehung und Entwicklung der mittelalterlichen moldauischen Städte bis Ende des XVI Jahrhunderts*.

## ISTORIA MONARHIEI ÎNTRE INERȚIE ȘI RESURECȚIE

O mai veche temă istoriografică, fecundă în trecut, intrată apoi în amorțire timp de câteva decenii, se trezește din nou la viață. Erupția în România ultimilor trei ani a literaturii dedicate istoriei monarhiei ar trebui să plaseze destinul temei sub semnul regenerativ al *Phoenix*-ului, dacă între acesta și povestea păsării mitologice nu ar exista o deosebire care umbrește orice analogie: pasărea *Phoenix* – spune legenda – se **autoincendiază** înainte de a renaște miraculos din propria-i cenușă, dispare, așadar, din voință proprie, dintr-o cauză interioară sieși, pe când cursul firesc al preocupărilor legate de istoria monarhiei a fost **întrerupt** cu brutalitate de presiunea unor forțe exterioare, din afara tărâmului istoriografic și chiar cultural. De factură politică, acestea nu au fost altele decât cele care au provocat desființarea instituției monarhice însăși. Nu voi încerca în continuare să dovedesc existența evocatei erupții, lesne de sesizat de către orice observator cât de cât atent al pieței cărții, ci să descifrez conținutul ei, cauzele și modul de manifestare.

O scurtă privire asupra etapelor anterioare, două la număr, va ușura explicarea și înțelegerea situației actuale. Născută îndată după instaurarea, la 1866, a regimului monarhiei constituționale, tema s-a conturat treptat, definindu-se ca sumă a preocupărilor de cunoaștere a istoriei dinastiei de Hohenzollem, a rolului politic și moral jucat de monarhi în istoria României de după acel an, a evoluției instituției monarhice. Rezultatele acestor căutări relevă mărimea interesului de care se bucura tema. Au fost tipărite colecții de documente<sup>1</sup> și publicate, în mai multe ediții, memoriile unor monarhi sau membri ai Casei regale (regele Carol I, regina Maria), valoarea lor documentară de excepție fiind subliniată de către editori<sup>2</sup> și apreciată de contemporani<sup>3</sup>; s-au scris biografii ale suveranilor<sup>4</sup> și studii asupra diferitelor aspecte ale activității lor; au fost întocmite bibliografii<sup>5</sup>, iar subiectul și-a găsit locul cuvenit în sintezele de istorie (Xenopol, Iorga) și în manualele școlare. Această etapă, aflată sub semnul unei normalități creatoare, se sfârșește în 1947, an ce marchează, în plan politic, alungarea regelui Mihai I, ultimul reprezentant



încoronat al dinastiei, desființarea instituției monarhice și instaurarea "republicii populare".

Asaltată de cenzura comunistă și de ideologia noilor guvernanți, tema istoriei monarhiei a intrat într-o tăcere întreruptă din când în când doar de fals și calomnie, metode prin care regimul politic republican-comunist proaspăt instaurat căuta să-și ascundă lipsa de legitimitate. Cărțile mai vechi, tratând probleme legate de istoria monarhiei, au fost confiscate, distruse sau ascunse în fonduri secrete, inaccesibile, de bibliotecă și arhivă. Vlad Georgescu, analizând atent aservirea scrisului istoric de către puterea comunistă, constata schimbarea de direcție: dacă prima ediție, din 1947, a manualului de istorie elaborat sub îndrumarea lui Mihail Roller mai amintea de rolul regelui Carol I în războiul pentru independență și de cel al regelui Ferdinand în războiul întregirii, cele ulterioare îl prezentau pe primul cu vădită ostilitate, iar pe cel de-al doilea nici nu-l mai pomeneau<sup>6</sup>. Ceva mai târziu, în 1964, autorii volumului al IV-lea al "tratatului" de *Istoria României* continuau în aceeași manieră: găsesc nimerit să-i consacre câteva fraze regelui Carol I, primul monarh constituțional cu merite atât de mari în modernizarea țării, pe care, însă, contrar adevărului, îl prezintă ca "agent al capitaliștilor prusaci", "pion al lui Bismarck"<sup>7</sup>.

Tonul a fost dat, linia și metodele trasate. Înainte de toate trebuiau ponegriți foștii suverani și instituția monarhică. Și au fost, prin publicarea unor culegeri de "scrieri din literatura antimonarhică"<sup>8</sup>, dar și prin "contribuții" originale, în care falsul își dădea mâna cu reaua credință<sup>9</sup>. Loviturii de stat de la 30 decembrie 1947, "act epocal" și, firește, conform doctrinei marxist-leniniste, "supus legității istorice", trebuia să i se găsească o justificare ideologică prin descoperirea unei **tradiții republicane** la români. Dar cum acest lucru nu era posibil, căci o **tradiție** presupune manifestarea viguroasă și relativ constantă a unui complex de idei cu o largă audiență într-o epocă istorică dată, ea a fost inventată. Ideile de inspirație republicană, presărate firav și accidental în evoluția gândirii românești moderne, au fost investite cu rangul de "tradiție republicană"<sup>10</sup>. Corolarul acestei născociri era postulatul opoziției dintre **mase** – termen atât de drag ideologilor noului regim – și monarhie. Postulatul permitea interpretarea actului de la 30 decembrie 1947 nu ca pe o deposedare dramatică a poporului român de o verigă fundamentală a întocmirilor sale politice, ci ca pe un soi de "eliberare" a maselor de sub pretinsa asupra a coroanei<sup>11</sup>! O eliberare prin care – citez pe unul dintre reprezentanții mai târzii ai teoriei – "s-a instaurat cea mai democratică formă de guvernământ din istoria poporului român", a cărei încununare apoteotică era, căci trebuia să fie, "Republica în Epoca Nicolae Ceaușescu"<sup>12</sup>.

Nu pot trece la prezentarea preocupărilor actuale dedicate istoriei monarhiei înainte de a aminti că în perioada evocată mai sus, o serie de lucrări serioase au apărut în

străinătate<sup>13</sup>. Cenzura și climatul politic irespirabil din țară au silit și această temă, asemenea multor altora, la exil.

\*

**Întoarcerea din exil a temei**, după prăbușirea regimului comunist și dispariția cenzurii la sfârșitul anului 1989, este una dintre coordonatele erupției despre care vorbeam la început. Cărți apărute înainte în străinătate sunt acum traduse și publicate în țară. Dinu C. Giurescu, postfațând una dintre ele, atrage atenția asupra sensului recuperator al gestului: îndreptarea deformărilor voite comise de propaganda comunistă<sup>14</sup>. *Agonia României* de Nicolae Baciu<sup>15</sup>, dar mai ales *O înfrângere în victorie* a Nicoletei Franck tratează pe larg problema rolului politic al regelui Mihai în acțiunea mai amplă de împotrăvire la sovietizarea țării, despre împrejurările dramatice ale abdicării sale silite.

Dintre lucrările dedicate regelui Carol al II-lea, personalitate complexă și contradictorie, în afara unor texte romanțate, nesemnificative sub raport istoriografic<sup>16</sup>, a fost tradusă biografia alcătuită de nepotul său Paul "de România" (fiul lui Carol Mircea, copilul natural al regelui Carol al II-lea, rezultat din legătura acestuia cu Ioana Lambrino)<sup>17</sup>. Noutatea adusă de această carte constă în valorificarea unui mare număr de documente provenind, în marea lor majoritate, din arhiva personală a bunicului autorului. Utilitatea acestora apare ca evidentă pentru înțelegerea mai cu seamă a perioadei de exil, de după 1940, a fostului monarh. Din păcate, grija obsesivă de a dovedi, cu argumente lipsite de temeinicie, un pretins drept al tatălui autorului – și implicit al său – de moștenire a coroanei României<sup>18</sup> se răsfrânge în mod negativ asupra caracterului științific și credibilității textului. Postura de pretendent a fost preferată aceleia, poate mai greu accesibile, de istoric.

În paralel cu traducerea lucrărilor amintite, ultimii trei ani au fost martorii **retipăririi unor texte aparținând vechii istoriografii**. "Nedreapta uitare", "îndelungul exil interior" al acestor opere, dorința de "a reda poporului român un adevăr pe care are dreptul să îl cunoască", nevoia de "reîntregire a istoriei neamului" după lungul interval dominat de scrierea "unei istorii trunchiate și trucate" – iată câteva dintre motivele invocate de editori în scopul explicării gestului lor recuperator. Dintre izvoarele istoriei monarhiei au fost preferate până acum scrierile memorialistice. Traducerea din 1934-1936 a celor trei volume ale lucrării *Povestea vieții mele*, scrisă de regina Maria, este republicată concomitent la două edituri<sup>19</sup>, asemenea primului volum al *Memoriilor regelui Carol I*<sup>20</sup>. E trist faptul că generozitatea intențiilor nu-și găsește un corespondent pe măsură în planul profesionalismului editorial. În locul unor ediții critice, de așteptat acum, după atâta timp scurs de la momentul scrierii textelor, ni se oferă fie vechi traduceri

defectuoase (ediția "Cerma" a *Memoriilor* regelui Carol I), prefațate diletant (*Prefața* ediției citate, semnată de J.Friedmann-Nicolescu), fie volume adnotate neprofesional, fără trimiteri bibliografice (ediția Ioana Cracă pentru *Povestea vieții mele* a reginei Maria), sau lipsite de orice fel de adnotare (ediția Stelian Neagoe a *Memoriilor* regelui Carol I și cea de la Editura Moldova a *Poveștii* reginei Maria). Aerul de improvizație ce emană din graba unor astfel de întreprinderi – pe care nu o pot pune decât pe seama dorinței de a profita de pe urma unui subiect cu popularitate crescândă în rândurile cititorilor – este nociv atât pentru tema în discuție, cât și pentru atmosfera culturală în general, cu atât mai mult cu cât în această activitate de reeditare sunt implicați istorici de profesie.

Sub același semn, al dezideratului recuperator, dar și al grabei păguboase sub raport științific, se află și reeditarea unor studii ale vechii noastre istoriografii, precum cel al lui Nicolae Iorga despre *Politica externă a regelui Carol I*<sup>21</sup>, ori a unor scrieri de popularizare, cum este cea a lui Sterie Diamandi despre regele Ferdinand<sup>22</sup>.

\*

**Premierele editoriale** constituie ultima, dar cea mai relevantă formă a erupției actuale a temei istoriei monarhiei. Pregnantă, în cazul lor, apare opoziția dintre înnoire și inerție, dintre efortul de reevaluare și comoditatea, interesată sau nu, a preluării ideilor și interpretărilor vehiculate până nu demult de istoriografia comunistă.

Nu întâmplător, prima dintre cele două direcții se manifestă prin publicarea unor texte de certă valoare documentară. Apelul la sursele primare, identificarea și punerea în circulație a unor noi izvoare este cel dintâi pas ce se cuvine făcut în cazul oricărei reevaluări. Remarcabile în acest sens sunt cele două volume de *Convorbiri cu Mihai I al României* publicate de Mircea Ciobanu<sup>23</sup>. Textul propriu-zis al convorbirilor, dar și documentele anexate la sfârșitul primului tom, adaugă evantaiului surselor istorice privitoare la domnia și activitatea politică din exil ale regelui, în afara numeroaselor informații inedite, propria sa viziune asupra faptelor și evenimentelor al căror protagonist sau martor a fost.

*Memoriile* unui membru al Casei regale, prințul Nicolae, fratele mai tânăr al regelui Carol al II-lea, publicate acum pentru întâia oară<sup>24</sup>, fac și ele parte din această categorie. Deși însemnările nu sunt "surprizele veritabile" pe care le anunță prefațatorul volumului, căci au fost deja folosite și citate – fapt pe care același prefațator omite să-l menționeze – în biografia regelui Carol al II-lea întocmită de nepotul său, ele se dovedesc utile datorită informațiilor relative mai degrabă la viața fratelui încoronat al autorului decât la a sa proprie.

Fără a aduce nimic nou în plan informațional, scrierile aparținând celei de a doua categorii<sup>25</sup> apar ca o prelungire în actualitate a deja amintitei **strategii anti-monarhice** comuniste, cu cele trei componente ale sale: încercarea de a fonda o tradiție republicană, cea de a dovedi o pretinsă lipsă de legitimitate a regimului constituțional-monarhic înstituit la 1866 și trecerea sub tăcere sau minimalizarea meritelor monarhilor și membrilor Casei regale, atunci când aceștia nu sunt de-a dreptul calomniați.

Unul dintre autori, I.Scurtu, forțând interpretarea faptelor, crede că identifică spiritul republican și acolo unde, de fapt, era absent. Un citat din *Țiganiada* lui Ion Budai-Deleanu i se pare suficient pentru a-i eticheta pe reprezentanții Școlii Ardeleni, în ansamblu, drept promotori ai aceluși spirit, iar programul pașoptist elaborat de Mihail Kogălniceanu, *Dorințele partidei naționale în Moldova*, în care se cerea "**Domn** (subl.n.) ales din toate ștraturile societății", ar fi "o puternică manifestare a concepțiilor republicane"<sup>26</sup>. Pe domnitorul Cuza și pe principele Carol I îi prezintă în antiteză, socotindu-i "trădători" pe cei care au provocat abdicarea primului și l-au adus pe cel de-al doilea pe tron, uitând amintitul autor că acest fapt a reprezentat împlinirea programului național lansat încă din 1857 de către Adunările ad-hoc. Pune la îndoială valabilitatea plebiscitului din aprilie 1866, care a consacrat instalarea dinastiei de Hohenzollern pe tronul României, citând câteva mărturii despre refuzul unor țărani de a semna actul în cauză, pe motiv că "domnitorul străin le va schimba religia și că, nevoind legea rurală, le va lua înapoi moșiile"(p.13), dar omite să sublinieze netemeinicia acestor bănuieli. Un tabel introdus la sfârșitul volumului, nerelevant și discutabil sub multe aspecte, pare a fi argumentul decisiv al demonstrării "necesității" trecerii de la forma de guvernământ monarhică la cea republicană în România, odată ce acest lucru s-a întâmplat și în alte câteva state din Europa. Dintre sursele istorice sunt selectate, în general, cele defavorabile monarhiei. Aprecierile unui N.D.Cocea, care l-au adus pe emitentul lor de două ori în fața instanțelor juridice sub acuzația de calomnie și lez-majestate, sunt citate cu predilecție și fără spirit critic, atât de către autorul amintit, cât și de un altul, Neagu Cosma, în cartea sa despre Carol al II-lea<sup>27</sup>

Portretul pe care acesta din urmă i-l schițează regelui Carol al II-lea conține numai umbre; luminile, care n-au lipsit din biografia acestei personalități contestate și laudate deopotrivă sunt trecute sub tăcere. Ar fi fost un uzurpator, pentru că ... "uzurpase numele Caraimanului"(p.133); asasin, din cauza unei pretinse, speculativ insinuate, dar nedovedite complicități la asasinarea lui Armand Călinescu (p.278); lacom și fără scrupule, căci ar fi avut "de realizat un țel, îmbogățirea, căruia i se subordona totul, inclusiv coroana"(p.139); tiran, căci perioada cât s-a aflat pe tron însuma "zece ani de tiranică domnie"(p.329). Uneori, falsul se împletește cu ignoranța. Îl învinuiește pe Carol al II-lea că ar fi încălcat Constituția luând în

căsătorie, în 1918, pe Zizi Lambrino (p.30), dar, în realitate, nici Constituția din 1866, în vigoare atunci, nici cea adoptată în 1923 nu interziceau căsătoria moștenitorului coroanei cu o pământeană, altele fiind motivele pentru care aceasta a fost declarată nelegală și anulată. Pentru a-l putea acuza pe regele Carol I de manevre secrete în politica externă, pretinde că "politicienii de seamă ai țării au văzut pentru prima oară acest document (e vorba de Tratatul din 1883 de aderare a României la Alianța puterilor centrale) abia în Consiliul de Coroană din 3 august 1914" (p.11); de fapt, Tratatul fusese cunoscut de prim-miniștri care s-au succedat de la semnarea sa, dintre ei mai trăind încă, la data amintitului Consiliu, Th.Rosetti, P.P.Carp, I.C.Brătianu și Titu Maiorescu. În altă parte aflăm că regele Ferdinand ar fi fost "fiul lui Karl Anton, prinț de Hohenzollern-Sigmaringen (p.9), prin urmare, de-ar fi să-l credem pe autor, regele Ferdinand ar fi fost fratele regelui Carol I ! Tonul zeflemitor și comparațiile minimalizante apar ori de câte ori expunerea se oprește la vreunul dintre membrii Casei regale, în timp ce regulile de folosire a virgulei și cratimei par a fi pentru autorul citat mistere greu de pătruns.

Așa cum mai vechile contribuții ale celor doi autori consonau cu discursul propagandistic al puterii comuniste, cele de astăzi par a corespunde refuzului puterii actuale de a recunoaște lipsa de legitimitate a actelor din decembrie 1947. Sub acest aspect, gestul lor amintește de isprăvile propovăduitorilor ateismului într-un regim în care religia este persecutată.

\*

Se îndreaptă oare tema istoriei monarhiei spre o nouă și dorită **normalitate** ? Pondere scăzută – din fericire – a tentativelor inerțiale în raport cu eforturile recuperatoare și de reevaluare îndreptătesc deja formularea unui răspuns pozitiv.

- 1 Amintesc aici doar efortul impresionant al lui D.A.Sturdza de a publica documentele domniei regelui Carol I (*30 de ani de domnie ai regelui Carol I. Cuvântări și acte*, vol.I-II, București, 1987; *Charles I-er Roi de Roumanie. Chronique, actes, documents*, Bucarest, Tome I., 1899, Tome II., 1904 etc).
- 2 Gh.Brătianu, *Prefață la Din viața regelui Carol I, de un martor ocular*, ediția a II-a, vol.I, Universul, București, 1939, p.V-VI.
- 3 Vezi, bunăoară, aprecierile lui N.Iorga despre *Memoriile regelui Carol I*, în comunicarea *Opera de istoric a regelui Carol I*, publicată în *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice*, S.II, Tom.XXXVII, 1914.

- 4 M.Kremnitz, *König Karl von Rumänien*, Breslau, 1903 (cu mai multe ediții în limbile germană și română); P.Lindenberg, *König Karl von Rumänien*, Berlin, 1906 (de asemenea, cu mai multe ediții germane, franceze și românești); M.Polihroniade și Al.Ch.Tell, *Domnia lui Carol I*, vol.I, București, 1937; E.Wolbe, *Ferdinand I. der Begründer Großrumäniens*, Leipzig, 1938; (Anonim) *Viața și opera regelui Ferdinand cel mare și leal*, Galați (s.a.); M.Potter Dagget, *Maria of Romania*, New-York, 1926; (Anonim) *Zece ani de domnie ai Majestății Sale Regelui Carol al II-lea*, București, 1940; H.von der Hoven, *King Charles of Romania*, London, 1940 și multe altele.
- 5 Ion C.Băcilă, *Bibliografia domniei regelui Carol I al României*, București, 1916; *Bibliografia publicată de Gh.Brătianu la sfârșitul volumului I al ediției din 1939 a Memoriilor regelui Carol I* (v.nota 2).
- 6 Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1947*, ediție îngrijită de Radu Popa, Humanitas, București, 1991, p.33-35.
- 7 *Istoria României*, vol.IV, Editura Academiei R.P.R., București, 1964, p.552 și 574.
- 8 Antologia realizată și prefațată de Al.Hanță, *Mare farsor, mari gogomani. Literatură anti-monarhică*, Editura pentru Literatură, 1962; volumul *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani*, Editura Politică, București, 1968; selecția întocmită de Virgiliu Ene, *Adevărul despre regi. Scrieri din literatura română antimonarhică*, Editura Ion Creangă, București, 1977.
- 9 De exemplu, Cosma Neagu și Dumitru Marinescu, *Fapte din umbră*, vol.III, Editura Politică, București, 1980, despre domnia regelui Carol al II-lea.
- 10 Dintre rezultatele acestor eforturi: Gh.Ghimeș, *Ideea de republică la români*, Editura Științifică, București, 1972, volumele colective *Pentru republică în România*, coordonator Aron Petric, Editura Politică, București, 1972 și *Republica în România. De la idee la faptă*, coordonator D.D.Rusu, Editura Junimea, Iași, 1988.
- 11 Ideea apare pregnant în volumul colectiv *30 decembrie '47. Premise și semnificații*, Colecția Biblioteca de istorie, București, 1972 și în Gh.Țuțui, Gh.I.Ioniță, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, Editura Militară, București, 1978.
- 12 Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România. Evoluția formei de guvernământ în istoria modernă și contemporană*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- 13 Dintre acestea, amintesc: Arthur Gould Lee, *Crown against Sickle. The Story of King Michael of Romania*, Hutchinson and Co., London, 1950; idem, *Helen, Queen Mother of Romania, Princess of Greece and Denmark*, Faber and Faber, London, 1956; Terence Elsberry, *Marie of Romania. The Intimate Life of Twentieth Century Queen*, St.Martin's Press, New-York, 1972; Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'engrenage*, Elsevier Sequoia, Paris/Bruzeles, 1977; Hannah Pakula, *The Last Romantic. A Biography of Queen Marie of Romania*, Simon and Schuster, New-York, 1984; Prince Paul of Hohenzollern-Sigmaringen, *King Carol II. A Life of my Grandfather*, Methuen, London, 1988.
- 14 Dinu C.Giurescu, *Postfață la Nicoleta Franck, O înfrângere în victorie. Cum a devenit România din Regat Republică Populară (1944-1947)*, Humanitas, București, 1992.
- 15 Nicolae Baciuc, *Agonia României 1944-1948. Dosarele secrete acuză*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1990.
- 16 De exemplu, Gabriel Perreux, *Amorurile Principelui Carol de Hohenzollern*, trad. din lb. franceză de Raul Rastan, Editura "Omnes", 1991.

- 17 Paul al României, *Carol al II-lea Rege al României*, versiune românească de Ileana Vulpescu, Editura Holding Reporter, București, 1991.
- 18 *Ibidem*, p.58-61 și *passim*. Pretinsa căsătorie a lui Carol al II-lea cu Ioana Lambrino a fost declarată nelegală de către Tribunalul de Ilfov în 1918, iar deciziile din 1955 și 1957 ale unor tribunale din Lisabona și Paris, la care se referă autorul și care îl declară pe Carol Mircea moștenitor al lui Carol al II-lea, nu pot anula hotărârea din 1918, cel puțin în ceea ce privește aplicarea ei pe teritoriul României.
- 19 Editura Eminescu, București, 1991, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă; Editura Moldova, Iași, 1991, cu un *Argument de Gh.Buzatu*.
- 20 *Memoriile regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol I, cu o prefață de J. Friedmann-Nicolescu, Editura Cerma, București, 1991; *Memoriile Regelui Carol I al României, de un martor ocular*, vol.I, 1866-1869, Ediție prefațată de Stelian Neagoe, Editura Scripta, București, 1992.
- 21 N.Iorga, *Politica Externă a regelui Carol I*, Introducerea, nota asupra ediției și reperele istorice de Vicențiu Rădulescu, text adaptat și prelucrat de Marilena Rădulescu, Editura Glykon, București, 1991.
- 22 Sterie Diamandi, *Regele Ferdinand*, în vol.*Galeria oamenilor politici*, Editura Gesa [București, 1991], p.3-26.
- 23 Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, 1991 și idem, *Nimic fără Dumnezeu. Noi convorbiri cu Mihai I al României*, Humanitas, București, 1992.
- 24 Prințul Nicolae de Hohenzollem, *În umbra coroanei României*, Documente, amintiri și comentarii editate de Gh.Buzatu în colaborare cu Stela Cheptea și Sorin Pârvu, Editura Moldova, Iași, 1991.
- 25 Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866-1947*, Editura Danubius, București, 1991; o variantă prescurtată a lucrării a apărut ca un capitol separat, intitulat *Rolul monarhiei*, în volumul semnat de I.Scurtu și I.Bulei, *Democrația la români 1866-1938*, Humanitas, București, 1990; Neagu Cosma, *Culisele palatului regal. Un aventurier pe tron, Carol al II-lea (1930-1940)*, Editura Globus, București, 1990.
- 26 I.Scurtu, *Monarhia...*, p.6.
- 27 *Ibidem*, p.44, 45, 76; N.Cosma, *op.cit.*, p.190-191, 301-302.

## ISTORIA DICTATURII COMUNISTE ÎN ROMÂNIA.

### STRATEGIA UNEI RESTITUȚII IMPERATIVE

Istoria deceniilor pe care le-am trăit a fost în asemenea măsură falsificată de cei implicați în scrierea ei, încât nu greșim când afirmăm că tot ce s-a realizat în țară până în decembrie 1989 păstrează valoare doar pentru cei ce doresc să întreprindă critica istoriografiei perioadei. Cauzele care au condus la denaturarea faptelor, a evenimentelor ori a proceselor din România contemporană sunt numeroase, iar explicarea lor ar impune un studiu critic de proporții asupra literaturii istorice a anilor 1950-1989. O bună parte din ele sunt expuse în articolele lui Dionisie Ghermani (*Teoria și practica istoriografiei române de după război (1948-1958)*), în "Südostdeutsches Archiv", XXI, 1978, München) și Vlad Georgescu (*Politică și istorie. Cazul comuniștilor români. 1944-1977*, München, Jon Dumitru Verlag, 1983).

Prezentat schematic, procesul a avut următorul curs: din 1948, în urma înlăturării celor mai proeminenți istorici de la catedră și a întemnițării lor, o bună parte din cei ce le-au luat locul, lipsiți de pregătirea necesară, și-au manifestat recunoștința față de noul patron prin articole ce glorificau puterea și "realizările"ei. Aceștia li s-au adăugat apoi membrii unei instituții specializate, Institutul de istorie a partidului de pe lângă c.c. al P.M.R., foarte productivi, ale căror lucrări reflectă fidel, prin tematică, prin conținut și prin concluzii, evoluția opticii comuniștilor din România în legătură cu dorința de a-și crea noi merite ce nu le-au avut, dar care, cu trecerea timpului, erau descoperite în număr din ce în ce mai mare.

Contestarea conținutului lucrărilor de asemenea natură sau a concluziilor lor s-a dovedit, practic, o întreprindere periculoasă, astfel că, cel puțin pentru istoria perioadei respective, elogiul a înlocuit critica. Cele mai multe monografii, studii și articole erau cotate drept realizări monumentale ale istoriografiei noastre de după 23 august 1944, în pofida faptului că ele compromiteau ideea de cercetare științifică. Scrise din îndemnul și sub oblăduirea partidului, lucrările de istorie



contemporană ofereau cititorului o imagine complet deformată asupra perioadei. Dacă în ultimul sfert de veac cercetările în domeniul istoriei naționale de până la 23 august 1944 au înregistrat succese notabile, în schimb istoriografia privitoare la regimul comunist a continuat să persiste în dogmatism, devenind tot mai distorsionată, ceea ce i-a atras lipsa de credit nu numai în exterior, ci, probabil, chiar și în rândurile celor ce o confecționau.

Istoriografia de până la 1989 a uzat de o terminologie proprie pentru definirea claselor și categoriilor sociale, a raporturilor dintre ele, a instituțiilor desființate și a celor pe care comuniștii le-au creat în scop de a le suplini sarcinile avute, precum și pentru caracterizarea prefacerilor din sânul societății românești. Multe noțiuni sau expresii nu-și găseau concordanță în realitățile pe care încercau să le definească, iar câteva dintre ele erau chiar lipsite de logică. S-a vorbit mereu de dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii din România, fără ca cineva să fi avut curajul de a ridica măcar problema contradicției dintre termeni. Căci nu se poate concepe ca o dictatură, indiferent dacă este sau nu revoluționară, să fie în același timp și democrată. Comuniștii din România care și-au arogat dreptul de a conduce statul în numele proletariatului și țărănimii, nu a întregului popor, au lichidat multe din drepturile și din libertățile elementare câștigate anterior chiar de către aceste două clase sociale.

În afara granițelor țării s-au publicat câteva lucrări monografice și numeroase studii privitoare la istoria dictaturii comuniste din România, în care problemele erau prezentate într-o cu totul altă optică. Acestea aparțin fie unor persoane de origine română, istorici, economiști, politologi, juriști, oameni politici sau simpli diletanți, fie unor specialiști străini. Studiile publicate în afara granițelor României păstrează o valoare aparte pentru cercetătorul care vrea să reconstituie istoria națională de după 23 august 1944, datorită faptului că au fost realizate de persoane implicate direct sau indirect în anumite evenimente, ori de cercetători din Occident în urma unor călătorii de documentare întreprinse în țară.

Istoriografia apuseană a realizat câteva sinteze privitoare la regimurile comuniste din statele răsăritului Europei. Ele urmăresc întregul mecanism de distrugere a rânduielilor democratice din zonă și de introducere a instituțiilor comuniste, facilitând înțelegerea particularităților din România. Cu toate că majoritatea lor suferă din cauza lipsei unei documentații atotcuprinzătoare, aproape toate bazându-se pe un fond relativ redus de informații extrase din arhive străine, din memorii ale unor români stabiliți în străinătate sau chiar din literatura istorică autohtonă despre care s-a vorbit, cercetarea istoriei comunismului din România nu poate fi concepută fără parcurgerea lor.

După înlăturarea regimului de dictatură comunistă, în decembrie 1989, istoricului din România nu i-a mai fost îngădit dreptul de a-și expune liber opiniile. Această cucerire rămâne însă lipsită de valoare atâta vreme cât nu i se permite accesul la documentele referitoare la perioada 1944-1989. Arhiva fostului comitet central al Partidului Comunist Român a fost sustrasă de conducerea armatei, chiar în decembrie 1989, din circuitul cercetării și astăzi, după aproape patru ani, ea continuă să fie "în lucru". S-a făcut o largă publicitate în legătură cu aducerea de la Moscova a multor documente ale Cominternului privitoare la Partidul Comunist din România. Utilitatea acestora nu poate fi și nu trebuie contestată. Dar, oferind cercetătorului prin excelență surse documentare externe și interzicându-i accesul la cele interne se poate ajunge din nou la mistificarea istoriei. Acțiunea pare a fi dirijată de factori interesați, care vor să arunce asupra Moscovei păcatele și ilegalitățile comise de comuniștii de la București.

Punerea sub cheie a Arhivei fostului comitet central al Partidului Comunist Român facilitează denaturarea istoriei perioadei și pe altă cale. Foștii apologeți ai regimului posedă o zestre documentară culeasă în deceniile precedente din arhiva partidului, dispunând astfel de informații ce nu îi sunt accesibile astăzi cercetătorului unui institut de istorie al Academiei. Ei au început să le valorifice, dându-le o interpretare cât mai apropiată posibil de gusturile cititorilor dornici de fapte ori de evenimente cu caracter senzațional și evitând să tragă concluziile realiste ce trebuiau să fie desprinse din analiza lor. Luând în considerație lipsa de probitate de care au dat dovadă în trecut, avem suficiente motive să ne exprimăm îndoiala asupra valorii științifice a lucrărilor produse de ei, însă o analiză critică a acestora rămâne, practic, imposibilă atâta vreme cât accesul la sursele utilizate ne este încă interzis.

Dacă în legătură cu Arhiva fostului comitet central al Partidului Comunist Român s-a promis în repetate rânduri de către factorii oficiali că va fi pusă la îndemâna specialiștilor, o parte dintre ei reușind chiar să studieze anumite dosare, în schimb cea a fostei Securități pare să aibă o cu totul altă soartă. Nimeni nu a încercat să explice regimul ei actual și nici nu s-a făcut vreo mențiune din care să rezulte că va deveni accesibilă cercetării, în ciuda faptului că unele documente, apreciate ca senzaționale, existente în ea au fost sustrate și reproduse după 1989 în diferite ziare.

În arhivele centrale și în cele județene au intrat, totuși, în ultimii ani și stau astăzi la dispoziția istoricului mai multe fonduri documentare suficient de importante. Avem în vedere arhivele fostelor comitete regionale ale Partidului Comunist Român, Frontului plugarilor, Partidului Social-Democrat, materiale provenite de la diferite personalități ale vieții politice și altele. Lor li se adaugă fondurile

Președinția Consiliului de Miniștri (1944-1945), Ministerul Afacerilor Interne (1944-1950), Inspectoratele Regionale ale Jandarmeriei (1944-1948), Inspectoratele Regionale ale Poliției (1944-1948), prefecturile de județe (1944-1950) și altele, care erau deja conservate înainte de 1989 în arhive, dar care nu puteau fi studiate nici de toată lumea, nici în totalitatea lor.

În condițiile penuriei de lucrări cu adevărat valoroase privitoare la perioada de după 23 august 1944, inițierea unor ample cercetări asupra istoriei ultimelor decenii a devenit o necesitate stringentă. De aceea, Institutul "A.D.Xenopol" și-a propus, încă din 1990, să angreneze doi dintre membrii Sectorului de istorie contemporană a României în studierea acestei perioade. S-a pornit cu anii de început ai dictaturii comuniste din țara noastră, urmărindu-se transformările produse în regimul politic de la 23 august 1944, când partidul comunist a reintrat în legalitate, până la 30 decembrie 1947, când a înlăturat monarhia din viața politică, și legiferarea și aplicarea reformei agrare din 1945, în ideea că elucidarea acestor probleme va crea o bază pentru înțelegerea politicii partidului comunist din anii următori, când el a devenit unicul factor de decizie și diriguitorul tuturor segmentelor societății românești.

Prima temă s-a bucurat de o atenție specială din partea cercetătorilor fostului Institut de istorie a partidului și nu numai a lor. Singura latură din lucrările acestora ce nu poate fi contestată privește cronologia evenimentelor. În rest, studiile respective se întrec în a elogia meritele ce și le-au arogat comuniștii prin politica de distrugere a rânduielilor democratice, denumite de autori capitaliste, și de transformare a României într-un stat socialist. Dacă se urmărește literatura istorică apărută în decursul celor peste patru decenii de regim totalitar, se observă progresia continuă a exagerărilor privitoare la "realismul" gândirii și la eficiența aplicării ei în practica societății românești.

Reluarea cercetărilor asupra perioadei 1944-1947 a făcut necesară, din mai multe rațiuni, parcurgerea acestei așazise literaturi istorice, în primul rând pentru că ea constituie un îndreptar spre alte surse. Informațiile culese până în prezent, mai cu seamă cele din arhive, coroborate cu mărturiile unor contemporani și cu alte surse, au permis reconstituirea unei adevărate, dar nu complete încă istorii politice a acestor ani. Cercetătorul continuă să se afle în situația de a nu putea proba mobilurile unor fapte sau acte cu care se confruntă. Așa de pildă, este greu de stabilit, pe bază de documente, rolul jucat de autoritățile sovietice în procesul de aducere a comuniștilor români la putere. Cele mai numeroase informații de asemenea natură provin din surse externe, în principal de la oameni politici români aflați în exil ori de la reprezentanți ai Națiunilor Unite cu diferite misiuni în perioada respectivă în România, dar nici unii, nici ceilalți nu au avut cunoștințe

detaliat asupra mecanismului în întregul său. Altele se deduc din articole apărute în presa partidelor de opoziție, iar câteva chiar din comunicatele oficiale ale guvernelor de după 23 august 1944. Toate împreună nu se articulează însă într-o asemenea măsură încât să poată justifica, fără a se ajunge la exagerări, până unde au mers intervențiile, presiunile, ordinele și amenințările autorităților sovietice de ocupație din România și de unde a început zelul comuniștilor autohtoni în politica de sovietizare a țării, pentru a deveni mai agreabili stăpânilor lor de la Moscova.

Probabil că nici pătrunderea la cele mai secrete documente ale Partidului Comunist din România, nici cercetarea arhivelor acelei perioade aflate în Uniunea Sovietică nu se vor solda cu prea multe informații de asemenea natură. Materialele arhivistice din anii 1944-1950 atestă că multe din dispozițiile P.C.R. s-au transmis pe cale orală, fără a se întocmi vreun act în legătură cu conținutul lor, iar metoda fusese, probabil, copiată de la patronul din răsărit. Nu rareori, reconstituirea dispozițiilor orale se poate face prin coroborarea răspunsurilor date de șefii instituțiilor ce primiseră sarcina aplicării lor. Adesea însă, comuniștii au luat măsuri de precauție pentru a asigura secretul acțiunilor ce le-au întreprins, mai ales în cazurile acelor care îi puteau compromite, făcând să dispară orice informație legată de ele, astfel că nudul adevăr rămâne greu de atins. Așa de pildă, în vara anului 1947, când Partidul Comunist Român a regizat "complotul" de la Tămădău al liderilor Partidului Național-Țărănesc, ministrul de interne Teohari Georgescu a dat dispoziții tuturor organelor din subordine să nu se consemneze nimic în scris din ceea ce departamentul de resort programase a se înfăptui. În aceste condiții, după arestarea și înțemnițarea fruntașilor partidului dizolvat, a fost posibil ca celor lipsiți total de orice mijloc legal de apărare să li se aducă acuzații imaginare dintre cele mai grave, pentru ca guvernul să-și justifice măsura. Un alt exemplu ne este oferit de ordinul Ministerului Afacerilor Interne din 26 iulie 1948, care cerea Inspectoratelor regionale de jandarmerie să distrugă prin ardere întreaga corespondență privitoare la alegerile din 28 martie 1948, ceea ce organele din subordine au confirmat că au înfăptuit.

În privința celei de-a doua teme, materialul documentar consultat conduce deja la câteva concluzii, din care le amintim pe cele mai importante. Prin transferul proprietății funciare rurale din 1945-1948 s-a urmărit, înainte de toate, distrugerea puterii economice a moșierimii, iar prin maniera punerii lui în practică, subminarea influenței ei în viața politică a României. Ruinarea marilor proprietari a reprezentat doar cea dintâi etapă dintr-un amplu program prestabilit al comuniștilor, care viza dispariția în timp a instituției proprietății private, prin aducerea la statutul de proletari agricoli a tuturor agricultorilor țării. Pentru atingerea scopului, comuniștii au folosit cu abilitate politica de dezbinare a populației rurale și de incitare a unei pături sociale împotriva alteia. După confiscarea moșiilor, cu concursul elemen-

telor celor mai sărace din lumea satelor, și transformarea marilor proprietari funciari rurali în proprietari mijlocii – proces realizat pe parcursul anilor 1945-1948 – ei și-au direcționat atacurile împotriva familiilor acelor săteni care își cultivau pământurile cu ajutorul forței de muncă salariată, calificate drept exploatare ale maselor țărănești. Pe planul întâi al propagandei și al măsurilor punitive au rămas, până la 2 martie 1949, când le-au fost confiscate toate bunurile, foștii moșieri, însă în același timp, mulți dintre țărani mai înstăriți sau chiar din rândurile mijlocașilor, ce păreau oponenți prezumtivi ai politicii de colectivizare a agriculturii, avută în calcul de comuniști, au împărțășit soarta marilor proprietari.

La 3 martie 1949, a doua zi după confiscarea resturilor averilor lăsate după aplicarea legii de reformă agrară din 23 martie 1945, partidul comunist a supus discuției membrilor comitetului central programul colectivizării agriculturii. Până în prezent nici un cercetător nu a făcut o legătură între aceste două măsuri, care ținneau deopotrivă la naționalizarea pământului, deși avem convingerea că ea a fost sesizată de mulți dintre autorii articolelor consacrate reformei agrare din 1945. După proletarizarea moșierilor și arestarea lor în masă, propaganda pe tema exploatării din lumea satelor începe să se refere în mod expres la chiaburime.

De îndată ce aceste teme vor fi încheiate, autorii își vor extinde cercetarea asupra prefacerilor politice și agrare din perioada 1948-1965. Anul 1948 marchează o cotitură în istoria României, prin faptul că ultimile instituții democratice din organizația de stat au fost desființate și înlocuite cu altele, create potrivit preceptelor unicului partid conducător al țării. În ciuda acestui fapt, procesul de integrare a membrilor societății în sistemul de muncă și de viață impus de comuniști a fost mult mai anevoios decât cel al modificării suprastructurii. El a întâmpinat rezistență în toate straturile sociale, soldându-se cu numeroase victime în rândurile membrilor acestora. Cu trecerea timpului, terorizarea populației țării a căpătat proporții de masă, până când, prin anii '60, cei ce au mai avut tăria de a înfrunta regimul au ajuns să reprezinte rare excepții. Sarcina istoricului angajat la studiul acestei perioade este cu atât mai dificilă cu cât el are obligația de a explica funcționarea întregului mecanism care a dus la atomizarea societății românești, pe de o parte, și la crearea omnipotentei caste a echipei conducătoare de partid, pe de alta.

Concomitent, analiza politicii agrare a Partidului Comunist Român asigură condițiile necesare extinderii studiului la procesul de colectivizare a agriculturii, ce va fi inițiat după finalizarea reformei agrare din 1945. Efectuarea unor sondaje în dosarele fondului Ministerului Agriculturii, Industriei Alimentare și Apelor, existent la Arhivele Statului din București, cu scop de a ne crea o imagine asupra

valorii lui informative, oferă posibilități de reușită a cercetării, care va conduce în final la reconstituirea istoriei reale a țărânimii din România ultimelor decenii..

Cu efectivul de care dispunem și în sistemul încă rudimentar de adunare a informației, Colectivul de istorie contemporană a României nu poate analiza decât o parte redusă din multiplele probleme ale ultimei jumătăți de veac. Remediul trebuie căutat fie în sporirea forțelor de cercetare, fie în modernizarea metodelor de documentare, fie în ambele. În prezent sunt antrenați în studierea unor teme din istoria ultimei jumătăți de veac persoane din afara Institutului cu o pregătire adecvată, interesate în stabilirea adevărului și hotărâte a sprijini efortul nostru. Începutul s-a făcut prin orientarea unor doctoranzi către asemenea subiecte ("Rezistența armată anticomunistă în România", "Partidul Social Democrat în perioada premergătoare unirii cu Partidul Comunist Român", "Epurațiile din învățământul superior de după 1944" și altele). Persoanele respective sunt direct interesate în realizarea unor lucrări originale, ca o condiție pentru obținerea titlului de doctor. Ele vor fi în așa fel îndrumate încât eforturile lor să se încadreze organic în programul colectivului. Elucidarea temelor avute în studiu va fi benefică și pentru istoriografie, întrucât va crea un cadru favorabil pentru o mai profundă înțelegere a complexelor probleme ale perioadei.

# Proiecte și direcții

Valeriu GHERGHEL

## O ISTORIE A MILEI ?

### (Prolegomene la un proiect imposibil)

1. O "istorie a milei" este de la bun început o întreprindere paradoxală. Trec peste faptul că "sentimentele" par a desfiinde orice demers istoriografic (frica, mila, fericirea etc. s-au instalat într-un "spațiu" anistoric; când Jean Delumeau va scrie "istoria fricii", el va inventaria, de fapt, un șir întreg de "obiecte", "personaje" sau "fapte" producătoare de teamă, schimbătoare în timp, însă va rămâne mereu în afara narațiunii sale, absență ce nu se revelează decât prin reflex sau pieziș, dacă-mi este permisă această observație nu numai de cât malițioasă; prin urmare, titlul demersului său îmi pare oarecum inadecvat). Cu o "absență" asemănătoare se întâlnește și cel ce intenționează să comenteze o întreagă gestică, legată îndeobște de milă, gratuită la o primă vedere și tocmai de aceea dificil de elucidat, după canoanele unei istoriografii tradiționale. În plus, e de prisos să înșir dificultățile ce stau în calea oricărei "istorii a mentalităților", confruntată într-una cu o serie de lacune, de absențe și, mai ales, cu o redutabilă tăcere, muțenia "celor mici" și mulți.

2. Dar mila e chiar mai puțin generoasă față de istoric decât frica. Pentru că firescul gest al milei stă sub un interdict originar, de proveniență teologală. Milostenia se vedește a fi, cel puțin la început, **un gest pudic**, care se cuvine a nu fi dat în vileag: "să nu știe stânga ce face dreapta"; altfel, ea se preface în trufie nefiind departe de păcatul, nu tocmai venial, al vanității. Însă această "pudicitate" – ce se va pierde cu timpul – nu este singura piedică. Fiindcă odată cu precizarea retoricii telogale, acest sentiment va fi confruntat cu violența cuvântului și imaginii, ce-l vor asedia, încercând să-l domine, să se înstăpânească asupra-i. Interdictul dintâi va fi abolit printr-un discurs suficient de paradoxal: "directorii de conștiință" vor încerca să-l constrângă pe bietul păcătos, îndemnându-l spre o "generozitate" samaritană și,

în același timp, îi vor aduce aminte de vechiul "consemn al tăcerii". Însă, și acest fapt sare în ochi, violența retoricii sacrale nu poate accede decât la o impurificare a milei, care își pierde din inocență. Cel care dăruie împins de teamă sau de ceea ce aş numi, pe urmele unui Perre Klossowski, "constrângere fantasmatică", nu mai făptuiește sub imperiul milei; aceasta se "ocultează" în fața violenței cuvântului, devenind pentru eventualul "analist" din nou o absență. Marele pericol pentru o "istorie a milei" stă în puțința de a ticlui, pe neobservate, altceva: o rețea de constrângeri, un șir de porunci care se contrazic, o gestică "supradeterminată", din care "mila" a dispărut. Și atunci cum mai este posibilă o veritabilă "istorie a milei"? Răspunsul nu este ușor de găsit.

3. Tocmai pentru a-l circumscrie mai bine va trebui să atingem și problema culturii române, adevărată "rană narcisiacă", de neocolit în acest context. Edificarea unei "istorii a milei" presupune câteva demersuri prealabile. Voi încerca să le enumăr sub forma unei liste ale cărei rubrici stau încă necompletate. Nu avem încă o "istorie a morții" pentru spațiul valah, deoarece lipsește un "corpus" de testamente și unul de epigrafie funerară<sup>1</sup>. Nu avem o "iconografie a morții", chiar dacă moartea e "iconofilă", cu termenul lui Philippe Ariès, pentru că o lectură a imaginilor din această perspectivă nu s-a întreprins până azi. Istoriograful s-a apropiat rar de "imagini", lăsând în seama unei critici vag estetizante ori teologice aceste "documente" esențiale pentru o mentalitate și un trecut minat de sincopele "isvoarelor scrise". Nu avem o "istorie a cruzimii", gen Foucault, cel din *Surveiller et punir*, deși s-ar fi putut scrie cu mai puțin efort, am impresia, decât cea a "millei", dar cu soluții cel puțin la fel de spectaculoase, spațiul românesc infirmând, cred, majoritatea faimoaselor sale ipoteze, ce au sedus un Occident brusc interesat de "rafinarea torturii" și de ivirea locului carceral. Lipsește, în fine, o "istorie a sărăciei", cum există atâtea în Apusul tuturor dezabuzărilor și plictisului. Și, *pour la bonne bouche*, nu avem o istorie a plictisului<sup>2</sup>...

4. Mi s-ar putea riposta și, pesemne, nu fără cuvânt, cum că "altele avem noi pe suflet", că o cultură nu poate arde etapele, iar aceste proiecte, amintite cu atâta ușurătate și nu mai puțin "masochism", nu fac decât să cultive cine știe ce complex resentimentar, evocând mai vechile acuze de provincialism, acedie balcanică etc. etc. Chestiunea este prea gravă pentru a nu zăbovi asupra-i, preț de câteva rânduri. Am credința că tocmai ocolirea unor asemenea subiecte ține de o conștiință "vinovată". A considera că tema "integrării" ar fi doar răbufnirea unui subconștient încărcat, strivit de culpa unei marginalizări "asumate" și având nevoie, în consecință, de periodice "inocențări", îmi pare a ține de un raționament falacios. O atare discuție se cade a se desfășura dincolo de ispita cea mare a "judecății", dincolo de orice superbie sau încercare de a (ne) turna cenușă în cap. De altfel, imagologia ne-a instruit asupra mecanismului demonizării celuilalt. În orice astfel de "bilanț"



se ascunde o anume tentație a diabolizării de sine, ce nu-i decât reflexul (cu semn întors) a demonizării "vrăjmașului". Nu am făcut mai nimic pentru că ne-am aflat "în calea tuturor răutăților", nu am construit mare lucru pentru că nimeni nu ne-a venit în ajutor etc. Celălalt e diabolizat și odată cu el și noi. Mai mult, vrăjmașul se va preface adesea în ceva abstract: veacul, destinul... Refuzul de a ne privi în față cu seninătate se însoțește cu această unanimă culpabilizare amintită mai sus. Nu-mi dau seama în ce măsură teza lui Eliade, pusă în seama unuia din personajele *Noptii de sânziene*, după care tragedia românească își are cauza în abandonul Occidentului, se mai poate susține, când în Polonia un Bronislaw Geremek (pentru a nu pomeni decât unul dintre istoriografii "sărăciei" și, implicit, carității) a izbutit să obțină o recunoaștere chiar în fieful "vrăjmașului"<sup>3</sup>. Și, oricâte argumente împotriva mi s-ar putea aduce, înclin să cred că pretutindeni comunismul a fost același: o satanocrație.

5. Să ne întoarcem însă la întrebarea cu privire la posibilitatea unei "istorii a milei" în spațiul valah. Această posibilitate se izbește de o serie de dificultăți, unele desemnate deja, ce par să o transforme într-o "posibilitate imposibilă", cu o formulă nicasiană. Pentru "cei mici" documentele tac, iar gesturile de emfatică generozitate aparținând Puterii (daniile domnitorilor ori testamentele lor), aparțin unui alt domeniu și anume ritualurilor Suveranului, marcate de violență, capriciu ori calculată gratuitate. E vorba aici de o sărbătoare, la care participă firește și mulțimile, dar a cărei principală menire consistă într-o etalare meticuloasă a puterii. Sărăcia face parte doar din decor. Cât despre "bâlciurile" celor mulți, dispunem, deocamdată, de prea puține date. Știm doar că aveau loc în anumite zile, cel mai adesea în afara cetăților. Vor fi semănat cu occidentalele "sărbători carnavalesci" sau nu, asta e greu de aflat ... Am putea specula numai asupra instituției excluderii – se pare că general europeană în evul de mijloc –, de vreme ce pedepsele erau orânduite în zile de târg și acesta se ținea *extra muros*. Însă și "liturgia punitivă" se înscrie în ritualul Puterii. Diatele, câte s-au păstrat, nu spun mai nimic și aparțin (cu exclusivitate ?) elitei. Bunurile se transmit moștenitorilor și, câteodată, mânăstirii. Cei săraci nu sunt pomeniți. "Cutia milei" nu lipsește, dar e atestată destul de târziu, iar funcționalitatea ei se vedește contradictorie. Calicii (etimologia termenului e destul de ambiguă) dați "pentru pomană"<sup>4</sup> par să fie leproși ce trebuiau supravegheați. Îngrijirea acestora e cerută mai degrabă de considerente igienice. Bolnițele sunt puține și menirea lor provoacă încă dispute. Cum e de așteptat, rumoarea mulțimilor nu a străbătut veacurile. În aceste condiții mai este posibilă o "istorie a milei" ? Nu m-aș încumeta să dau un răspuns rezolut.

6. Pentru un istoric "încăpăținat", toate aceste piedici redutabile ar putea constitui nu doar un prilej de a se răfui cu trecutul, lucru fără sens, ci și unul de a încerca să viseze (nepedepsit) asupra acestei absențe. Și pentru că tocmai veni vorba de vis,

cine nu s-a întrebat măcar o dată ce visau oamenii în veacul de mijloc ? Ca atâtea alte subiecte și mila poate fi o provocare învinsă. Pentru istoriograful tradițional, o asemenea întreprindere e un scandal, o ciudățenie, o insolență chiar. Însă istoriografia nu mai este de mult o descriere obedientă a unor documente, mai mult sau mai puțin grăitoare și *a fortiori* o transcriere a lor. Între acestea rămâne mereu un interval, o lacună, un *zwischen*. S-ar putea ca profitul istoriografiei să vină tocmai din exploatarea acestor "între", ca obiectul ei să fie chiar "între", loc al posibilului întâmplat, ce nu poate fi reconstituit decât prin reflex. O "istorie a milei" pare din capul locului instalată în spațiul, totodată primejdios și promițător, **dintre** documente, **dintre** vocile care încă se mai aud, adesea greu descifrabile, **dintre** glasul limpede al Suveranului, poate prea apăsător, și murmurul sau gestul neputincios al Supusului. Însă discursul celui dintâi este mai totdeauna mincinos și de aceea, poate, istoria însăși, istoria scrisă, până nu demult doar a Puterii, ca proprietate a Puterii, s-a vădit mincinoasă. Am văzut deja că gesturile generoase ale Suveranului nu pot fi atribuite unei "istorii a milei"; simbolica lor este alta. Eventualul cercetător al temei va construi un discurs, care prin toate datele sale, va încerca să se sustragă seducției Puterii, refuzând să mai fie *proprietas potestatis* și așezându-se "între" toate acele voci, loc din care violența a fost exorcizată.

- 1 Martin Dinges analizează, sprijinindu-se pe consultarea a nu mai puțin de 500 de testamente, toate din Bordeaux, mentalitatea socială față de "sărăcie", în veacul de mijloc; vezi *Attitudes à l'égard de la pauvreté aux XVI<sup>e</sup> et XVII<sup>e</sup> siècles à Bordeaux*, în revista "Histoire, économie et société", Paris, 3 / 1991, pp.359-374.
- 2 Cineva, nu lipsit de ingeniozitate, a propus nu demult redactarea unui tom oximoronic: o "istorie a uitării"; însă nu de proiecte ducem lipsă, ci de instrumente și ordine.
- 3 Bronislav Geremek, *Les marginaux parisiens aux XIV<sup>e</sup> et XV<sup>e</sup> siècles*, Flammarion, Paris, 1976 (prima ediție e din 1971); idem, *Inutiles au monde. Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350-1600)*, Gallimard / Juillard, Archives, 1970.
- 4 Alte supoziii (calicul nu e "rumân" și beneficiază de protecția mănăstirilor) la N.Iorga, "Calicii" lui Mihai Viteazul, în *Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice*, Seria III, Tomul XXI, București, 1939, p.1-4 (extras).

Lucian LEUȘTEAN

## DE LA ISTORIE ȘI PROPAGANDĂ POLITICĂ

### LA ISTORIA PROPAGANDEI

Între istorie și propaganda politică există o relație cu dublu sens. Pe de o parte, în cadrul produselor propriu-zise ale propagandei politice se folosesc unele teme și simboluri aparținând domeniului istoriei, iar pe de altă parte în anumite realizări istoriografice se utilizează tehnici și metode specifice propagandei. În același timp, finalitatea comună a acestor două procese se plasează în aria politicului, dorindu-se influențarea opiniei publice într-o anumită direcție determinată de interesele repartizării, conservării sau transferului de putere.

Dacă fenomenul captării de către propaganda politică a unor subiecte istorice este unul firesc și, în ultimă instanță, inevitabil, în schimb "politizarea" istoriei, folosirea ei ca instrument de propagandă reprezintă un pericol potențial de anvergură. În fapt, dominarea unei bune părți a istoriografiei românești de către instanțele politice cu putere de decizie este o constantă a spațiului cultural românesc în ultima jumătate de secol. O operație tranșantă îndeplinită de comuniști după obținerea puterii a fost transformarea propagandei de partid într-o ideologie a dominației prin "confiscarea" culturii, a tradiției și a istoriei. Rescrierea acesteia din urmă în funcție de "idealurile superioare" de "tip nou" a condus la apariția unui produs hibrid, cu pretenții științifice și cu țeluri precise în legitimarea puterii. S-au găsit, bineînțeles, și acele personaje care au oferit o "autoritate epistemică"<sup>1</sup> acestei cruciade împotriva istoriei naționale.

Din nefericire, se constată o anume continuitate a procesului de subordonare a istoriei față de politic și după 1989. Există un anumit segment al istoriografiei românești care a urmat cu servilism propaganda politică a puterii. Această propagandă a speculat foarte bine câteva tendințe latente ale societății românești: patriotismul gregar, complexele în fața Occidentului, invidia față de cei mai dăruți (antiintellectualismul ca un caz particular), atitudini ce pot fi regăsite la orice mare comunitate insuficient educată și individualizată. Aceste realități ale psihologiei

populare nu aveau cum să nu fie speculate de către o propagandă profesionistă. Elementul fundamental al campaniei propagandistice a puterii la constituit însă naționalismul. Dintre toate valorile "suprapersonale", valorile naționale sunt cele pe care omul le acceptă cu cea mai mare ușurință, consimțind să se subordoneze întregului național, grație sentimentului de a fi parte a acestuia. "Naționalul" este la îndemâna maselor și nu presupune nici o realizare cantitativă. Ne simțim puternici atunci când ne subordonăm "naționalului".

Un anumit segment al istoriografiei a preluat cu entuziasm misiunea, de fapt continuarea celei din perioada comunistă, de a "legitima", de a oferi sprijinul unei autorități pretins științifice pentru propaganda puterii. Nu s-a reușit depășirea acelei viziuni "euforice" asupra istoriei românilor, cum o numea Vlad Georgescu, concepută ca un lung șir de victorii raportate asupra nenumăraților dușmani ce ne-au înconjurat dintotdeauna, dorindu-ne pieirea. O parte a istoriografiei românești continuă să fie un instrument pentru realizarea unor interese "superioare", îndeosebi naționale.

Un loc aparte în cadrul relației dintre istoriografie și propaganda politică a puterii este deținut de către cultivarea sentimentelor antimonarhice. În acest scop a fost adus în prim-plan un personaj istoric controversat – mareșalul Ion Antonescu. Această operațiune nu s-a datorat interesului pentru personalitatea fostului dictator sau grijii pentru memoria sa, ci simplului fapt că mareșalul reprezintă arma ideală, "națională", în lupta dusă împotriva fostului suveran al României, Mihai I. Cea mai importantă calitate a lui Ion Antonescu, în acest context, este aceea de a fi mort. Astfel el a devenit "un nume pentru Istorie!", "un profet", "un actor de elită al Istoriei" care "dominând istoria națională, s-a impus pe scena istoriei continentale și, în continuare nemijlocită, a celei unuversale" și care "a plecat în Istorie, adică acolo de unde venise, aidoma tuturor antemergătorilor legendari ai neamului românesc!"<sup>2</sup> Prin prezentarea acestor citate nu ne propunem inițierea unei polemici asupra mareșalului Antonescu, ci numai ilustrarea unui anumit tip de limbaj împrumutat de la propaganda politică și utilizat în ceea ce s-ar dori o "lucrare științifică". Acest gen de limbaj, și exemplele care ne stau la dispoziție sunt nenumărate, nu mai este un mijloc de comunicare interumană, ci o modalitate de consacrare a unor sentințe, a unor adevăruri definitive. Nu se mai stimulează reflexia critică, ci se stabilesc reflexe condiționate, se ascultă monologul puterii.

Încercarea noastră de schițare a relațiilor dintre istorie și propaganda politică are un țel precis și anume acela de a pleda pentru o nouă (pentru noi !) metodă de cercetare: analiza de conținut. Această metodă este împrumutată din instrumentarul de lucru al altor domenii (sociologie, politologie, futurologie, teoria comunicării), dar ea poate furniza rezultate deosebite și pentru cercetarea istorică.

Metoda analizei de conținut își are rădăcinile în perioada celui de-al doilea război mondial când experții serviciilor de informații ale aliaților căutau o modalitate de a obține informații despre națiunile inamice. Sub conducerea lui Paul Lazarsfeld și Harold Lasswell s-a organizat un colectiv care a realizat o analiză de conținut al ziarelor germane și a reușit, coroborând informații aparent disparate, să obțină rezultate surprinzătoare<sup>3</sup>. Harold Lasswell, Nathan Leites și asociații lor își vor prezenta apoi metoda în lucrarea *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*, apărută în 1965<sup>4</sup>. Cea mai recentă știre despre aplicarea acestei metode o avem din traducerea, în 1989, a celebrei cărți a futurologului american John Naisbitt, *Megatendențe*.

Analiza de conținut este o analiză de limbaj (în sens larg, văzut ca un sistem de semne). Prin această metodă se observă funcțiunile diferite ale limbajului în conexiune cu intențiile acelor care folosesc limbajul și efectele obținute prin folosirea lui. Când scopul și rezultatele unui limbaj sunt conexe la ansamblul eforturilor care se fac cu scopul de a participa la putere sau de a influența repartizarea puterii, atunci se poate vorbi de funcția politică limbajului. Nu trebuie pierdute din vedere nici cazurile marginale: efectul neintențional asupra puterii sau absența totală a impactului dorit. De asemenea, nu ar trebui eludat faptul că intențiile și efectele politice nu exclud în mod necesar pe cele economice sau de altă natură.

Relația cu dublu sens între politică și limbaj determină apariția a două întrebări fundamentale: care sunt efectele politicii asupra limbajului și care sunt cele ale limbajului asupra politicii? Spre exemplificare s-ar putea lua "limba de lemn" din perioada comunistă. Expresiile acesteia, gata făcute, standardizate, erau rezultatul direct al "încremenirii în proiect" a puterii comuniste. Limbajul de lemn își pierduse funcția cognitivă și pe cea expresivă, rămânând o simplă rezultantă a funcției organizatorice a comunicării. Pe de altă parte, limba de lemn era unul din cele mai eficiente mijloace de masificare a societății și de uniformizare a ideilor; nu era în ultimă instanță decât cadrul oferit pentru a transmite monologul puterii. Rezultatele de anvergură socială pe care limba de lemn le-a produs sunt mai ușor de sesizat în momentul de față când, datorită diversificării limbajului, au început să apară discrepanțe evidente între posibilitățile de receptare ale diferiților indivizi. Se constată tot mai des existența unor paliere discursive care produc haos în capacitatea de înțelegere a multor oameni, precum și recrudescența apărută în utilizarea unor termeni-cheie și sloganuri, singurele elemente care se pot constitui într-un numitor comun ce se regăsește în diferitele limbaje: cel al "omului obișnuit", cel al "omului care gândește" și cel al "omului de acțiune".

Studierea impactului politicii asupra limbajului implică preocuparea pentru două trăsături ale limbajului, una semantică și cealaltă sintactică<sup>5</sup>. Semantica politică analizează termenii-cheie, sloganurile, doctrinele și produsele propagandei politice din două puncte de vedere, unul privind scopul a ceea ce se spune, celălalt referitor la stilul în care se spune.

Ambele variază în funcție de trăsăturile de bază ale situației politice. Situațiile politice pot fi clasificate în legătură cu nivelul de criză și/sau cu nivelul de despotism sau de democrație. Sintaxa politică se ocupă cu relațiile logice și gramaticale dintre elementele limbajului politic. Analiza logică este sintactică deoarece ea consideră afirmațiile ca făcând parte dintr-o unitate de discurs.

Prin intermediul analizei de conținut a limbajului produselor propagandei politice și al unor realizări istoriografice de sorginte propagandistică s-ar putea obține unele rezultate remarcabile privind diferite tendințe din sfera politică sau din cea socială. O istorie a propagandei ar avea la dispoziție, pentru ultima jumătate de secol, un material documentar nelimitat. Până la deschiderea arhivelor românești și străine, o istorie a propagandei s-ar putea constitui într-o alternativă, credem noi, fericită la variantele de tip clasic ale discursului istoriografic.

1 Amănunte despre această sintagmă oferă J.M.Bochenski, *Ce este autoritatea ? Introducere în logica autorității*, Ed.Humanitas, București, 1992, p.57-69.

2 Gh.Buzatu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei*, vol.I, Iași, 1990, p.VII-XV.

3 John Naisbitt, *Megatendințe*, Ed.Politică, București, 1989, p.28-29.

4 Harold Lasswell, Nathan Leites and Associates, *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics*, The M.I.T.Press, Cambridge, Massachusetts, 400 p.

5 *Ibidem*, p.9.

Lucian NASTASĂ

## PENTRU O RECUPERARE SOCIO-ISTORICĂ A EXPERIENȚELOR CONCENTRAȚIONARE ROMÂNEȘTI (1947-1964)

Recuperarea experiențelor concentraționare devine un fapt extrem de necesar în condițiile în care producția literară propriu-zisă și cea documentară de până acum sunt departe de a satisface exigențele istoricilor profesioniști, atât sub raportul cantității cât, mai ales, al tematicii și al genului scriitoricesc abordat. Poate că este o etapă indispensabilă a istoriografiei pe această temă, în care memoria vie se vrea doar înregistrată sub forma faptelor brute, de conștientizare și relatare a supliciului, sau poate actualul cadru socio-politic nu este interesat ca prin pârguile constituite și înalt formalizate ale puterii să instituie, chiar și tardiv, ideea de justiție. Pare paradoxal, însă datorită coexistenței supravieșuitoarelor a două extreme (factorii de represiune vinovați de "crime împotriva umanității" și reprimății), **faptul pur istoric** este confundat cu **actul de denunțare**, în ciuda declarațiilor de renunțare la ideea de vendetă. De aceea, în lipsa acțiunilor judiciare și politice, revine registrului științific rolul de recuperare grabnică și cât mai completă a documentelor privitoare la acest câmp.

Urgența este impusă tocmai de șansa favorabilă de a avea printre noi supravieșuitoarelor unei epoci, martori a căror existență individuală trebuie concepută ca o istorie. Or, ceea ce s-a realizat până acum nu este decât o disipare a memoriei sub forma biografiilor și autobiografiilor, care doar pot crea iluzia unei restituții tematicice *ad integrum*, în vreme ce rămân deoparte o mare varietate de aspecte indispensabile oricărei analize critice a mecanismelor socio-istorice. Faptul că tot ce s-a publicat până acum se prezintă sub forma unei "istorii a vieții", privită ca o succesiune longitudinală de evenimente personale raportate la spațiul social concentraționar<sup>1</sup>, indică nu numai obsesii explicabile psihanalitic, ci și un unghi teoretic și metodologic de abordare a subiectului.

Dincolo de multiplele aspecte generale privitoare la universul represiv, în demersul de față vom căuta să reliefăm câteva direcții în abordarea problematicii experiențelor concentraționare ca revelator al identității, al imaginii de sine pentru sine și pentru altul. Este cât se poate de evident faptul că orice regim represiv, și avem în vedere mai ales pe cel de tip comunist, a produs un întreg sistem de conduite durabile și transportabile în timp, de principii generatoare a unor practici și reprezentări specifice. A aminti doar demagogia, minciuna, fățarnicia, înseamnă a generaliza în formule lapidare un cumul de nenumărate obiceiuri care apasă și acum asupra cugetului civic. Experimentul comunist a provocat deci habititudini distincte a căror coerență și continuitate psihică este detectabilă mai ales de cei ce au trăit în afara sistemului; de aceea nu trebuie apreciate ca rea intenție estimările celor cu existență "normală", care găsesc la noi anumite obiceiuri, judecăți și reflexe ce par nefirești, chiar bizare. Pe de altă parte, în tot acest câmp de experiențe cotidiene, familiare pentru noi, se află ceva demn de a reține atenția: existența celor care au cunoscut reclusiunea pe motive politice și al căror subconștient a generat manifestări fizice și psihice pe baza cărora, astăzi, pot fi identificați și recunoscuți printre alții. Asistăm așadar la intersectarea a două planuri distincte, dar care aparțin aceluiași câmp: unul al anormalității liber acceptată și manifestată și altul al anormalității impuse prin "violența răului", cruzimii și anihilării sentimentului uman.

Este important deci a se opera o disociere între resorturile întîme care generează diversele manifestări ale individului ieșit din totalitarism. În măsura în care habitudinile reprezintă afirmarea socială a aceluiași univers împărtășit de un grup, acțiunea lor devine comprehensibilă și încep a căpăta un sens obiectiv, unitar și sistematic, ca produse individuale și colective<sup>2</sup>.

Cu toate schimbările petrecute în societatea românească după decembrie 1989 nu putem afirma că asistăm la o detonare a grijii existențiale pentru identitatea fostului deținut politic. Activitatea Comisiei Parlamentare<sup>3</sup> și a Asociației Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR) s-au lovit în permanență de birocratismul aparatului de stat (ca să nu spunem refuz sau obstrucție), iar scrutarea bibliografică a subiectului indică până în prezent nu numai o defectuoasă prezență în bibliotecile de stat, dar și o insuficiență dezarmantă. Astfel, reclusiunea cu tot angrenajul de evenimente premergătoare și posterioare, cu toate monstruozițiile și calvarul imaginat de aparatul represiv din România, aproape unic în lume prin ferocitatea sa, n-a devenit încă o preocupare majoră nici pentru cei care ar avea ceva de spus, nici pentru analiștii fenomenului totalitar. Această insuficiență nu permite deocamdată o anchetă convenabilă socio-istorică asupra experiențelor concentraționare datorită cunoașterii numai parțiale a actorilor și a narațiunilor individuale<sup>4</sup>. Existența doar a câtorva publicații periodice specializate, din care cele mai cunoscute



sunt *Memoria. Revista gândirii arestate* (editată de Uniunea Scriitorilor din România) și *Rezistența. Mărturii și atitudini anticomuniste* (editată de AFDPR), precum și a unei colecții la Editura "Humanitas", "Totalitarism și literatura estului"; producțiile tipărite în modeste edituri și reviste din străinătate (cunoscute la noi doar prin intermediul postului de radio *Europa Liberă* și prin lecturi "subterane" - până în 1990 - sau, parțial, prin retipărirea în presa din țară după această dată); dispersarea amintirilor, evocărilor și mărturisirilor în gazete mai mult sau mai puțin consacrate; realizarea câtorva documentare filmate (din care, prin profesionalism, se impune "Memorialul durerii" realizat de Lucia Hossu-Longin)<sup>5</sup> și a unor expoziții etc. sunt departe de a satisface exigențele. Puținătatea **mărturiilor** nu poate fi pusă pe seama existenței unei stări traumatice sau post-traumatice care ar impune indivizilor o ruptură mentală cu trecutul - cum încearca să sugereze cineva - ci mai curând pe inapetența factorilor politici actuali față de un atare subiect, ceea ce determină o adevărată obstrucție<sup>6</sup>.

În contextul actual, în care arhivele Ministerului de interne (și ale fostei Securități), Tribunalului Militar, Consiliului de Stat, ale defunctului Partid Comunist ș.a. sunt inaccesibile, considerăm că abordarea biografică trebuie să devină un instrument de investigație privilegiat. Îndeosebi autobiografiile supraviețuitorilor necesită o atenție specială atât prin faptul că sunt martorii vii, cât și prin tipul de "material" deosebit de valoros în cadrul științelor sociale.

Pentru o corectă interpretare a corpului de mărturie este necesar a stabili o tipologie a acestora. Toate documentele rezultă din întâlnirea disponibilității de a vorbi și posibilitatea de a fi ascultat. Între cel ce dorește să-și reconstituie experiența și cei care sunt dispuși a se interesa se stabilește o relație socială și afectivă ce definește limitele a ceea ce se poate într-adevăr exprima. Nu întâmplător mărturiile produse spontan - în afara oricăror solicitări oficiale - nu cunosc restricții de enunțare; sunt mai tragice, mai emotive. Alex. Ștefănescu bunăoară, lecturând memoriile poetului Teohar Mihadaș, notează: "Când ajungi la ultimile pagini îți curg lacrimile pe obraji și ți se pare indecent să începi să faci considerații estetice asupra textului"<sup>7</sup>. Dacă sistemul concentraționar este cel care face pe supraviețuitori să vorbească, oferind trăirii lor un interes general, nu este mai puțin adevărat că relatarea riscă a reactiva experiențe traumatizante față de care anchetatorul trebuie să ia distanța cuvenită. Realitatea a fost într-adevăr degradantă: cum se poate descrie cu pudoare și demnitate acte ce au înjosit și umilit persoana? Este nevoie așadar de a opera o diferențiere între tentativele de eliberare prin cuvânt și celelalte modalități de obținere a mărturiilor fundamentale.

Reflecția asupra confesiunilor scoate în evidență și problema tăcerii. Departe de a ține doar de voința sau capacitatea de reconstituire a experienței lor, orice mărturie

se află în strânsă interdependență cu condițiile politice și sociale în care ele s-ar face comunicabile. Dacă cei plecați în "lumea liberă" au avut posibilitatea de a le face publice, în cazul celor din țară faptul era practic imposibil până în 1990. Ieșit din penitenciar după 7 ani, Teohar Mihadaș a găsit o altă închisoare, la scara întregii țări: "Între zidurile închisorii propriu-zise puteai vorbi mai deschis, mai liber, te simțeai mai altfel, tocmai pentru că zidurile apăsau direct, concret asupra ta, nu... dialectic ca-n cealaltă. Cuvântul nu constituia un pericol pentru noua, edenică, ordine socială, din moment ce părea a fi rostit de sub lespedea unui mormânt de unde nu răzbește decât tăcerea. În cealaltă însă era o mare primejdie să-ți vorbești chiar ție însuși, în șoaptă"<sup>8</sup>.

Urmărind în general literatura existentă pe marginea universului concentraționar se mai naște o temă de mare importanță și cu semnificații revelatoare pentru ceea ce a însemnat regimul comunist: tema "compromisului", care înfățișează în modul cel mai crud anumite aspecte morale. Este rezultatul unui mecanism diabolic conceput în care prozonierii sunt obligați să devină călăi, prin care se încearcă realizarea unei complicități vinovate la scara sistemului. Subiectul nu numai că este delicat, dar mai ales dificil de abordat întrucât asistăm la o distorsiune a integrității morale și a identității ce divizează supraviețuitorii în două tabere, de acuzați și acuzaatori. Se impun deci stabilirea unor norme în receptarea mărturiilor. Nu ne poate fi indiferent să știm dacă un fost deținut are capacitatea etică de a fi credibil (vezi îndeosebi "fenomenul Pitești"<sup>9</sup>).

## O TIPOLOGIE A MĂRTURIILOR

Unul din principalele moduri de organizare a acestor materiale ar fi, credem, distincția ce trebuie operată între mărturiile *solicitate* și cele spontane. În spațiul dintre acești doi poli se plasează o altă suită de documente mai mult sau mai puțin elaborate într-o manieră solicitată sau spontană.

### I. Mărturiile solicitate

**1. Depozițiile judiciare.** Din diversele forme de mărturii, depoziția judiciară reprezintă polul extrem: atât prin modalitatea de solicitare, cât mai ales prin cea de generalizare a experienței individuale. Din nefericire, principala instituție specializată (Procuratura) trezise sistemul după decembrie 1989 aplicarea celei mai generale categorii penale în cadrul căreia ar putea fi trași la răspundere cei dovediți vinovați de "crimă împotriva umanității". Apelul la formula individuală de încriminare, precum în cazul fostului ministru de interne Al. Drăghici, pare o farsă de vreme ce ex-demnitarul – aflat în ancheta Procuraturii – pleacă din țară

cu acte în regulă. În asemenea condiții nu putem vorbi încă de existența organizată a unor mărturii sub forma depozițiilor judiciare.

Dezvăluirile făcute într-un cadru oficial, în fața anchetatorului sau într-un posibil proces (deci sub prestare de jurământ) ar constitui o primă ocazie – de fapt cea mai importantă – de rupere a tăcerii. Într-un asemenea cadru mărturia se restrânge cel mai adesea la evenimente concrete, la răspunsuri cerute de un profesionist, reprezentant juridic autorizat al corpului social. Valoarea depozițiilor constă în aceea că sunt purtătoare a principiilor administrării probelor și limitarea la obiectul procesului. Concepute într-o asemenea manieră încât apărarea să poată introduce toate elementele probatorii și de justificare a acțiunii inculpatului, aceste mărturii oferă judecătorului – și ulterior istoricului – posibilitatea de a-și forma o viziune reală asupra faptelor. Principiile administrării probei juridice elimină emotivitatea, impresionabilul, și contribuie la sistematizarea informațiilor. În consecință, depozițiile judiciare ar aduce un aport hotărâtor la conturarea profilului unor acuzați și a raporturilor existente între aceștia și deținuți, însă nu vor oferi date semnificative asupra relațiilor sociale dintre foștii prizonieri. În cazul fenomenelor complexe care au avut loc în penitenciarele românești, răspunderea penală poate fi aplicată doar responsabililor oficial investiți (înalți demnitari, directori de închisoare, ofițeri politici, gardieni, anchetatori etc.), care prin actele lor au depășit așa-zisul "cadru legal" – oricum distorsionat în funcție de nevoile regimului totalitar. Vor rămâne în afara posibilităților juridice de anchetă toți aceia care au contribuit, din interiorul masei de deținuți, la terorizarea condamnaților politici prin "reeducare", cunoscuți sub numele de "torționari".

**2. Documentele științifice.** a) **Mărturia istorică.** Deși toate mărturiile – sub orice formă ar fi elaborate – sunt istorice, ne îngăduim să le numim astfel pe cele concepute la cererea diverselor centre de cercetare, comisii, asociații, redacții radio-tv etc. și care urmăresc alte principii de selectivitate decât în cazul depozițiilor judiciare. Mărturia istorică astfel concepută rezultă din întrebările puse supraviețuitorilor de către profesioniști în diverse domenii ale științelor umane. Obiectul acestor relatări este de strictă folosință istorică și, ca atare, nu se limitează la cazuri precise (un ansamblu definit de persoane și evenimente); ele autorizează totodată o mare varietate de forme de expresie. În această categorie includem și diversele materiale elaborate și depuse de autori la Arhivele Statului sau alte centre specializate în asemenea probleme. Fondurile documentare recent constituite ale AFDPR, de exemplu, sunt mai puțin organizate în jurul temelor, cât mai ales al persoanelor – din motive pecuniare lesne de înțeles. Chiar în acest caz, materialele adunate de Asociație sunt de importanță majoră pentru a urmări bunăoară destinul foștilor încarcerați sau de a stabili, la un moment dat, numărul supraviețuitorilor – ceea ce constituie un bun suport pentru anchetele sociologice.

Pe lângă marea diversitate de informații obținută asupra persoanelor, se mai adaugă datele relative la organizarea internă a spațiului concentraționar (administrarea domeniului, relațiile între deținuți, între aceștia și gardieni, eventualele ierarhii existente între cei aflați în recluziune, tratamentul diferențiat pe criterii etnice, confesionale, politice sau de încadrare juridică ș.a.).

Mărturia istorică impune totodată un echilibru în ponderea diverselor aspecte relatate și stimulează la destăinuire pe cei ce nu au capacitatea de a o face în mod spontan. Chestionarul elaborat de "Cercul de studii asupra genezei și evoluției totalitarismului în România" din cadrul Institutului de istorie "A.D.Xenopol" din Iași are în vedere tocmai obținerea unui asemenea tip "personal" de mărturie, de a extrage din el – dincolo de stilul laconic – momentele ce au marcat cel mai puternic individul.

**b) Ancheta sociografică.** Pentru reconstituirea comportamentelor în câmpul concentrațional se impune totodată o complexă abordare sociografică. Ancheta ar fi mult ușurată de accesul în arhivele Ministerului de Interne pentru determinarea unui eșantion reprezentativ. Chiar și în aceste condiții apar probleme, întrucât numărul supravieșuitoarelor este în continuă descreștere iar restul populației s-a răspândit după eliberare în toate direcțiile. Cu toate acestea, prin intermediul AFDPR este încă posibilă o reconstituire de adrese.

Un atare tip de anchetă s-ar apropia cel mai mult, spre deosebire de toate celelalte modalități de cercetare, de rigoarea științifică tocmai prin reprezentativitate. Analiza trebuie să țină seama de întreaga diversitate a mărturiilor în măsura în care acestea condiționează cunoașterea și înțelegerea informațiilor. Pentru a oferi un minimum de unitate diverselor confesiuni, dar și din necesitatea unei analize fine a conținutului și formelor acestora, este nevoie a se utiliza câteva variabile fundamentale: sexul, originea socială, naționalitatea, originea geografică, cariera profesională și politică, opțiuni ideologice, situația familială, perioada recluziunii, locuri de detenție etc. Concepute din rațiuni științifice, chestionarele vor avea de asemenea în vedere privațiunile fizice și psihice, conflictele și cooperarea între deținuți (individual și în grup), schimbările de atitudini politice și religioase, interpretarea supravieșuirii, sexualitatea, formele agresivității, fenomenul sinuciderii etc. sunt, deci, doar câteva din elementele indispensabile reconstrucției proceselor de percepție și adaptare la condițiile universului carceral. În egală măsură trebuie înregistrate informații din etapa posterioară detenției: reacțiile emoționale din momentul eliberării, reintegrarea socială ș.a. Dacă experiența concentraționară nu pare să fi alterat convingerile politice și religioase, readaptarea la viața cotidiană corespunde adeseori cu debutul unei noi existențe. De aceea proiectele de emigrare au fost întotdeauna motivate prin dorința de a părăsi locurile unor amintiri

cumplite, de a-și regăsi apropiații (membrii familiei, prietenii politici, coreligionarii), posibilitatea rezolvării problemelor de viață materială, intelectuală ș.a.

Analiza sociografică poate să ne informeze așadar asupra multor realități din acest câmp, însă oferă mai puține răspunsuri la efectele pe termen lung generate de universul carceral. Apoi, acest tip de anchetă este susceptibil de unele imperfecțiuni determinate de existența aspectului "negocierii" prealabile cu cel cărui i se solicită confesiunea.

Din această cauză trebuie să recurgem la un alt corpus de documente, diferit prin natura lui cât și prin metodele de analiză la care recurge.

## II. Mărturiile spontane

Fără îndoială că scrierile autobiografice nu sunt doar emoționale, ci și cele mai bogate în informații. În fața tăcerii documentelor arhivistice oficiale, numai istorisirile detaliate ale unor destine ne permit studierea articulațiilor între experiențele concentraționare, viața anterioară și efectul de readaptare la cotidian. Aceste materiale biografice rezultă din voința autorului de a se confesa și de a-și transmite amintirile, iar sub acest unghi memoriile semnate de N.Carandino, N.Mărgineanu, V.Țepordei, I.Ioanid, A.Ciurunga, C.Ionițiu, pentru a nu da decât câteva exemple, sunt un bun argument.

Publicarea și receptarea autobiografiilor se subordonează unor condiții care, în fond, autorizează această formă de expresie particulară. Dincolo de chestiunile strict literare, acceptarea publică este strâns legată atât de notorietatea autorului, cât și de circumstanțele istorice care valorizează individul prin ceea ce scrie. Experiența nu este apreciată decât în măsura în care prezintă un interes colectiv.

Autobiografia își propune îndeobște a povesti propria viață, străduindu-se a stabili o coerență între istoria relatată și ceea ce s-ar putea descoperi în urma investigației obiective. Dincolo de sensibilitatea, de ritmul și tensiunea dramatică ce rezultă din lectura unor asemenea documente, autorul nu conștientizează decât faptele ce l-au marcat profund; el nu dezvăluie decât o parte a istoriei sale, neglijând adesea ceea ce lui îi poate părea minor sau dezagreabil – adică aspecte care dintr-o anume perspectivă ar prezenta un mare interes pentru noi. Un singur exemplu este concludent: extrem de puține referințe asupra problemei biologice a sexualității care, oricât de frivolă ar părea, generează un lanț de reacții și habititudini explicabile doar de psihanalisti. În acest cadru, reflecțiile lui N.Carandino nu pot fi o excepție: "Nu-mi aminteam de femeile care mi-au stat în brațe, cât de acelea care ar fi putut să-mi stea. Obsesiile erotice sunt îndeosebi chinuitoare. Nu știam că nouă ani vor

trece fără să văd măcar o femeie, dar, ca și în libertate, nu trece o clipă fără ca imaginea vreunei femei să nu îmi treacă dinaintea ochilor, dinaintea inimii. Năvăleau în conștiința mea toate voluptățile neglijate [...]. Nu mă puteam opri să nu izbucnesc în lacrimi și, din bărbătească pudoare, am renunțat"<sup>10</sup>. Deci pentru a înțelege conduita unui individ nici un eveniment nu trebuie neglijat. Fiecare elemnt adaugă ceva nou imaginii generale: unele contribuie la culoare, altele permit definirea anumitor contururi și profile etc. Separat ar părea că nu au importanță majoră, dar împreună configurează marele mozaic al universului carceral. Iată de ce aceste mărturii bazate nu numai pe realitatea propriu-zisă, ci și pe reflexia asupra sinelui trebuie considerate veritabile instrumente de reconstrucție a identității și nu doar ca relatări factice, cu funcție informativă.

- 1 Spațiul concentraționar pe care îl avem în vedere se raportează doar la penitenciare, lagăre de muncă și de deportare.
- 2 P.Bourdieu, *Le sens pratique*, Paris, Ed.de Minuit, 1980, p.97.
- 3 La 4 martie 1992, Radu Ciuceanu a inaugurat la Facultatea de istorie din București un curs ce are ca temă: "Istoria mișcării naționale de rezistență".
- 4 Intre 1948-1964, la o populație sub 19 milioane au fost închiși peste un milion de români, din care aproximativ 350 000 și-au pierdut viața în timpul detenției.
- 5 Unele din acestea nu au fost transmise niciodată pe postul național de televiziune. Din multiplele exemple amintesc un excelent documentar realizat de Televiziunea elvețiană de limbă italiană din Lugano (Gabriele Nissim, Ruben Rossello și Luciano Berini), în mai 1991, cu mare audiență de public în Occident.
- 6 În cadrul unei reuniuni a PSM, ținută la Suceava în 6 februarie 1993, Ilie Verdeț s-a pronunțat pentru interzicerea serialului "Memorialul durerii" întrucât "întreține o stare de confruntări. Mereu trezește lucruri care nu au darul să contribuie la o atmosferă de înțelegere în societatea românească".
- 7 Alex.Ștefănescu, *Profesorul întemnițat*, în "Flacăra", I, 1990 (s.n.), nr.34, p.4.
- 8 T.Mihadaș, *Pe muntele Ebal*, Cluj, Ed.Atlas, 1990.
- 9 O analiză pertinentă la D.Bacu, *Pitești. La Buchenwald se murea mai ușor*, București, Ed. Atlantida, 1991.
- 10 N.Carandino, *Nopți albe și zile negre*, București, Ed.Eminescu, 1992, p.325.

Mihai Dinu GHEORGHIU

## FORMAREA CADRELOR CONDUCĂTOARE ÎN ROMÂNIA

– direcții de cercetare\* –

### Transformările din câmpul științelor sociale

Unul din obiectivele acestui proiect este de a analiza transformările actuale din sfera științelor sociale ca urmare a schimbărilor politice, a modificărilor în raporturile ierarhice generate de dispariția triadei "socialism științific - materialism istoric - materialism dialectic", a strategiilor de reconversiune (materii precum "socialism științific" au devenit "politologie" sau "democrație"), a "neutralismului" obiectivist al unor discipline precum sociologia sau psihologia socială care se pretind a fi deasupra jocurilor politice. Tendința de atomizare a științelor sociale a fost marcată totodată de reînființarea organizațiilor socio-profesionale și a facultăților de sociologie și psihologie, blocate sau închise sub regimul Ceaușescu, și în același timp de excluderea acestor discipline (confundate cu "marxismul", apreciate "dogmatice") din programele școlare ale facultăților considerate ceva mai "tehnice". Ce domenii au câștigat mai mult teren pe seama științelor sociale eliminate? Declinul marxismului este pe cale de a determina o apropiere între filosofie și teologie prin intermediul istoriei "filosofiei românești", așa cum aceasta s-a prefigurat deja în ultimii ani, ca un corp de doctrină? Există relații noi între învățământul filosofiei din Universitățile de stat și cel din Seminarii (organizate de biserică)?

În egală măsură va trebui să ținem seama de starea atât de precară a unor discipline precum sociologia sau psihologia socială (din rațiuni deopotrivă generale și particulare), într-un context politic tulbure, marcat de o polarizare puternică și confuză, și de reprezentarea obișnuită a unei "tranziții" și "reconstrucții" neprecizate sau incorect definite. În cadrul anchetei este foarte probabil ca efectul

palmaresului să se manifeste sub forma dorinței unora din cercetători sau instituții științifice de a-și "reface reputația" și de a face dovadă de profesionalism.

## Epurări, *numerus clausus* și "servicii de cadre"

Analiza gestiunii politice diferențiate a reproducerii fracțiunilor clasei conducătoare poate fi făcută examinând următoarele chestiuni: a) epurațiile care au afectat corpul profesoral al Universităților după marea reformă a învățământului din 1948; b) formele de *numerus clausus*, explicită și implicită, în recrutarea publicului studențesc; c) integrarea administrativă a personalului cu funcții de conducere prin "serviciile de cadre".

a) Epurările au afectat în mod diferit învățământul superior: cel mai prejudiciat a fost învățământul religios, exclus cu totul din spațiul universitar; filosofia și științele umane au fost aproape în întregime restructurate, cu mențiunea importantă că anumiți profesori au putut să-și reocupe posturile mai ales prin anii 60, după o largă amnistie și o reabilitare mai mult sau mai puțin explicită; din domeniile mai puțin atinse de aceste epurații trebuie menționat învățământul tehnic superior. Este nevoie de a se ține seama de căile reintegrării ("recuperării") exclușilor (trecerea din învățământ în cercetare sau de la "teoretic" la "tehnic" ori "practic", schimbarea disciplinei profesate anterior sau a obiectului de cercetare). În același timp, posturile cheie din științele sociale au fost atribuite unui nou și puternic corp didactic (deseori activiștilor "promovași" sau "virași" în învățământ), având mai ales rolul de îndoctinare ideologică și de control (unul din posturile de prorector revenea astfel în mod obișnuit unui "cadru" de acest tip). De asemenea, ar trebui luate în considerație pentru România – în afara epurărilor –, transformările generate de emigrarea masivă a anumitor minorități (îndeosebi evrei și germani), supraprezentăți în acest corp.

b) Cele două forme de *numerus clausus*, explicită și implicită, care au existat în recrutarea studenților, și-au schimbat în timp importanța. În anii 1950, excluderea pe criterii sociale și/sau politice era practică în toate facultățile (e de văzut pe perioade) – pentru fiii vechilor proprietari, oamenii politici, clerului; această discriminare s-a atenuat mult, fără a dispărea însă complet, admiterea la concurs pentru facultățile "ideologice" făcându-se întotdeauna pe baza unei recomandări politice (la facultățile de filosofie, drept, istorie). În ce privește selecția pe criterii meritocratice, importanța acestora a sporit în timp: întocmirea unui tablou cu evoluția numărului de candidați în raport cu numărul de "locuri" pentru fiecare facultate sau tip de formație, începând cu 1948 (din 10 în 10 ani, prin comparație cu 1938) va fi cel mai bun indicator al schimbărilor în logica lui *numerus clausus* (forma implicită).



c) "Serviciile de cadre" (sau organizarea serviciilor de personal) au avut ca menire, în ultima vreme, problemele "personalului, învățământului și retribuției". La începutul anilor 1960, ca urmare a marilor epurări din armată, o parte din ofițerii trecuți în rezervă au fost angajați în aceste servicii (numiți deseori "cadriști"). Mai târziu, se pare că predominantă a fost pregătirea lor în economie.

Aceste servicii au avut o dublă subordonare, în raport cu "directorul administrativ" al instituției avute în vedere și cu Ministerul de interne (vezi statutul și rețeaua "colaboratorilor" ofițerului de securitate responsabil de acea instituție). Dosarul personal al fiecărui salariat ("dosar de cadre") era actualizat de acest serviciu, inclusiv cu informații privitoare la familie. Dosarul avea un caracter secret și era transmis printr-un curier confidențial în cazul schimbării "locului de muncă" al salariatului. Același serviciu gira și "rezerva de cadre" conducătoare, de data aceasta în combinație cu comitetele de partid. Smaranda Mezei a încercat pe calea interviurilor să înțeleagă funcționarea acestor servicii și maniera în care au fost reorganizate în momentul de față.

### Învățământul religios și raportul dintre stat și biserici

Pentru a înțelege mai bine efectele produse de un stat laic condus de un partid ateu-militant (ca urmare a etatizării aproape totale a învățământului odată cu reforma din 1948), ar trebui analizată situația exemplară a **învățământului religios**, dispersat pe biserici și comunități religioase (având sau nu ajutorul statului pentru pregătirea corpului ecleziastic). Va fi de asemenea necesar să studiem ce au devenit vechile instituții particulare de învățământ, "naționalizate" în 1948, împreună cu corpul profesoral, problema recunoașterii diplomelor etc. Au existat și continuă să existe diferențe considerabile între diversele culte religioase în ceea ce privește formarea corpului sacerdotal: astfel, dacă pregătirea clerului ortodox este esențialmente "națională", formarea în străinătate este mult mai importantă pentru catolici, protestanți sau mosaici.

Există deosebiri considerabile între țările socialiste în funcție de religia dominantă: o mai mare autonomie pentru biserica catolică (deci și pentru învățământul religios) și caracterul mai "etatizat" al bisericilor ortodoxe (al căror patriarh este recunoscut prin decret de șeful statului). În România, biserica romano-catolică cuprinde o componentă românească și una maghiară; se adaugă cazul litigios al bisericii greco-catolice ("unite"), interzisă vreme de 40 de ani iar acum din nou recunoscută de stat, în concurență (până la conflict) cu biserica ortodoxă.

În sfârșit, se impune și problema raportului între "secularizare" și "scientizare", ambele realizate masiv sub regimul comunist, care a reușit o "integrare în stat" și

o omogenizare culturală națională (prin școlarizare) mult mai puternică decât în perioada anterioară. Politologii specializați din Vest vorbesc de slăbiciunea relativă a statului în raport cu Partidul (în ceea ce ei denumesc drept cuplul "Partid-Stat"), datorită preeminenței de drept a Partidului față de stat sub regimul comunist. Ambivalența funcțiilor publice și politice trebuie luată și ea în considerație (în contradicție cu interdicția altor tipuri de acumulări, mai ales limitarea impusă proprietății private). Odată cu dispariția partidului comunist, rolul bisericii ca instanță de afirmare a "coeziunii naționale" a devenit esențial și se manifestă printr-o expansiune în spațiul public (învățământ, presă). În ce probleme și sub ce forme sunt chemate acum corpurile eclesiastice a juca un rol explicit politic ?

### Învățământul particular

În ceea ce privește învățământul particular, acesta n-a putut fi în totalitate suprimat după 1948; el a jucat aproape același rol de regulator economic pentru capitalul școlar într-un sistem supraplanificat și etatizat ca și "piața neagră" pentru schimbările economice propriu-zise. S-ar impune efectuarea unei anchete asupra tarifelor acestor **meditații**, pe discipline, unele fiind foarte ridicate (ca în cazul matematicii, anatomiei generale, anumitor instrumente muzicale, limbilor străine...), în strânsă legătură cu ierarhia socială a profesiunilor. Aceste "meditații" erau individuale sau colective (cu unul sau mai mulți elevi) și aveau loc la domiciliul elevului sau profesorului. Uneori este vorba de adevărate "clase", pe grupe de aceeași vârstă. Sistemul era foarte răspândit iar regimul nu a încercat niciodată să-l suprimă cu adevărat, chiar dacă prin anumite măsuri el a încercat să-i restrângă efectele (activități suplimentare pentru corpul didactic, un număr de ore pentru "consultații" individuale sau în grup).

În timpul anchetei, trebuie luat în seamă neapărat și costul meditațiilor pentru examenele de admitere la facultate; de asemenea, este nevoie să reaşezăm meditațiile în ansamblul strategiilor corpului didactic, pentru a valoriza o poziție relativ inferioară în raport cu alte categorii de cadre. Poziția ce revine "meditato-rilor" cei mai reputați în ierarhia internă a profesorilor (în raport cu "creatorii" sau cu "științificii", în raport cu "traducătorii" în cazul învățământului limbilor străine) rămâne încă a fi studiată.

În momentul de față, în condițiile unei dominații recunoscute a principiilor liberalismului economic și politic, constituirea de numeroase universități "ecologice" este, pentru moment, printre cele mai importante forme de "privatizare" (vezi decretul 54/1990) într-o economie care rămâne, în esența ei, de stat. Ecologismul este perceput ca o formă de angajament politic ce elimină ori disimulează etichetele tradiționale ale "dreptei" sau ale "stângii" într-un spațiu

politic în care aceste repere și-au pierdut mult din sensul lor sau au fost inversate. Aceste "Universități ecologice" funcționează ca școli-refugiu, ce drenează candidații care au ratat examenele de admitere și dispun de resursele financiare necesare achitării unor taxe școlare destul de ridicate (aproximativ 30000 lei în 1990, iar azi în jurul sumei de 100000 lei). Problema recunoașterii diplomelor de către stat nu se pune deocamdată, existența acestor instituții făcând obiectul a numeroase dezbateri și polemici în presă. Corpul didactic este în cea mai mare parte același ca și la universitățile de stat: este vorba, probabil, de o formă de raționalizare a "meditațiilor" anterioare. În condițiile în care repartițiile de la sfârșitul studiilor, pe posturi asigurate de stat, nu se vor mai face ca în perioadele anterioare, este posibil să se schimbe raporturile între învățământul "public" și cel "privat". Desființarea sistemului *numerus clausus*, încă în vigoare (schimbarea modului de recrutare a studenților) în universitățile de stat, va antrena probabil dispariția acestor universități particulare sau diminuarea numărului lor. Salariile profesorilor vor trebui mereu majorate, statul trebuind să-și protejeze corpul didactic (salariile la instituțiile "private" fiind de două sau chiar de trei ori mai mari). Studenții universităților ecologice par mai bine îmbrăcați, mai "siguri pe ei", mai puțin politizați (ei nu fac grevă), mai interesați să învețe, de un nivel școlar mai scăzut (admiterea se face pe bază de test sau de interviu).

## Descentralizarea și învățământul minorităților naționale

Centralizarea statului român, întărită sub regimul comunist, n-a împiedicat menținerea anumitor specificități locale ale spațiului universitar, împărțit pe provincii istorice. Dacă poziția universității și a altor instituții de învățământ superior din București a rămas dominantă în raport cu celelalte centre universitare (mai ales Cluj și Iași), este posibil ca pentru anumite discipline sau tipuri de pregătire poziția "provinciei" să fie mai ridicată ori conținutul învățământului să fie diferit. Pentru a nu da decât exemplul științelor sociale din anii 1970, specializarea în sociologie a existat doar la București, pregătirea în psihologie "specială" (pentru handicapați) la Cluj, iar o formație mixtă (sociologie și psihologie), mai puțin specializată, la Iași. Pentru anumite discipline tehnice a existat un dezvoltat învățământ specializat în centrele din apropierea centrelor industriale.

Problema descentralizării în România trebuie studiată în același timp cu cea a autonomiei minorităților naționale și religioase, care constituie unul din principalii indicatori ai democratizării țării, în momentul de față într-un impas dramatic: învățământul secundar și universitar, în maghiară mai ales, proiectele de a întemeia școli și universități autonome, posibilitățile de a studia în străinătate sunt chestiuni ce necesită a fi examinate laolaltă. Începând cu anul școlar 1990-1991 asistăm la apariția de numeroase universități sau facultăți provinciale, însă fără șanse reale

de a supraviețui prea multă vreme. Din contra, proiectul reînființării universității maghiare din Cluj era (în 1991) nerezolvat, precum și cel al limbii de predare (maghiară sau română) la Institutul de medicină și la Institutul de artă dramatică din Târgu-Mureș.

Problema este similară cu cea a învățământului în românește din fosta Moldovă sovietică (vezi, până la declararea independenței, numărul mare de bursieri din această regiune care și-au făcut, sau își fac încă, studiile în România).

## Capital politic și capital cultural

O altă temă de examinat privește tendințele unei polarizări a câmpului puterii, sesizabilă între altele prin concentrarea capitalului politic, pe de o parte, și a capitalului școlar sau cultural pe de alta, în condițiile unei autonomii imposibile pentru spațiul cultural din cauza tiraniei politice. În perioadele de relativă "liberalizare", autonomia câmpului cultural este mai evidentă (vezi numeroasele contacte ce s-au stabilit cu străinătatea, numărul traducerilor, bursele de studii etc), inclusiv la nivelul instituțiilor ce pregăteau cadrele conducătoare (cf. *infra*, formarea cadrelor de partid și a administrației de stat). Un indicator important este transformarea titlurilor științifice și literare înalte, a căror "devalorizare" relativă a fost de asemenea unul din efectele luptei pentru păstrarea monopolului politic asupra atribuirii acestora: raritatea titlurilor de sorginte stalinistă (bunăoară "artiștii poporului") a fost urmată de o inflație de titulaturi și de suprimarea avantajelor (salariale) pentru "doctori" și "inventatori", iar în final prin întărirea controlului din partea partidului asupra dosarelor de candidatură la titlurile științifice și artistice (ar fi de reconstituit piesele necesare pentru o candidatură). Există adeseori o mare discrepanță între recunoașterea în mediul intelectual sau profesional și recunoașterea prin titlul omologat de stat. Din efectele controlului politic, înăsprit prin anii 1980, trebuie remarcată îmbătrânirea corpului didactic universitar, blocajul aproape complet al unor instituții precum Academia sau Uniunea scriitorilor.

## Academia de partid

Constituirea unui capital politic sub regimul comunist din România trebuie luată în discuție în strânsă legătură cu problemele acumulării inițiale de capital cultural din toate "țările estice", acumulare supusă constrângerii structurale a formelor de dominație străină (vezi opoziția "est/vest", "lumea sovietică/lumea occidentală"; cf. și statutului instituțiilor internaționale de învățământ din aceste țări). Istoria formării cadrelor conducătoare în România începând cu constituirea statului unitar în sec.XIX ar putea fi descrisă, în mod schematic, prin trei etape: trecerea

obligatorie prin universitățile apusene (înaintea celui de-al doilea război mondial), apoi cea prin universitățile sovietice (în anii 1950), în sfârșit dominația instituțiilor naționale de pregătire, din care cea mai cunoscută este Academia de Partid "Ștefan Gheorghiu".

Așezată într-un cartier rezidențial din București, într-un corp de clădiri ce au servit cândva drept cazarmă, Academia de Partid era supranumită cândva "complexul de la Leu" (datorită apropierii de un leu monumental simbolizând bravura ostașilor români în timpul războiului de independență) și, în derâdere, "Ștefan Burghiu", din cauza originii proletare a majorității studenților ce o frecventau ("stagiari"). Aceeași instituție regrupa școala superioară de partid, un institut sau centru (mai întâi "CEPECA", apoi "Institutul B") de perfecționare a cadrelor administrației de stat, școlile centrale ale UTC-ului și sindicatelor, precum și școala județeană de partid (pentru pregătirea cadrelor politice medii). Doar primele două au alcătuit "Academia" și au fost reunite spre 1980, ca unul din semnele centralizării politice sporite. Doi din vechii profesori care au răspuns anchetei întreprinse de A.Neculau asupra învățământului din această "Academie" descriu schimbarea rectorului (Leonte Răutu, ideologul partidului din epoca stalinistă, înlocuit cu Dumitru Popescu, unul din autorii cultului lui Ceaușescu) ca o "politizare" accentuată și o degradare a învățământului.

Accentuarea izolării politice la începutul anilor 1980 a luat, printre altele, forma epurărilor printre profesorii acestei Academii (din cauza relațiilor, inclusiv familiale, cu străinătatea, ceea ce a antrenat eliminarea mai ales a evreilor și a celor cu studii făcute la Moscova), fapt ce a provocat apoi o mișcare de dizidență în interiorul vechii elite comuniste, precum și o reorganizare a învățământului în această Academie. Principalele sale caracteristici au fost următoarele: a) o reafirmare a specificității sale distincte în raport cu învățământul profesional de "stat" propriu-zis ("a forma ofițeri pentru marea armată a partidului"); b) regruparea tipurilor de pregătire în două secții, "economie-politică" și "politică-economică", ale căror diplome erau echivalente cu cele acordate de învățământul de stat (în universități) în științe economice, pentru primul caz, în filosofie pentru al doilea (diplome nerecunoscute astăzi, titularii trebuind să treacă examene de echivalare la facultățile de stat); c) au fost eliminate unele discipline din programe (bunăoară psihologia, pedagogia, informatica...), altora li s-a redus numărul de ore (sociologia) – în profitul unor discipline noi (Istoria culturii și civilizației, Limba și literatura română...) și al orelor suplimentare pentru limbile străine și disciplinele de bază, "Teoria și practica vieții de partid" ("tehnologia meseriei", cum o numea ironic un fost profesor).

Corpul didactic era alcătuit din titulari și suplینitori – profesorii fiind recrutați și având aceleași grade didactice ca și omologii lor din învățământul de stat (criteriul excluderii politice era, fără îndoială, mult mai puternic) – și din "experți", cu salarii mult mai ridicate decât ale celorlalți și care ocupaseră anterior înalte funcții în aparatul de partid și de stat. Salariile lor erau superioare comparativ cu ale profesorilor universitari, însă vacanțele nu depășeau o lună pe an. Corpul didactic al Academiei a constituit elita intelectuală a fostului partid comunist, din care au fost recrutați cea mai mare parte a consilierilor președintelui Iliescu (cf. Vasile N. Tomuș, "Oamenii președintelui" în *Expres*, 1, 46, decembrie 1990, p.7). După închiderea acestei Academii, unii din profesori s-au îndreptat spre cercetare, învățământul de stat sau privat.

Recrutarea elevilor școlii se făcea pe baza propunerilor comitetelor județene de partid, ceea ce nu excludea existența unei puternice concurențe (în funcție de facultate și de perioada luată în considerație) la examenul de admitere. În interiorul acestui public, estimat de un fost profesor la 11000 cursanți pe an (toate formele de învățământ), ar trebui să facem distincție între elevii înscriși la "cursuri de zi" și cei la cursuri "serale" sau "fără frecvență", precum și între cei ce au urmat cursurile "post-universitare" și cei înscriși la "facultăți". În general, activiștii din posturile cele mai înalte urmau la "fără frecvență", unde nivelul general era mai scăzut (promovarea se făcea pe cu totul alte criterii decât al rezultatelor școlare). Se relatează cazuri de furt (copiatul la examene), precum și redactarea tezelor de către alte persoane ("uneori, un întreg institut de cercetări lucra la redactarea unei singure teze" – după expresia unui fost profesor). Raporturile dintre profesori și studenți erau adesea inversate, profesorul căutând să beneficieze eventual de protecția studentului său ocazional, înalt funcționar de partid sau de stat.

Datorită originii modeste, studenții aveau "dificultăți de înțelegere" și în consecință conținutul învățământului, în cea mai mare parte a disciplinelor, era considerat ca având un "nivel de alfabetizare"; 2/3 din procesul de învățământ era alcătuit din "cursuri de bază" iar 1/3 din "politica partidului" (cu obligația de a cita ultimile discursuri ale șefului suprem). Cursul de sociologie dispunea doar de jumătate din timpul acordat acestei materii la facultatea de filosofie din București. Facultatea de jurnalistică a fost printre cele mai bine cotate de profesorii Academiei datorită "atmosferei civilizate" ce o domina, a "cunoștințelor universale" ce se cereau și a celor care o frecventau, de regulă intelectuali cunoscuți (obligați de-ai urma cursurile întrucât lucrau în redacțiile unor reviste sau ziare) și care astăzi nu au decât vorbe grele de spus despre această instituție (cf. relatărilor unui fost profesor).

**Cursanții** făceau stagii (considerate deseori ca "pierdere de timp", cu excepția posibilității de a stabili relații influente) de o zi pe săptămână la București și de o lună pe an în provincie (la comitetele de partid sau instituțiile de stat).

Un fost profesor indică ofițerii (din armată sau ai ministerului de interne) printre cei mai buni studenți.

Existau de asemenea un număr considerabil de studenți străini ce urmau cursurile acestei Academii, mai ales cadre din lumea a treia.

Biblioteca de științe sociale era apreciată ca una din cele mai dotate din țară, datorită existenței unui important fond de carte străină (ce posedă și un așa-zis "fond secret", care nu era accesibil tuturor profesorilor), traduceri de "uz intern" (bibliografia recomandată studenților era obligatoriu în limba română) și un important serviciu de documentare. S.Chelcea (fost profesor de sociologie) semnalează și publicarea unui curs de sociologie (multiplicat), ceea ce catedra de sociologie a facultății de filosofie din București nu a reușit să facă. Printre altele, sociologii Academiei nu au participat la infamele volume de "Omagiu" lui Ceaușescu așa cum au făcut-o anumiți colegi de-ai lor de la universitate.

"Academia" dispunea de un centru de microinformatică, dotat cu puternice calculatoare (oferite, în parte, de UNESCO), ce asigura prin contracte externe "autofinanțarea" întregii instituții.

Viața "Academiei" era marcată prin "teroare" – după aceeași mărturie -, apropierea înaltei tutele a partidului făcându-și simțită presiunea ("ni se arăta mereu pisica!"). În critica adusă cursurilor de către conducere se cerea totdeauna studii de caz, ceea ce profesorii evitau prin restrângerea la "teorie". Alegerea subiectelor pentru teze era limitată în funcție de importanța atribuită disciplinei (de exemplu, 8 pentru sociologie, 40 pentru "Teoria și practica vieții de partid").

Privilegiile au fost mult diminuate în ultimii ani iar **cursanții** se ocupau la sfârșitul săptămânii cu aprovizionarea cu produse rare ce le trimiteau familiilor rămase în provincie.

Fostul "CEPECA" (centrul de perfecționare al cadrelor de stat), integrat în Academia de Partid prin anii 1970, a devenit actualmente "Institutul Român de Management", cu două departamente ("informatică" și "consulting și management"), dispunând de centrele județene și teritoriale.

## Diviziunea muncii de dominare

După spusele unui profesor de la facultatea de studii economice din Iași, doar acum devine posibilă impunerea "adevăraților tehnocrați": anterior, puterea de decizie revenea cadrelor politice (vezi definiția cadrelor) reputeate a nu dispune de competențele tehnice necesare pentru luarea deciziei corecte, între altele datorită cunoștințelor precare dobândite la Academia de Partid. Economiiștii denunță astăzi monopolul puterii în economie exercitat, pe de o parte, de economiiștii de Partid, pe de alta de ingineri, care dețineau 90% din posturile de directori de întreprindere.

La cadrele politice, opoziția "cadru superior"(tehnocrat)/"cadru mediu" (tehnician) corespunde opoziției "studii superioare"/"studii medii". Pe scurt, istoria învățământului în România după cel de-al doilea război mondial poate fi descrisă ca o descreștere inițială a numărului anilor de studii ("reducere" după model sovietic), pentru a se permite expansiunea pregătirii școlare de bază (campanii de alfabetizare, trecerea la școlarizarea obligatorie de la 4 la 7 ani), precum și acordarea unei atenții speciale formării de cadre medii și tehnicieni (prin trecerea la școlarizarea obligatorie de 10 ani și la specializarea impusă în ultimii doi ani de liceu), ceea ce a antrenat dispariția vechilor licee de "cultură generală", diversificarea tipurilor de bacalaureat (înainte nu existau decât secțiile "umaniste" și "realiste"). Toate liceele au devenit astfel "tehnice", inclusiv cele care ofereau o pregătire "umanistă" (specializate în istorie și literatură), ceea ce era perceput în general (mai ales de "umanști") ca o degradare a învățământului secundar. Această reformă a fost precedată de constituirea "claselor speciale", îndeosebi de matematică-fizică, care asigurau șanse mai bune de admitere la facultate. "Liceele de elită" s-au transformat apoi în licee de matematică-fizică, eliminându-se mai ales clasele "umaniste" și elevii mai slabi la materiile științifice (integrați în clasele de "mecanică"). Introducerea cu această ocazie a unui examen suplimentar (după cel de admitere la liceu, la 14 ani), împărțirea ultimilor 4 ani în două "trepte" – din care doar prima era obligatorie (împreună cu "școala generală de zece ani") a determinat creșterea concurenței și a discriminării școlare și sociale.

Fără a fi, în principiu, eliminatorie (fiecare posesor al diplomei de bacalaureat putându-se înscrie la admitere pentru orice facultate), pregătirea specializată în licee limita posibilitățile de schimbare a traiectoriei școlare și accentua excluderea elevilor lipsiți de un bun capital școlar și cultural. Segregațiile de ordin teritorial impuse, împiedicau tinerii să părăsească mediile rurale sau regiunile cele mai sărace (vezi statutul liceelor agricole).



Pentru ansamblul corpului de "tehnicieni", trebuie notat că pătura dominantă era constituită din cei care se formaseră în instituțiile de învățământ superior, precum "subinginerii" (bacalaureat + 3 ani, spre deosebire de + 5 pentru ingineri), "conductorii arhitecți" (+ 3 față de + 5). Este nevoie să vedem dacă aceste tipuri de pregătire "medie" există totdeauna pentru anumite categorii de profesori (pentru "școlile generale") sau cadre medicale. La un nivel inferior, aflăm pregătirea prin liceele specializate (pentru economiști, vreo 40 asemenea școli). O diferență transparentă la nivelul înregistrării informațiilor: pentru cadrele superioare și medii (ingineri și subingineri, bunăoară), datele sunt înregistrate la nivelul Ministerului învățământului; pentru celelalte (tehnicieni, maiștri etc), la nivelul ministerelor specializate și al "centrelor" (organisme intermediare între ministere și întreprinderi).

### Definirea și reprezentările cadrelor conducătoare

În România, ca și în alte "democrații populare", impunerea noului regim politic după război s-a făcut, printre altele, prin declasarea masivă și violentă a fostelor clase și pături dominante. Ar trebui efectuate acum, prin temeinice cercetări istorice, studii asupra victimelor epurațiilor succesive, asupra categoriilor de prizonieri etc. În lipsa unor informații globale, se pot elabora câteva studii de caz pe baza biografiilor exemplare. Mă gândesc mai ales la biografiile unor intelectuali și scriitori, parțial cunoscuți (prezentați în cărți, interviuri etc), precum și la o întreagă literatură românească ce a reprodus și construit imaginea "foștilor" (între caricatura și apologia aproape deloc disimulată). Câteva elemente de care trebuie să ținem seama într-o analiză etnografică:

Condamnarea categorică prin critica literară a "realismului socialist" din anii 1960, precum și a reprezentării romanului ca instrument al luptei de clasă, a determinat trecerea de la prezentarea critică și adesea caricaturală a "foștilor" la o imagine "recuperatoare" de-o nostalgie cu greu ascunsă. Ar trebui să comparăm și să analizăm sociologia spontană ce se degajă din această producție românească (G.Călinescu, Petru Dumitriu, Alexandru George, Gabriela Adameșteanu pentru romanul declinului aristocrației și burgheziei române; Marin Preda, Aug.Buzura, Ion Lăncrănjan și Dinu Săraru pentru romanul "dechiaburizării" sau al "colectivizării"; Paul Goma și romanul "gulagului" românesc etc). Aceste opere aveau un rol de critică socială (și totodată de critică politică), însă contribuiau în același timp la producerea și reproducerea fantasmelor (datorită gradului ridicat de eufemizare). Tematizările problematicei sociale și transformările reprezentărilor anumitor categorii (vezi și reprezentarea românească a **activistului** sau **securistului**, personaje "negative" în opera autorilor cei mai apreciați, precum și relativa dispariție a clasei muncitoare) indică sociologia literaturii ca instrument

de analiză privilegiat pentru transformările modului de dominație. Traectoria scriitorilor trebuie și ea luată în considerație pentru a înțelege funcționarea unui câmp de lupte în vederea dobândirii puterii simbolice, precum și internaționalizarea lui (exilul cultural, reputația în străinătate, ideea unui "exil interior" ...).

\* Sunt doar câteva observații preliminare ce vor putea fi aprofundate prin cercetări ulterioare. În redactarea acestui text am ținut seama de observațiile Smarandei Mezei, sociolog la Institutul de sociologie din București; am utilizat totodată documentația pusă la dispoziție de Adrian Neculau, profesor de psihologie socială la Universitatea din Iași, referitoare la Facultatea de Științe economice din această localitate, la recente universități private ("ecologice") și la fosta Academie "Ștefan Gheorghiu" din București. Aceste note de lucru au fost scrise în primăvara lui 1991. Între timp, ele au fost dezvoltate în studiul "Cadres et intellectuels. Notes sur le système d' enseignement et la structure du champ du pouvoir en Roumanie", în Monique de Saint Martin et Mihai D.Gheorghiu (éd.), *Les institutions de formation des cadres dirigeants. Etude comparée*, Paris, Maison des Sciences de l' Homme, 1992, p.178-190.

# Xenopoliana

## RESTITUTIO IN INTEGRUM

În orice cultură care se respectă opera lui A.D.Xenopol ar avea demult un monument editorial, dacă nu ediții după ediții, menite a-i asigura accesul la categorii cât mai largi de cititori. Motivul restituției n-ar fi unul neapărat "patriotic", în sensul frivol pe care dictatura comunistă l-a impus în ultimele decenii. Opera însăși oferă destule argumente în direcția unui program de recuperare exhaustivă.

În plan teoretic, ca și în cel pragmatic, Xenopol a produs lucrări ce suscită luarea-aminte a posterității în multe domenii. Istoric, el ne-a dat o sinteză remarcabilă de istorie națională și a lămurit numeroase puncte obscure din trecutul românesc; filosof, a elaborat o teorie a istoriei, bazându-se pe ideea de serie, idee care nu și-a istovit încă resursele; economist, el a căutat să participe la dezbaterile timpului său, convins că România are destule resurse umane și materiale pentru a-și asigura un standard onorabil; sociolog, a fost unul dintre primii noștri savanți care s-au interesat de studiul sistematic al fenomenelor sociale, convins că un istoric nu se poate opri la cercetarea trecutului, oricât de utilă, ci trebuie să antameze în același timp problematica actualității; jurist, el a făcut din studiul dreptului un adjuvant prețios pentru istoriografie; literat, a fost una din prezențele cele mai active din epoca sa pe tărâmul larg al culturii. Alte ipostaze se pot adăuga încă, prea puțin știute spre a nu trezi interesul cercetării.

Publicând o bibliografie, acum două decenii, constatam că studiile xenopoliene au intrat într-o fază nouă<sup>1</sup>, aceea a abordărilor sistematice, pe seama cărora se putea închipui și o restituție editorială cât mai deplină. Totuși opera întârzie, ca și valorificarea ei în plan istoriografic. O editură se angajase a scoate *Istoria românilor din Dacia Traiană*, însă n-a ajuns până acum decât la volumul III<sup>2</sup>. Celelalte așteaptă un moment mai prielnic, ca și scrierile filosofice, ca și textele memorialistice, depuse demult pentru a fi tipărite<sup>3</sup>. Șansele sunt însă minime. De aceea Institutul care poartă numele lui A.D.Xenopol a și creat o Fundație omonimă, care să sprijine, între altele, efortul de restituire a operei în cauză. Pe măsură ce va

izbuti să adune fonduri, ea va căuta să articuleze un program restitativ, menit a răspunde cât mai bine acestei trebuințe.

Buletinul *Xenopoliana* are tocmai rostul de a veni în întâmpinarea "piosului desiderat", mai ales prin rubrica ultimă, unde se vor tipări studii, eseuri, note despre marile nostru cărturar, alături de pagini inedite sau uitate din opera sa, documente de familie, scrisori etc. S-ar putea constitui astfel, în timp, un *corpus* de texte și informații la îndemâna oricui se interesează de personalitatea lui Xenopol, mai actuală decât le place multora să creadă. Am atras cândva atenția asupra ecoului stărnit de ideile sale în afara țării<sup>4</sup>, ca și asupra destinului postum al operei<sup>5</sup>. Studii mai profunde s-ar cuveni întreprinse. Un memoriu semnat de Angela Giustino Vitolo, oarecum recent, ne previne asupra aceleiași exigențe<sup>6</sup>. Rezultă din el nu numai actualitatea indiscutabilă a lui Xenopol, dar și lipsa aproape completă de informații asupra contextului românesc al operei. E flatantă, poate, raportarea continuă la marii gânditori, fie aceștia istorici, sociologi sau filosofi, însă datoria noastră e să extindem cadrul, spre a integra pe cât posibil experiența românească în istoria gândirii universale.

Cazul lui Xenopol e fără îndoială unul dintre cele mai interesante pentru o cultură ca a noastră, aflată mereu în situația de a recupera întârzieri, de a face eforturi sincronizatoare, de a-și transgresa "complexele". Raportată la ansamblul culturii române, opera lui e o sursă de reconfort. Căci spre deosebire de alții, Xenopol a știut să obțină un bun echilibru între analiza vieții concrete și reflecția sistematică. Una l-a condus la scrieri temeinice legate de spațiul istorico-cultural românesc, cealaltă la o teorie originală în acest domeniu, teorie conform căreia istoria nu mai e "o știință singulară" ci "un mod de concepțiune a lumii"<sup>7</sup>. Atâtea ipostaze se cuvin încă luate în seamă, pornind de la textul operei, însă ținând cont și de un sistem referențial tot mai amplu. De la contemporanii ce recunoșteau în teoria istoriei un domeniu al său (Louis Halphen)<sup>8</sup> până la monografia întocmită relativ recent de Paul A. Hiemstra<sup>9</sup>, raza studiilor despre opera lui Xenopol s-a extins progresiv, constituind astăzi un patrimoniu demn de interesul unei echipe pluridisciplinare. Gestiunea lui nu e simplă și nu se poate aștepta prea curând un studiu exhaustiv. Noua carieră a conceptului de serie istorică, repus în circulație cu aplomb de Pierre Chaunu<sup>10</sup>, o complică și mai mult. Un motiv în plus să sperăm că va suscita interes și că la aprofundarea ei textele strânse aici își vor spune treptat cuvântul.

AI. ZUB

- 1 Al. Zub, *A.D.Xenopol, bibliografie*, București, 1973, p.5.
- 2 A.D.Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, București, I, 1985 (îngrijit de V.Mihăilescu-Bîrliba); II, 1986; III, 1988 (îngrijite de N.Stoicescu și Maria Simionescu).
- 3 Ediție îngrijită de Lucian Nastasă.
- 4 Al. Zub, *A.D.Xenopol peste hotare. Note bibliografice, în A.D.Xenopo. Studii privitoare la viața și opera sa* (volum editat de L.Boicu și Al.Zub), București, 1972, p.429-443.
- 5 Al.Zub, *L'historiographie roumaine à l'âge de la synthèse: A.D.Xenopol*, București, 1983, p.66-78.
- 6 Angela Giustino Vitolo, *La Storia come scienze in A.D.Xenopol*, în *Atti dell 'Accademia di Scienze Morali e Politiche*, CII (1991), Napoli, 1992, p.339-360.
- 7 A.D.Xenopol, *Scriseri sociale și filosofice*, București, 1967, p.218.
- 8 L.Halphen, *Introduction à l'histoire*, Paris, 1948, p.83.
- 9 Paul A.Hiemstra, *Alexandru D.Xenopol and the development of Romanian Histiriography*, New York / London, 1987.
- 10 Pierre Chaunu, *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Paris, 1978, cf. și Al.Zub, *op.cit.*, p.66-78.

## TEORIA ȘI FILOSOFIA ISTORIEI\*

În introducerea la lucrarea noastră asupra *Teoriei istoriei* (ediția a II-a, Paris, E.Leroux, 1908), am prevenit cititorii că nu vor găsi în ea o filosofie a istoriei care să interpreteze trecutul dintr-un punct de vedere oarecare și că nu vrem decât să stabilim principiile pe care se bazează cunoașterea trecutului, constituind astfel teoria istoriei.

Dorim să reluăm distincția ce trebuie făcută între filosofia istoriei, așa cum a fost ea înțeleasă mai ales în Germania, ca și în lucrările analoage apărute în Franța și Anglia – sub titlul de istorii ale civilizației – și teoria sau logica istoriei, cum este concepută astăzi, și care formează obiectul unor lucrări tot mai numeroase și mai importante precum: *L' introduction aux études historiques* de Langlois și Seignobos; *Lehrbuch der historischen Methode* de E.Bernheim; *L'histoire considérée comme science* de P.Lacombe; *L'histoire et les historiens* de L.Bourdeau; *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung* de H.Rickert; *Die probleme der Geschichtsphilosophie* de G.Simmel (impropriu numită așa ca urmare a tradiției germane privind filosofia istoriei), numeroase lucrări ale lui K.Lamprecht asupra concepției și metodei istoriei.

Toate acestea, precum și multe altele de o mai mică întindere, între care un număr considerabil de articole de revistă, s-au ocupat de natura istoriei și de metodele de cercetare utilizate, fără a se avea în vedere dezvoltarea umană dintr-o perspectivă filosofică.

Dimpotrivă, filosofia istoriei – sub cele două forme pe care le-a îmbrăcat din momentul apariției ei în domeniul gândirii – are mereu în vedere dezvoltarea istorică. Astfel, J.G.Herder, considerat pe bună dreptate drept creatorul acestei discipline în Germania, în lucrarea sa *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784–1787) s-a străduit să stabilească în dezvoltarea istoriei umane înfăptuirea rațiunii, a bunătății, a simpatiei, tendințe așezate de Creator în sufletul uman, afirmând totodată că progresul realizat de-a lungul epocilor determină tot mai mult deplasarea de la starea de concepții intelectuale la cea de realități

tangibile. Toate popoarele, chiar cele mai sălbatice și mai puțin înzestrate, contribuie la materializarea acestui ideal al umanității. Herder încercă să argumenteze această concepție printr-o trecere în revistă a istoriei universale.

Aproape în aceeași epocă (1784), celebrul filosof Immanuel Kant a publicat și el un opuscul, *Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*, în care formulează, pentru a spune așa, programul unei filosofii a istoriei ce ar rezolva problema armonizării libertății individuale cu mersul regulat al istoriei.

Hegel, în ale sale *Vorlesungen über die Geschichtsphilosophie an die Universität in Berlin* (1822-1831)<sup>1</sup>, nu vede în istorie decât depozitul lăsat de-a lungul epocilor de **Spiritul lumii** (Weltgeist) în sânul umanității, ceea ce se îndeplinește prin intermediul statului sau a spiritului poporului (Volkgeist) care i se încorporează.

Hegel distinge, în evoluția societăților, trei mari perioade: prima, cea a Orientului, în care oamenii sunt cufundați în inconștiență și dominați de natură; a doua, cea a antichității clasice, în care spiritul începe a se cunoaște pe sine și a trece de la inconștiență la libertate; a treia, în care libertatea se accentuează tot mai mult. Aceste idei aplicate de Hegel la istorie sunt susținute de fapte pe care filosoful le spicuește din vastul domeniu al dezvoltării destinului omenești.

Filosofia istoriei a fost întotdeauna o materie foarte cercetată de spiritul german, deoarece ea a oferit ocazia de a se face, pentru a zice așa, metafizică aplicată. Nu mai cităm, din numeroasele lucrări de acest fel, decât operele recente ale lui Michelet, *Philosophie der Geschichte* (1875) și Biedermann, *Philosophie der Geschichte* (1884).

În Germania, filosofia istoriei pleacă de la principii apriorice pe care vrea să le dovedească cu ajutorul dezvoltării. Toate sunt lucrări cu teză, în care istoria nu este decât o *ancilla philosophie* și nu slujește decât pentru a demonstra ceea ce spiritul filosofului îi place să vadă în ea. De aceea, acest gen de a scrie a căzut astăzi, chiar în Germania, într-o binemeritată discreditare.

În Franța, în loc de filosofia istoriei găsim **istoria filosofică**, adică istoria hrănită cu idei care vin să însușească și să scoată în relief evenimentele trecutului. Ea precede, în timp, încercările germane de filosofia istoriei, ca și ale altora, spiritul francez deschizând mereu calea noilor concepții. Primul care a abordat-o este Bossuet, în al său *Discours sur l'histoire universelle* (1681), care consideră dezvoltarea umanității prin prisma ideilor generale, deși din punct de vedere teologic. Montesquieu respinge complet spiritul divin care a inspirat creațiile

istorice, iar în celebrul său tratat asupra *L'esprit des lois* (1745), caută să explice instituțiile juridice și sociale ale diferitelor popoare prin considerații filosofice.

La fel au procedat Turgot, în al său *Discours sur le progrès successif de l'esprit humain* (1750), Voltaire, în *Essai sur l'histoire générale et sur les mœurs et l'esprit des nations depuis Charlemagne jusqu'à nos jours* (1757), și Condorcet, în *Esquisse d'un tableau historique du progrès de l'esprit humain* (1751)<sup>2</sup>.

Pentru timpurile mai recente, amintim magnifica sinteză a lui Guizot asupra *L'histoire de la civilisation en Europe et en France* (1842) și lucrarea lui W. Lecky, *Geschichte der Aufklärung in Europa*, pe care n-o cunoaștem decât prin traducerea germană (1865).

Toate aceste lucrări, deși consideră dezvoltarea istorică din punctul de vedere al ideilor generale, filosofice, se deosebesc profund de filosofii istoriei apărute în Germania prin aceea că ele caută a reflecta, în lumea ideilor, faptele istorice reale; că ele nu mai selectează, așa cum procedează gânditorii germani, faptele istorice care le convin pentru a le susține teza, dar consideră dezvoltarea în întregul ei, dându-și silința să extragă ideile ce se degajă din mersul umanității. Ele nu caută să acopere, cu o încrengătură de cugetări evaluate în propriul lor spirit, dezvoltarea vieții umane; lasă să înflorească pe fiecare fapt ideea ce o reprezintă, iar din aceste diverse flori se țese imaginea interpretării lor. De aceea, asemenea opuri nu poartă, în Franța și Anglia, numele de filosofia istoriei, dar conțin în titlurile lor termenul de progres al civilizației, adică reproducerea acestui mare fapt real, sinteza mărunțului din care se compune.

Filosoful ce a dat acestei concepții cea mai mare anvergură a fost Auguste Comte, care a consacrat al IV-lea volum din a sa *Philosophie positive* (1839) creării științei faptelor sociale, ce conține și o istorie filosofică. Studiind istoria universală, Comte formulează legea celor trei stări care rezumă, în mari și viguroase trăsături, întreaga dezvoltare a umanității, așezând într-un raport de concordanță toate formele vieții sociale cu caracterul general al spiritului fiecărei perioade. În felul acesta, Comte găsește că stări de spirit teologice corespunde ca formă de guvernământ teocrația, absolutismul și militarismul; starea metafizică este însoțită de feudalitate, de constituționalism; iar ultima, starea pozitivă, împrejmuiește partea științifică, industria și dezvoltarea științei. Metoda de a trata toate aceste domenii ale cunoașterii se schimbă și ea odată cu orientarea generală a spiritului, deși toate aceste activități ale spiritului nu sunt sincronice.

Istoria filosofică ce s-a dezvoltat mai întâi în Franța, spre deosebire deci de filosofia germană, nu impune evenimentelor ideile apriorice, pentru stabilirea cărora



faptele istoriei sunt alese și potrivite după nevoie. Ideile generale, în care dezvoltarea este astfel inserată., sunt extrase din miezul și esența a înseși faptelor istoriei.

Aceste două maniere de a trata istoria din perspectiva ideilor filosofice constituie totuși întregul domeniu al filosofiei istoriei.

## II

Să vedem acum în ce fel a luat naștere o altă disciplină, **metodologia, logica**, sau ceea ce noi înțelegem în mod deosebit prin termenul de **teorie** a istoriei.

În această ultimă disciplină nu mai e vorba de interpretarea faptelor istoriei, ci doar a condițiilor cunoașterii istorice, a problemelor foarte dificile pe care le ridică studiul trecutului, ce se referă pe de o parte la înlănțuirea faptelor, pe de alta la perspectiva în care ne situăm pentru a înțelege adevărata dezvoltare a vieții umane.

Studiul capătă în mod necesar un caracter filosofic, iar sub acest unghi caracterul biruie istoria propriu-zisă. Logica istoriei împrumută de la aceasta din urmă doar obiectul, materialele pe baza cărora își elaborează concepțiile. A cerceta condițiile adevăratei cunoașteri istorice nu înseamnă a face istorie; aiudoma, studiul metologic al fizicii sau chimiei nu vrea să spună că examinează fenomenele materiei.

Metodologia, logica sau teoria istoriei, este o **disciplină filosofică** care încearcă să deslușească principiile generale ce trebuie să ne conducă în cercetarea trecutului.

Ca în orice știință, aceste principii s-au dezvoltat odată cu știința pe care caută s-o lumineze. Iată pentru ce vedem, în tratatele de filosofia istoriei și în cele de istorie filosofică, răsărind alături de interpretarea filosofică a faptelor istoriei și principii relative la metodă, în două direcții indicate, a înregistrării faptelor și a perspectivei istorice.

Primul filosof care a reflectat asupra împrejurărilor veridicității istoriei este Jean Bodin care, în cartea sa intitulată *Methodus ad facilem historiarum cognitionem*, apărută în 1566, cu o bogăție de vederi ce au devansat enorm timpurile în care trăia, întreprinde o analiză a condițiilor cunoașterii adevărate a trecutului. Bodin s-a legat și de o altă problemă, cea a elementelor care trebuie luate în considerație în studiul istoriei, atribuind un rol preponderent diferențelor etnice ce au împins fiecare popor spre o formă de viață particulară.

Metodologia istorică s-a constituit tot mai complet, întinzându-se curând asupra a două domenii în care se putea mișca și abordând problema condițiilor adevărului în istorie, sau a elementelor ce contribuie la a-i da naștere.

În prima categorie trebuie așezate lucrările lui Bayle, *Dictionnaire historique et critique* (1656), Fréret, *Sur l'étude des histoires anciennes et sur le degré de certitude de leurs preuves* (1727), Louis de Beaufort, *Sur l'incertitude des cinq premiers siècles de l'histoire romaine* (1738), Martin Chladenius, *Allgemeine Geschichtswissenschaft* (1752), Mably, *De la manière d'écrire l'histoire* (1782) și până la contemporani, din care cele mai reputeate manuale sunt ale lui E. Bernheim, *Lehrbuch des historischen Methode* (prima ediție 1889, ed. VI, 1908) și Langlois și Seignobos, *Introduction aux études historiques* (1898).

Această parte a metodologiei istorice care se ocupă cu extragerea adevărului din izvoarele istorice nu ne interesează în mod deosebit. Este o cunoaștere tehnică asemănătoare cu cea care se obține de cei ce fac experiențe în laboratoare.

Ceea ce înțelegem noi prin teoria istoriei se ocupă în mod special de elementele cunoașterii istorice, și am ales acest termen pentru a intitula lucrarea noastră, lăsând pe cel de metodologie sau de logică a istoriei pentru sfera mai comprehensivă a acestei discipline filosofice care se ocupă în general de toate condițiile necesare anchetei asupra trecutului.

Dorim să urmărim evoluția teoriei istoriei din momentul în care ea a apărut în scrierile despre filosofia istoriei și în cele de istorie filosofică până ce această nouă disciplină, plămădită prin cercetări, a putut fi încorporată în lucrări speciale, uneori însoțită de probleme de metodologie propriu-zise, precum în lucrările lui Bernheim, Langlois și Seignobos, alteleori singură, ca în cele ale lui Rickert, Lacombe, Bourdeau, Simmel, Lamprecht și în ale noastre.

### III

După Jean Bodin care, așa cum am văzut, atinge și domeniul elementelor ce acționează în istorie, a fost italianul Vico; el a stabilit pentru înăia dată principiile asupra manierei în care trebuie înțeleasă dezvoltarea omenirii, prin cartea sa *Principi di una scienza nuova d'intorno alla commune natura della nazioni* (1725).

Lucrările privind mai degrabă metodologia și pe care le-am enumerat mai sus nu se pot abține de a atinge uneori și problema teoriei istorice, precum Jean Bodin. La fel este cu lucrările asupra filosofiei istoriei apărute în Germania și care se ocupă

după exemplul celei a lui Bodin, în afară de interpretarea filosofică a faptelor istoriei, și de probleme ce au legătură cu teoria pură, precum bunăoară influența naturii exterioare și cea a rasei asupra dezvoltării popoarelor.

Dar ideile cele mai rodnice și care vor provoca dezbaterile cele mai profunde asupra naturii istoriei își au obârșia în tratatele de istorie filosofică de origine franceză, ce au fost curând urmate de lucrări de o mare importanță datorate autorilor englezi.

Voltaire este primul ce se arată nemușumit de felul în care se scrisese istoria și care ia în derâdere cu mult duh plicticosul soi de anecdotieri ce cred că istoria are drept scop de a păstra pentru posteritate bârfele și cancanurile. El arată, prin lucrările și reflecțiile ce le răspândește peste tot, terenul pe care trebuie înălțată istoria.

Dar dacă Voltaire a pus cea dintâi piatră la teoria istoriei, Condorcet a fost cel care întocmește primul proiect. În schița sa citată mai sus, el atrage atenția istoricilor asupra importantului rol jucat de mase în dezvoltarea umană și introduce deci acest nou element în domeniile pe care istoricul trebuie să le studieze. Condorcet mai emite însă o idee care a trebuit să dea naștere, ca un germen puternic, la o întregă nouă concepție despre natura istoriei. El se întreabă: "dacă omul poate prezice cu toată certitudinea fenomenele ale căror legi le cunoaște, pentru ce ar privi el ca o acțiune himerică pe cea de a trasa cu oarecare verosimilitate tabloul destinului viitoare ale speciei umane, după rezultatele istoriei sale?"<sup>3</sup> Dar dacă Condorcet nu vorbește decât de verosimilitate, Auguste Comte este mult mai pozitiv când spune că "fenomenele sociale sunt în mod inevitabil supuse unor adevărate legi naturale comportând regulat o previziune științifică"<sup>4</sup>. Oricum, Comte indică pentru prima dată modalitatea de a formula legile dezvoltării prin "compararea istorică a diverselor epoci ale civilizației"<sup>5</sup>, adică prin compararea seriilor istorice similare, manieră încă de pe atunci adoptată de toți sociologii și istoricii care, precum Lamprecht, cred că pot formula legi în istoria omenirii.

Discipolul lui Comte, istoricul englez Henry Thomas Buckle, în a sa *History of Civilisation in England* (1861), fără a face vreo mențiune despre strădaniile ilustrului său predecesor în aceeași direcție, își propune să ridice, el cel dintâi, istoria la rangul de știință, deoarece: "în situația actuală istoria prezintă o stare de confuzie și anarhie firescă la o materie ale cărei legi sunt necunoscute și al cărei fundament nu este încă stabilit". Astfel, el își propune a înfăptui pentru istoria omului ceva echivalent sau cel puțin analog cu ceea ce au făcut alți cercetători pentru diversele domenii ale științelor naturale<sup>6</sup>. Această concepție a fost de multe ori repetată iar necesitatea pentru istorie de a formula legi, dacă vrea să devină o știință, mai este susținută în zilele noastre de Bourdeau în lucrarea sa *L'histoire et*

*les historiens* (1850), Benjamin Kidd în *L'évolution sociale*<sup>7</sup>, Lacombe în *L'histoire considérée comme science* (1894) etc.

Această confuzie între istorie și științele naturale, care este considerată de Bernheim drept o calamitate<sup>8</sup>, credem că trebuie să fie salutăată ca o ocazie pentru istorie de a-și afirma adevărata natură, iar dacă până acum victoria ei nu este completă și dacă îndeosebi sociologii mai revendică pentru sociologie dreptul și puțința de a formula legi în dezvoltarea omenirii, nu sunt departe timpurile când această pretenție va fi înlăturată, ca o eroare și o confuzie.

Dar discuțiile relative la natura adevăratei istorii nu se opresc la deosebirea sau la asemănarea cu științele naturale. În domeniul trecutului controversale s-au concentrat asupra a ceea ce merită să rețină atenția în studiul dezvoltării lucrurilor omenești. S-a contestat importanța rolului preponderent ce s-a acordat întotdeauna istoriei politice și se dorește a i se substitui, ca element diriguitor al dezvoltării, cultura generală a popoarelor care au determinat și structura lor politică. Dispute interminabile s-au iscat între partizanii istoriei politice și cei ai istoriei culturale.

Nici în sfera culturii istoricii și filosofii nu cad de acord asupra elementului cultural ce călăuzește dezvoltarea. Unii susțin că inteligența este cea care împinge, fără osteneală, lumea spre progres, în timp ce sentimentele și actele de voință sunt ori neschimbate, ori nu fac decât să execute deciziile inteligenței. Reprezentanții acestei direcții sunt Buckle, în lucrarea citată mai sus, și Draper, în a sa *Histoire du développement intellectuel de l'Europe* (1887)<sup>9</sup>. Alți autori, precum Fouillée în *La science sociale contemporaine* (1885), Heinrich von Sybel în conferința sa despre *Die Lehren des heutigen Socialismus und Communismus* (1885), Yves Goyot în *Études sur les doctrines sociales du Christianisme* (1850), Richet în articolul său publicat în "Revue scientifique": *La science a-t-elle fait banqueoute* (1895) și Brunetière în "Revue des deux mondes": *La moralité de la doctrine évolutioniste* (1895), susțin că principiul progresului, și deci al istoriei, este morala, căreia Buckle și Draper îi contestă tocmai orice influență. Partidul socialist are și el, după Marx, o doctrină istorică proprie. În introducerea la opusculul său *Kritik der politischen Oekonomie* (1859), Marx stabilește drept principiu: "reunirea raporturilor de producție constituie structura economică a societății, baza reală pe care se înalță edificiul juridic și politic, căreia îi corespunde forme de conștiința proprie. Nu conștiința oamenilor determină felul lor de a fi. Dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința". În urma acestei lucrări fundamentale a magistrului, o întregă legiune de apărători ai doctrinelor socialiste, precum Engels, Labriola, Krause, au ridicat principiul lui Marx la rangul de dogmă incontestabilă, creia trebuie să i se supună toate faptele trecutului.

Dar opiniile asupra modului de a trata istoria nu s-au oprit aici. Naturaliștii s-au amestecat de asemenea în dezbateri, atrași de istoricii și filosofilor care cred, și ei, că adevărul nu poate străluci în ochii omenirii decât în purpura cu care au îmbrăcat științele naturale. Astfel, celebrul naturalist german de origine franceză, Emile du Bois-Raymond, același care și-a început filipicele sale împotriva Franței în 1870 prin scuza: "Meine Herren, entschuldigen sie meinen französischen Namen", restrângând din nou principiul lui Buckle, susține în studiul sau *Kulturgeschichte und Naturwissenschaft* (1878)<sup>10</sup> că "științele naturii sunt organul absolut al civilizației iar istoria acestor științe este la drept vorbind istoria omenirii". Și mai radical decât Du Bois-Raymond, Ch.Liebig, fondatorul chimiei agricole, în tratatul său *Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agrikultur* (1862), a atribuit unul din marile fapte ale istoriei, căderea Imperiului roman, necunoașterii îngrășămintelor minerale<sup>11</sup>.

#### IV

În vremurile noastre filosofia istoriei, în sensul pe care i-l atribuie germanii, este sortită a dispărea. Istoria filosofică, în vogă datorită Franței, se confundă astăzi cu istoria în accepțiunea comună a termenului, căci întreaga istorie tinde în zilele noastre să capete un caracter filosofic, saturând expunerea ei cu idei generale. Filosofia, în măsura în care ea privește istoria, nu mai poate decât să pună în evidență metoda și procedeele acestei științe, iar dacă pentru metodă a mai rămas puțin a adăuga după studiile aprofundate ale lui Bernheim, Langlois și Seignobos, pentru conceperea istoriei discuția este în toi și nu s-ar putea spune că o carte ce tratează teoria istoriei este un surplus inutil; căci un mare număr de lucrări din epoca noastră au drept scop tocmai luminarea mersului istoriei în labirintul opiniilor contradictorii, iar necesitatea acestui studiu se face cu atâta dreptate simțit încât o mare revistă franceză, care urmărește drept scop principal problema sintezei istorice, a fost creată în chiar țara ce a fost *primo mottore* a acestor interesante dezbateri<sup>12</sup>.

\* Publicat inițial în *Revue internationale de l'enseignement*, XXIX, 1909, t.57, nr.5 (15 mai), p.391-398 (traducerea de față: Lucian NASTASĂ)

## NOTE

- 1 Publicate, după moartea sa, de Ganz, 1837
- 2 J.J.Rousseau în *Discours sur l'origine et les fondaments de l'inégalité parmi les hommes*, 1753, susține și el o teză
- 3 Condorcet, *Esquisse d' un tableau historique du progrès de l'esprit humain, nouvelle édition*, Paris, 1866, p.37
- 4 A.Comte, *Cours de philosophie positive*, IV, Paris, 1835, p.317
- 5 *Ibidem*, p.455
- 6 H.Th.Buckle, *Histoire de la civilisation en Angleterre*, trad. Baillet, I, Paris, 1865, p.8-11
- 7 Trad. Le Monnier, Paris, 1896
- 8 El spune la p.700 a *Manualului* său, vorbind despre Condorcet: "Der verhängnissvolle Bund zwischen socialistischer und naturwissenschaftlicher Betrachtungsart der Geschichte".
- 9 Publicat în text original francez
- 10 La p.19 și 34
- 11 A 7-a ediție, p.86
- 12 Un critic, de altfel foarte binevoitor, al cărții mele, *La théorie de l'histoire* (vezi această revistă, 15 iulie 1908), crede că ideologia care discută problema ce venim s-o indicăm "nu este nici fecundă, nici chiar utilă. Rolul istoricului este de a cerceta, cu ajutorul documentelor care au supraviețuit, ceea ce a fost viața secolelor trecute. Acest rol e mare, munca e dificilă, anevoioasă, delicată. Pentru ce o complicăm ? Pentru ce să aplicăm teorii fie logice, fie metafizice ?" Articolul nostru răspunde la această întrebare. Notăm că în acest studiu am împrumutat numeroase indicații din cartea lui E.Bernheim; dar conceperea lucrării ne aparține în totalitate.

## **Viața Fundației**

### **STATUTUL FUNDAȚIEI ACADEMICE "A.D.XENOPOL"**

#### **I. Caracterul și scopurile Fundației**

**ART. 1.** Fundația academică "A. D. Xenopol" s-a constituit la 25 martie 1992, în urma deciziei Adunării generale a membrilor și funcționează în conformitate cu prevederile prezentului statut.

**ART. 2.** Fundația academică "A. D. Xenopol" este o instituție academică, cultural-științifică, nelucrativă, neafiliată vreunui partid politic.

**ART. 3.** Existența și activitatea Fundației "A.D.Xenopol" sînt strîns legate de Institutul de Istorie omonim, ale cărui programe științifice își propune să le susțină, fără însă a i se putea substitui, raporturile dintre cele două instituții fiind de colaborare și complementaritate.

**ART.4.** Durata Fundatiei este nelimitată.

**ART.5.** Fundația își poate constitui și filiale.

**ART.6.** Scopurile Fundației sunt: științifice, instructiv-educative și culturale. Realizarea acestora se va face, în special, prin:

- a) inițierea și sprijinirea cercetărilor originale în domeniul istoriei naționale și universale;
- b) restituirea realizărilor deosebite ale istoriografiei românești și străine, îndeosebi a operei marelui istoric patronim;
- c) editarea de scrieri în domeniul istoriei;
- d) organizarea de activități didactice și de perfecționare în domeniul istoriei;
- e) organizarea și sprijinirea de manifestări științifice, naționale și internaționale, în domeniul istoriei și al științelor înrudite;
- f) instituirea și acordarea de premii și burse în țară și în străinătate.

#### **II. Membrii Fundației**

**ART. 7.** Poate fi membru al Fundației "A.D.Xenopol" orice persoană fizică, fără deosebire de cetățenie, naționalitate, convingeri religioase și politice, care aderă la Statut și respectă hotărârile adoptate.

**ART. 8.** Membrii Fundației sunt: fondatori, asociați și de onoare.

- a) Calitatea de membru se dobândește în urma aprobării cererii individuale de către Colegiul de conducere;
- b) membrii de onoare vor fi cooptați de Biroul permanent și validați de Adunarea generală la proxima ședință;
- c) membrii fondatori și asociați se bucură de aceleași drepturi;
- d) calitatea de membru al Fundației se pierde prin retragere sau excludere. Constatarea existenței motivelor de excludere (rezultând din încălcarea prevederilor statutare) este de competența Biroului permanent, care redactează o hotărâre în acest sens și o supune aprobării Colegiului de conducere, la cererea întemeiată a celui interesat;
- e) neachitarea cotizației anuale prezumă renunțarea voluntară la calitatea de membru al Fundației.

**ART. 9. Membrii Fundației au următoarele îndatoriri:**

- a) să contribuie la realizarea scopurilor Fundației și să participe activ la manifestările acesteia;
- b) să participe la ședințele Adunării generale;
- c) să promoveze idealurile Fundației și să respecte prevederile Statutului;
- d) să plătească taxa de înscriere și cotizația.

**ART. 10. Membrii Fundației se bucură de următoarele drepturi:**

- a) să aleagă și să fie aleși în organele de conducere;
- b) să participe, cu vot deliberativ, la luarea hotărârilor Adunării generale;
- c) să beneficieze de facilitățile ce vor fi create și de accesul liber la fondurile de carte și documentare ce se vor constitui în cadrul Fundației;
- d) membrii de onoare au drept de vot consultativ.

### **III. Structură și organizare**

**ART. 11. Fundația își desfășoară activitatea în cadrul următoarelor comisii:**

- a) Comisia pentru editare;
- b) Comisia pentru informare-documentare;
- c) Comisia pentru cercetare-învățământ;



d) Comisia financiar-administrativă;

e) Comisia de cenzori.

**ART. 12.** Comisiile își desfășoară activitatea conform regulamentului de organizare și funcționare, aprobat de Adunarea generală.

## **IV. Organele de conducere**

**ART. 13.** Organele de conducere ale Fundației sunt Adunarea generală și Colegiul de conducere.

**ART. 14.** Adunarea generală se întrunește anual (iar cu titlu extraordinar, ori de câte ori este nevoie) și lucrează în prezența majorității simple din totalul membrilor săi; ea poate fi convocată de Colegiul de conducere sau la solicitarea a o treime din numărul membrilor cu 14 zile înainte.

a) Adunarea generală are ca atribuții:

– adoptă și modifică Statutul;

– stabilește direcțiile de activitate și dezvoltare ale Fundației;

– aprobă constituirea de filiale, regulamentul de funcționare al comisiilor și al Colegiului de conducere;

– adoptă bugetul;

– acordă premiul "A.D.Xenopol" și calitatea de membru de onoare; – reglementează problemele de interes general, altele decât cele aflate în competența Colegiului de conducere și a comisiilor.

b) Adunarea generală adoptă hotărâri cu majoritatea simplă de voturi din totalul membrilor prezenți.

**ART. 15.** Colegiul de conducere este ales de Adunarea generală o dată la patru ani și are următoarea componență:

– un președinte, care este președintele în exercițiu al Fundației;

– trei vicepreședinți;

– patru șefi de comisii;

– secretarul general;

– reprezentantul(ții) filialelor;

– președintele comisiei de cenzori;

- delegeți ai unor categorii profesionale, personalități ale vieții cultural-științifice, spirituale și obștești, a căror prezență e de natură a consolida prestigiul instituției.

Pentru desfășurarea activității curente, va funcționa un birou permanent, din componența căruia vor face parte președintele Fundației, secretarul general, șeful comisiei financiar-administrative, eventual și alți membri, desemnați de Colegiul de conducere.

## V. Patrimoniul Fundației

**ART. 16.** Patrimoniul Fundației "A.D.Xenopol" se constituie din:

- taxele de înscriere, în sumă de 500 lei;
- cotizațiile anuale (plătibile și trimestrial) de 500 lei, sau echivalentul rezultat din corelația cu rata anuală a inflației;
- veniturile provenite din editarea și vânzarea publicațiilor proprii;
- donații și subvenții;
- bunuri mobile și imobile dobândite în timp;
- alte liberalități.

**ART. 17.** Patrimoniul Fundației va putea fi folosit numai pentru realizarea scopurilor sale. În caz de eventuala dizolvare a Fundației, patrimoniul va fi donat Institutului de Istorie "A.D.Xenopol", iar în caz că acesta n-ar mai exista, Universității din Iași, cu obligația de a-l folosi în aceleași scopuri.

## VI. Dispoziții finale și tranzitorii

**ART. 18.** Sediul principal al Fundației este în Iași, str. Lascăr Catargi nr.15.

**ART. 19.** Prezentul Statut a intrat în vigoare din momentul adoptării lui, cu unanimitate de voturi, de către membrii fondatori, în adunarea de constituire.

Statutul va putea fi modificat de către Adunarea generală cu cel puțin 2/3 din numărul voturilor membrilor participanți.

*Iași, 25 martie 1992.*

## SUMAR

<i>Argument</i> (Al. ZUB) .....	1
<i>Discurs istoric și integrare</i> (Al. Z) .....	4

### ISTORIOGRAFIE ROMÂNEASCĂ ȘI SINCRONISM EUROPEAN

Liviu ANTONESCI, "Închiderea" și "deschiderile" istoriografiei .....	5
Valeriu GHERGHEL, <i>Această nebunie, istoria</i> .....	10
Al. ZUB, <i>Istoria ca discurs restaurator</i> .....	14
Andrei PIPPIDI, <i>Miturile trecutului - răspântia prezentului</i> .....	22

### DESINCRONIZAREA: ÎNCERCĂRI DE ETIOLOGIE

Lucian LEUȘTEAN, <i>Context istoriografic central și sud-est european</i> .....	32
Alexandru Florin PLATON, <i>Despre desincronizarea discursului istoriografic</i> .....	41
Florea IONCIOALA, <i>De la "spiritul partinic" la istoria de parastas</i> .....	46

### TEME ISTORIOGRAFICE: REFLECȚII ȘI INTERPRETĂRI

Leonid BOICU, <i>Despre studiul istoriei relațiilor politice internaționale ale României</i> .....	53
Pompiliu TEODOR, <i>Transilvania: spre un nou discurs istoriografic</i> .....	59
Ștefan S. GOROVEI, <i>Un "alt Ev Mediu" românesc</i> .....	64
Vasile DOCEA, <i>Istoria monarhiei între inerție și resurrecție</i> .....	70
Dumitru ȘANDRU, <i>Istoria dictaturii comuniste în România. Strategia unei restituții imperative</i> .....	78

### PROIECTE ȘI DIRECTII

Valeriu GHERGHEL, <i>O istorie a milei ? (Prolegomene la un proiect imposibil)</i> .....	85
Lucian LEUȘTEAN, <i>De la istorie și propagandă politică la istoria propagandei</i> .....	89
Lucian NASTASĂ, <i>Pentru o recuperare socio-istorică a experiențelor concentraționare românești (1947-1964)</i> .....	93
Mihai Dinu GHEORGHIU, <i>Formarea cadrelor conducătoare în România</i> .....	101

### XENOPOLIANA

Al. ZUB, <i>Restitutio in integrum</i> .....	113
A. D. XENOPOL, <i>Teoria și filosofia istoriei</i> .....	116

### VIAȚA FUNDAȚIEI

<i>Statutul Fundației Academice "A. D. Xenopol"</i> .....	125
---	-----

# Xenopoliana

Buletinul Fundației Academice "A.D.Xenopol"

**Din tematica  
numerelor viitoare:**

*POST-MODERNISM, POST-COMUNISM, POST-ISTORIE*

\*

*ETNICITATE, MINORITĂȚI, NAȚIONALISM*

\*

*ELITE, CLASE SOCIALE ȘI MARGINALIZAȚI*

\*

*CLIO DUPĂ GRATII*

\*

*EXIL - DIASPORĂ*

\*

*DESTIN ROMÂNESC*

\*

*CĂDEREA ÎN COMUNISM*

\*

*DISCURS ȘI LIMBAJ ISTORIC*

\*

*INSTITUȚIONALISMUL ROMÂNESC*

\*

*EXTREMISME ȘI EXTREME POLITICE*

\*

*EXPERIENȚE CARCERALE SUB DICTATURI*

\*

*ORDINE, CONTESTAȚIE ȘI REPRESIUNE*

\*

*TRADIȚIONALISM ȘI EUROPENISM ÎN MODERNIZAREA ROMÂNIEI*

\*

*GRUPURI DE PRESIUNE*

\*

*FRONTIERELE*